

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра суспільних дисциплін

ФІЛОСОФІЯ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

для семінарських занять та самостійної роботи
студентів 1-го курсу
медичних та фармацевтичних факультетів
Видання друге, доповнене

галузі знань: 22 «Охорона здоров'я»

спеціальностей: 222 «Медицина»

221 «Стоматологія»

226 «Фармація, промислова фармація»

Запоріжжя
2019

УДК 101(075.8)
Ф56

*Затверджено на засіданні Центральної методичної Ради ЗДМУ
та рекомендовано для використання в освітньому процесі
(протокол № 2 від 28 листопада 2019 р.)*

Укладач:

І.Г. Утюж - доктор філософських наук, професор кафедри суспільних дисциплін ЗДМУ

Рецензенти:

Т. В. Гребенюк - доктор філологічних наук, професор кафедри культурології ЗДМУ;

Н. В. Спиця – кандидат філософських наук, доцент кафедри суспільних дисциплін ЗДМУ.

Відповідальний за випуск: *І.Г. Утюж* - доктор філософських наук, професор кафедри суспільних дисциплін ЗДМУ

Філософія : навчально-методичний посібник для студентів I курсів медичних, фармацевтичних факультетів / уклад. І.Г. Утюж-Вид. 2-е, доп. – Запоріжжя: ЗДМУ, 2019. – 132с.

Навчально-методичний посібник містить тематику лекцій, плани семінарських занять, глосарій, завдання для самостійної роботи, питання, що виносяться на модульний контроль. Призначений для студентів I курсів медичних, фармацевтичних факультетів.

УДК 101(075.8)

©Запорізький державний медичний університет, 2019

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН КУРСУ ФІЛОСОФІЇ ДЛЯ СТУДЕНТІВ	6
ТЕМАТИКА, ПЛАНИ СЕМІНАРІВ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ, МАТЕРІАЛИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ В СХЕМАХ І ТАБЛИЦЯХ.....	7
КОНТРОЛЬНА РОБОТА З КУРСУ ФІЛОСОФІЇ	92
ПИТАННЯ З КУРСУ ФІЛОСОФІЇ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ	94
ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ З КУРСУ ФІЛОСОФІЇ.....	97
ЛІТЕРАТУРА	102
ЕЛЕКТРОННІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ	105
ГЛОСАРІЙ	106
ПІСЛЯМОВА	130

ВСТУП

Необхідність викладання філософії для вищих медичних закладів освіти України зумовлена невідпинним процесом гуманізації і демократизації освіти, поверненням її до визнання пріоритету загальнолюдських цінностей.

Теоретично-ідейною основою такої освіти є прогресивні надбання світової і національної світоглядної культури, визнання плюралізму думок та врахування інваріантності соціального вибору людини.

Ефективним засобом формування гуманістичної світоглядної культури студентів є вивчення курсу «Філософія».

Курс «Філософія» хронологічно та логічно відтворює розвиток філософських учень, головних періодів філософії.

Мета викладання курсу філософії:

- забезпечити глибоке засвоєння специфіки філософського осягнення дійсності, високу світоглядно-методологічну культуру студентів;
- розуміння студентами філософії як теоретичної основи людського світобачення, опанування ними найвищих досягнень класичної і сучасної філософії.

Основні завдання курсу.

За підсумками вивчення курсу студент повинен **знати**:

- що таке світогляд, історичні типи світогляду: міф, релігія, філософія;
- предмет філософії та коло її проблем;
- історичний розвиток світової філософії;
- світову філософію XX-XXI століть;
- розвиток філософської думки в Україні;
- основні поняття та проблеми таких розділів філософії як онтологія, гносеологія, діалектика, соціальна філософія
- розмаїття підходів, методологій, теоретичних побудов у сучасній філософії.

ВМІТИ:

- вільно, раціонально, критично і творчо мислити, оперуючи філософськими категоріями і спираючись на принципи гуманізму та загальнолюдські цінності;
- аргументовано відстоювати свій погляд на вирішення філософської проблеми в діалозі з носієм іншої точки зору;
- на основі ґрунтовного, фундаментального знання філософії опанувати самостійний стиль мислення, засвоїти специфіку філософського осягнення дійсності, формувати свою власну позицію, застосовувати набуті знання при аналізі нагальних проблем сьогодення.

Тематичний план вивчення курсу філософії включає: читання лекцій, проведення семінарських занять і самостійну роботу студентів під керівництвом викладачів. Особлива роль при цьому відводиться семінарським заняттям, які покликані допомагати студентам закріпити одержані знання та виявити свої творчі здібності. Найбільш раціональною системою підготовки до семінару є та, що включає в себе такі елементи:

1. Своєчасне ознайомлення з темою семінару і питаннями плану.
2. Встановлення зв'язку даної теми з відповідними розділами програми курсу.
3. Вивчення літератури, що рекомендується до теми семінарського заняття.
4. Вивчення відповідної теми за допомогою різних джерел інформації (підручники, монографії, Інтернет тощо).
5. Ознайомлення з методичними посібниками.
6. Перегляд власного конспекту лекцій.
7. Безпосередня підготовка до виступу на семінарі (складання плану, тез, конспекту виступу).
8. Запис незрозумілих питань, які слід з'ясувати на семінарі (або на консультації).
9. Самоперевірка готовності до семінарського заняття, що включає в себе перевірку засвоєння основних понять і категорій, які вказані до кожного семінарського заняття

**ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН КУРСУ ФІЛОСОФІЇ
ДЛЯ СТУДЕНТІВ ІІ КУРСУ МЕДИЧНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ.
(20 годин лекції, 20 годин семінари, 50 години самостійної
роботи)**

№	НАЗВА ТЕМИ	Лекції, годин	Семінари, годин	Сам. робота, год.
1	Філософія як світоглядне мислення. Виникнення філософії	2	2	4
2	Становлення філософії. Основні етапи її розвитку (Класичний період)	6		4
3	Класичний період Давньогрецької філософії та філософія Еллінізму	-	2	4
4	Середньовічна філософія. Відродження	-	2	4
5	Філософія Нового часу (17 ст.) Німецька класична філософія	-	2	4
6	Некласична філософія. Філософія життя. Фрейдизм.	2	2	
7	Сучасна західна філософія		2	4
8	Українська філософія		2	
9	Матерія та свідомість. Проблеми їх відношення	2	2	4
10	Пізнання	2	2	4
11	Проблема людини в філософії. Суспільство: сутність та структура	2	2	4
12	Сучасний світ: тенденції та проблеми розвитку	2		4
13	Медицина в оптиці філософії	2		6
	Всього	20	20	50

ТЕМАТИКА, ПЛАНИ СЕМІНАРІВ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ, МАТЕРІАЛИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ В СХЕМАХ І ТАБЛИЦЯХ

ТЕМА №1

ФІЛОСОФІЯ ЯК СВИТОГЛЯДНЕ МИСЛЕННЯ ВИНИКНЕННЯ ФІЛОСОФІЇ ФІЛОСОФІЯ СТАРОДАВНІХ ІНДІЇ ТА КИТАЮ

План

1. Поняття світогляду. Історичні типи світогляду.
2. Міфологія і медицина.
3. Поняття релігії. Теорії походження релігії. Світові релігії.
4. Сутність, структура, функції і призначення філософії.
5. Специфіка та основні школи філософії стародавньої Індії:
  - Буддизм;
  - Джайнізм;
  - Йога.
6. Характерні риси та основні школи філософії стародавнього Китаю:
  - Конфуціанство;
  - Даосизм;
  - Законники.

Основні поняття: філософія, світогляд, міфологія, релігія, матеріалізм, ідеалізм, онтологія, гносеологія, аксіологія, діалектика, агностицизм, догматизм, скептицизм, брахман, атман, сансара, карма, Веди, П'ятикнижжя, дао, фа, ли, Конфуцій, Лао-Цзи, Шан-Ян, Будда.

Контрольні питання

1. Які основні структурні елементи світогляду?
2. Які основні історичні типи світогляду?
3. Як співвідносяться філософія і наука?
4. В чому цінність філософії для особи і суспільства?
5. Який період називають «золотим століттям» китайської філософії?
6. Назвіть основні положення вчення Конфуція.
7. Назвіть чотири «благородні істини» буддизму.

Завдання для самотійної роботи

1. Дайте визначення аспектів єдності та відмінності понять «світобачення», «світосприйняття», «світорозуміння».
2. Проаналізуйте співвідношення понять «міф» і «міфологія».
3. Окресліть особливості релігійного світогляду.
4. Розгляньте особливості філософського світогляду.
5. Дайте загальну характеристику філософських шкіл стародавньої Індії.
6. Визначте основні ідеї філософії даосизму.
7. Назвіть основні ідеї філософії Конфуція

ФІЛОСОФІЯ І СВІТОГЛЯД. ВИТОКИ ФІЛОСОФІЇ

Філософія виникає в один і той самий час (VI ст. до н.е.) в трьох культурних центрах ойкумени, як називали відомий їм світ стародавні греки. Цими центрами були : Середземномор'я, Китай, Індія.

У цей час у духовному житті різних народів відбуваються одні й ті ж самі за своїм сенсом процеси :

Руйнування міфологічного способу світобачення й світорозуміння, внаслідок чого починається усвідомлення нетривкості, навіть крихкості буття.

Виникають теоретичні знання.

Виникають зародки релігій спасіння.

К. Ясперс називає цей період «стрижневою добою» (кн. «Витоки і мета історії»)

Головний її зміст

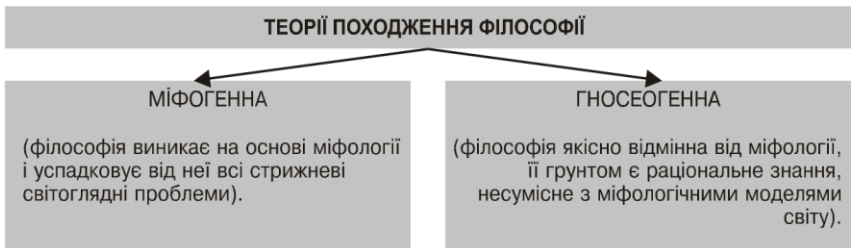
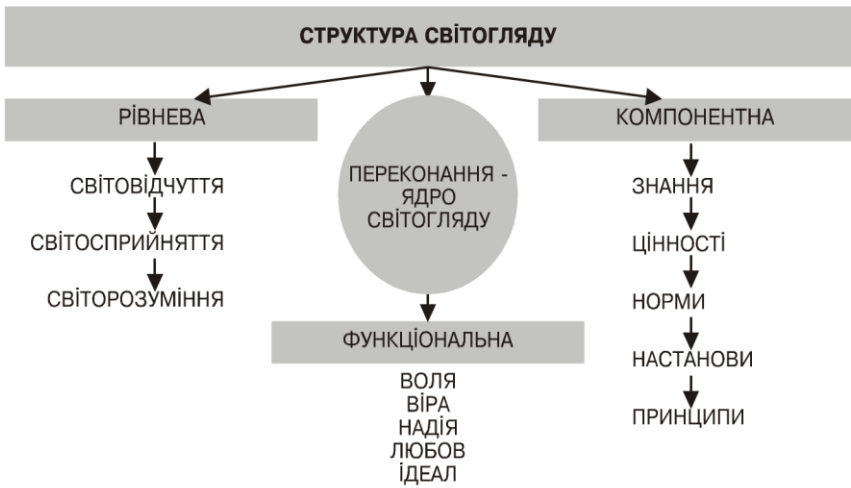
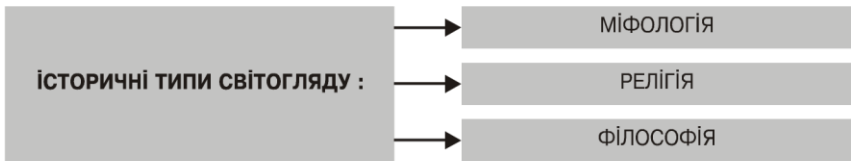
Головні її відкриття

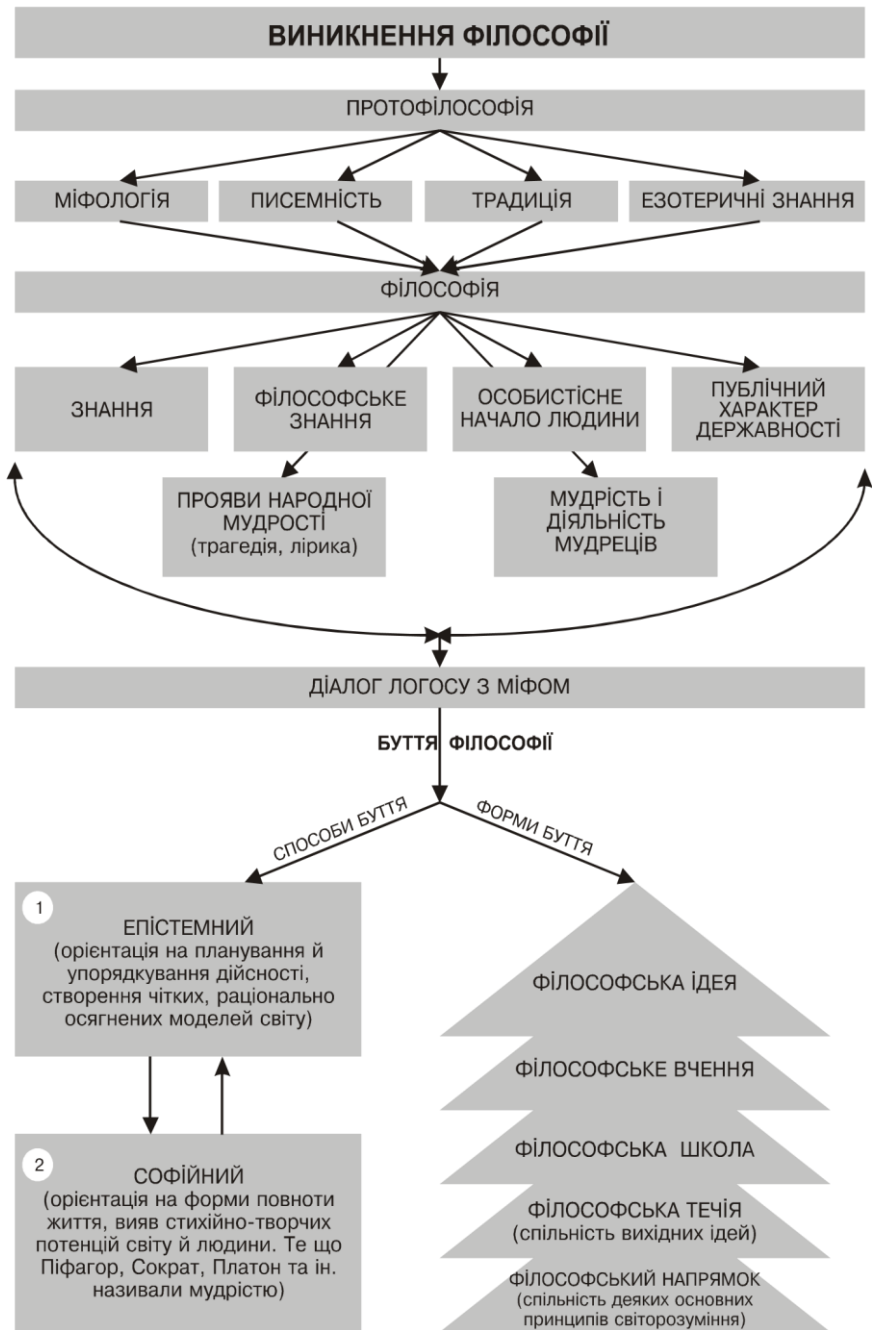
ОДУХОТВОРЕННЯ

РОЗУМ І ОСОБИСТІТЬ

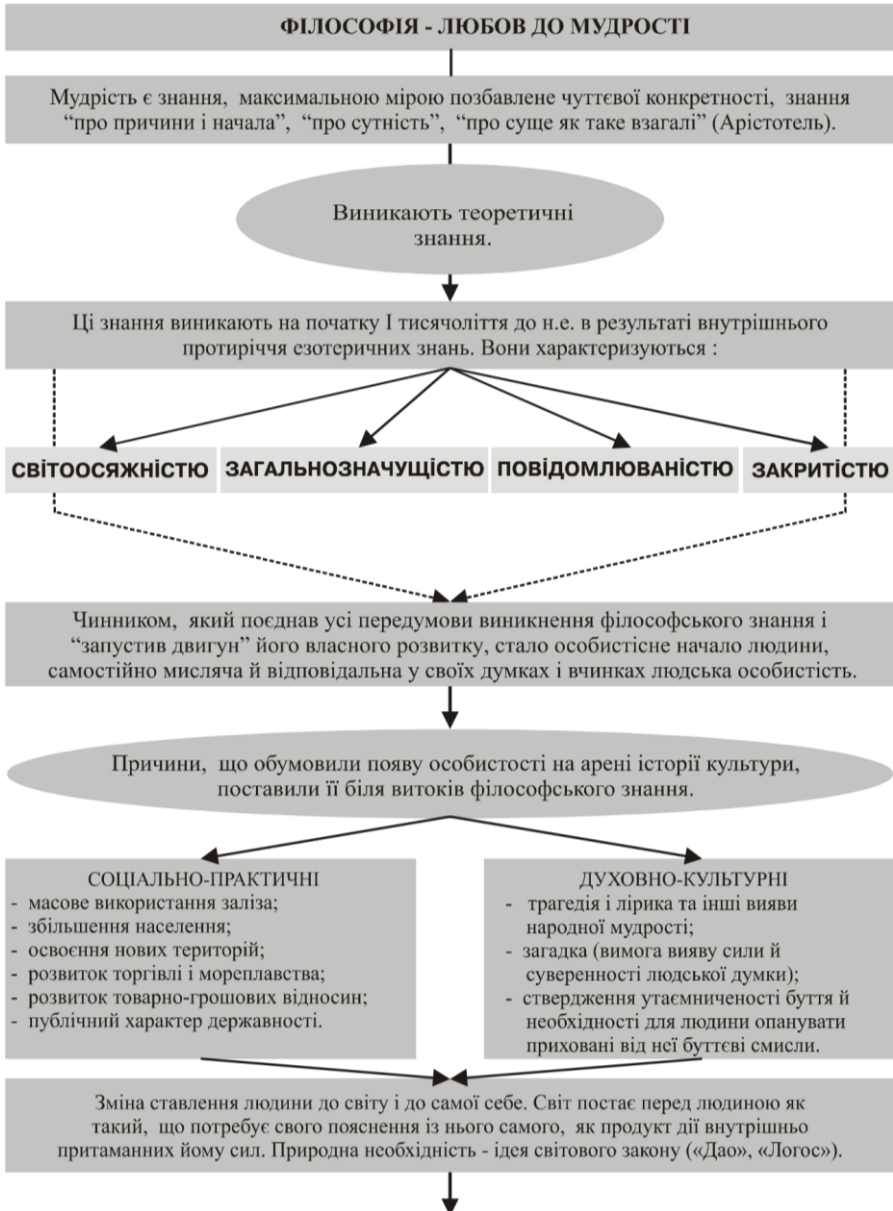
Своїм походженням та специфікою функціонування філософія пов'язана із світоглядом і виступає його теоретичною формою.

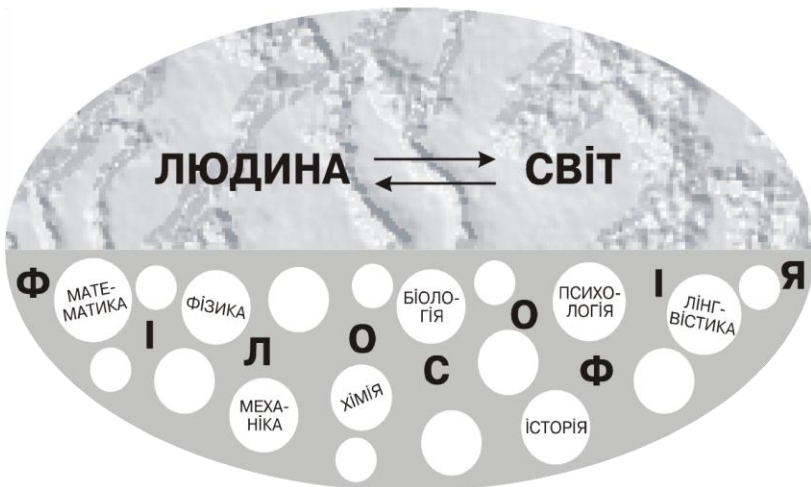
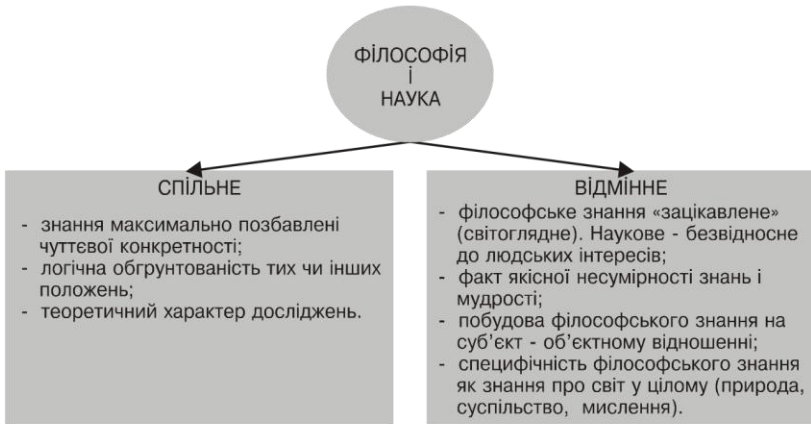
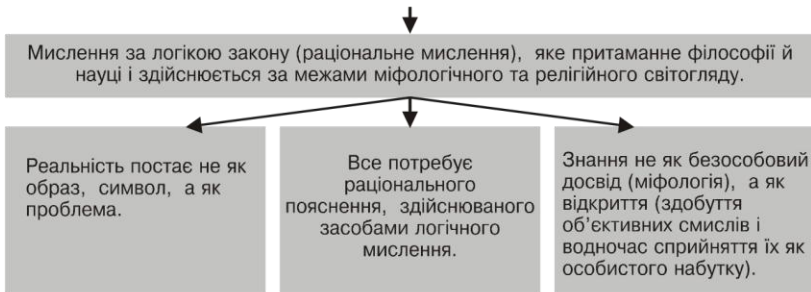

ПРИРОДА ФІЛОСОФСЬКОГО ЗНАННЯ

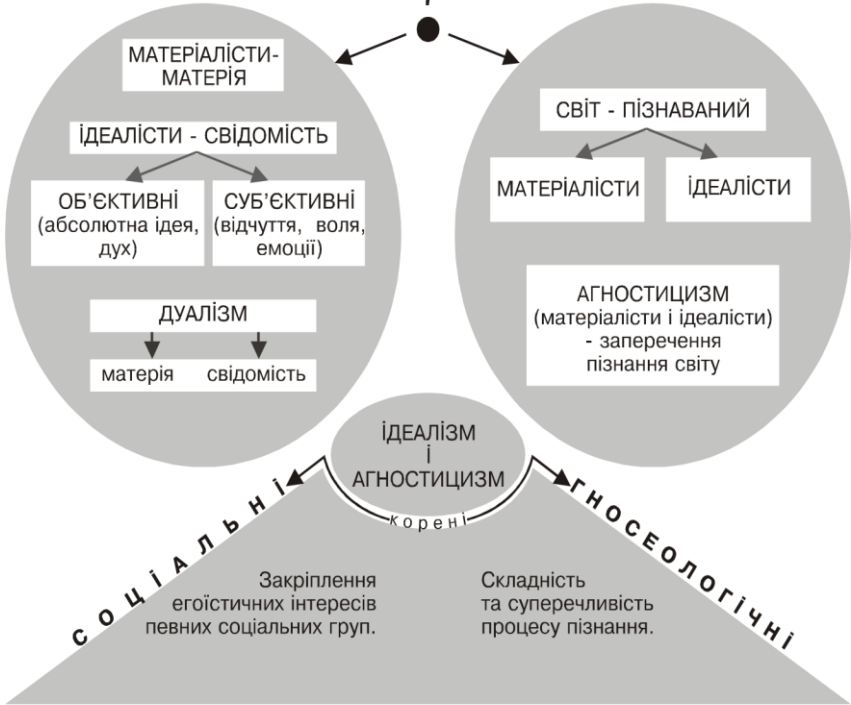

ОСНОВНЕ ПИТАННЯ ФІЛОСОФІЇ

ЩО ПЕРВИННЕ ?

ЧИ МОЖНА ПІЗНАТИ СВІТ ?

З початку виникнення філософії щодо розуміння світу і людини у світі сформувались дві позиції :

Філософія є смислотвірним ядром культури . Здійснюючи в культурі смисловий синтез , філософія імпulseує цілісне єднання і подальше нарощування культурних надбань людства .

ФУНКЦІЇ ФІЛОСОФІЇ

СВІТОГЛЯДНА

ПІЗНАВАЛЬНА

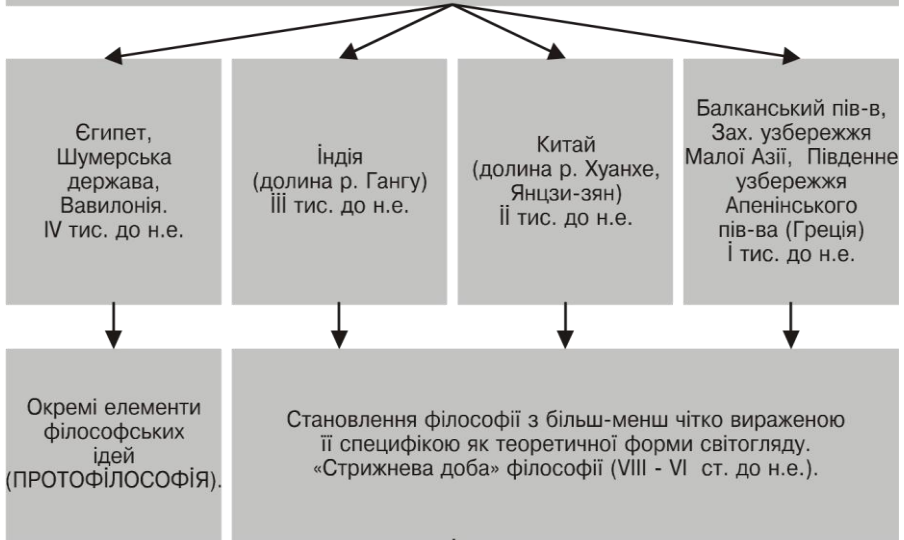
МЕТОДОЛОГІЧНА

СОЦІО -
КУЛЬТУРНА

ПРОГНОСТИЧНА

ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ВСТУП ФІЛОСОФІЯ СТАРОДАВНЬОГО СХОДУ І ДОСОКРАТИВСЬКА ФІЛОСОФІЯ СТАРОДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ

Розпад родового ладу та формування ранньокласових суспільних організацій

ФІЛОСОФІЯ СТАРОДАВНЬОГО СХОДУ (ІНДІЯ, КИТАЙ)

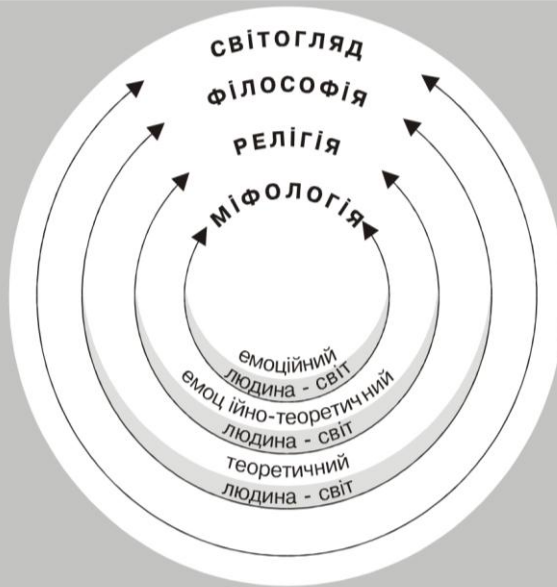
Її особливості зумовлені специфікою розвитку цих країн :
- розпад родового ладу і формування рабовласницьких відносин тут ускладнені і уповільнені феодально-ієрархічною організацією суспільства (чиновничо-бюрократична система в Китаї, кастовий лад в Індії).

- звідси консервація традиційних релігійно-міфологічних уявлень;
- звідси перевага релігійно-моральної проблематики над науково-теоретичною, ідеалізму над матеріалізмом;
- філософія цих регіонів не стільки критично заперечувала міфологію і релігію, скільки намагалась побороти їх із середини, шляхом раціоналізації і концептуального розвитку закладених у них світоглядних можливостей.

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ	ОСНОВНІ РИСИ І ПОЛОЖЕННЯ	ВИЗНАЧНІ ШКОЛИ ТА ЇХ ПРЕДСТАВНИКИ
<p>Стародавня Індія (VI - II ст. до н.е.).</p>	<ul style="list-style-type: none"> - пізнавальне відношення до світу, підпорядковане завданню спасіння, усуненню страждань шляхом звільнення душі від безмежного колеса народжень; - буття - це вселенський світовий моральний порядок; - людина - прояв єдиного Божества, її шлях - це аскеза і зосередженість на внутрішньому світові. <hr/> <ul style="list-style-type: none"> - визнання існування тільки матеріального світу. Матеріальна будова світу; - людина тотожна її фізичному складу. Душі як такої не існує. Існування богів - фікція; - єдине джерело пізнання - чуттєве пізнання, єдиний критерій і мета плінного життя - радість тілесного існування. 	<p>веданта, санкх'я, нья - вайшешика, йога, буддизм.</p> <hr/> <p>Джаїна - чарвака.</p>
<p>Стародавній Китай (V - I ст. до н.е.).</p>	<ul style="list-style-type: none"> - пізнавальне відношення до світу підпорядковане практичному завданню поведінки; - природа інтерпретується як об'єкт релігійно - моральної рефлексії; - вчення про світ розгортається як варіація і продовження етичного вчення про людину; - натурфілософія шукає у бутті не природні причинно-наслідкові зв'язки, а вселенський світопорядок, який визначає життєвий шлях і долю людини. <hr/> <ul style="list-style-type: none"> - натурфілософське уявлення про п'ять елементів (вода, вогонь, дерево, метал, земля), які є фізичним фундаментом Космосу; - ідея морального самоудосконалення в розрізі вчення про природний Космос; - ідея першопричини Космосу (дао), що породжує всю багатоманітність видимого світу; - вільнодумство. 	<p>конфуціанство : Кун - Фу - Цзи (551-470 р.р. до н.е.) Моїзм : Мо - Цзи (475-395 р.р. до н.е.) Легізм : Хань - Фей (333-280 р.р. до н.е.)</p> <hr/> <p>даосизм : Лао - Цзи (369-286 р.р. до н.е.) Ван - Чун (27-98 р.р. н.е.)</p>

ФІЛОСОФІЯ, ЇЇ ПРЕДМЕТ І ВИХІДНІ ПРИНЦИПИ

Філософія своїм походженням та специфікою функціонування пов'язана із світоглядом і є його **теоретичною** формою.

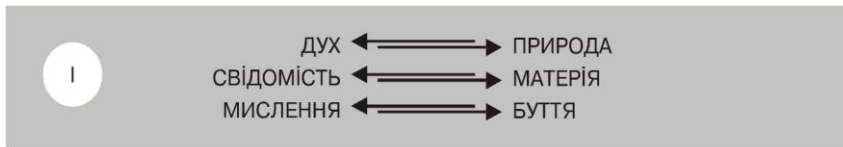
Філософія як усвідомлення людського буття

Що
відображається
у
філософії ?

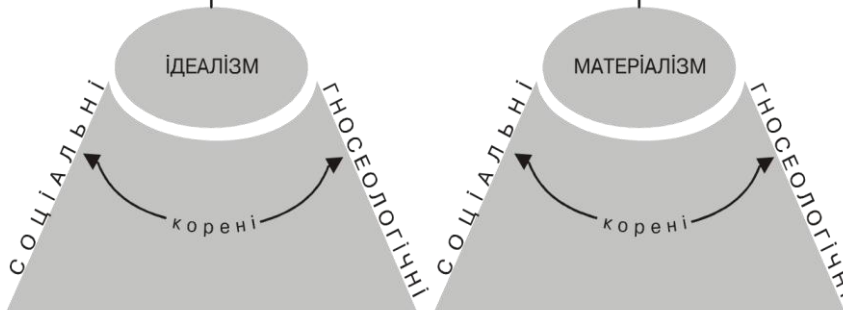
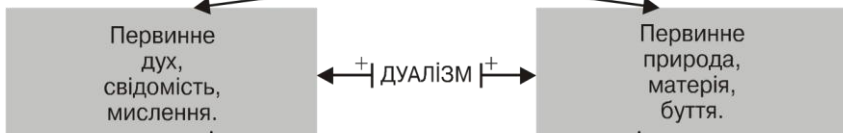
Що є її
предметом
у
теорії ?

Як і чому так,
а не
інакше
відображається
предмет
у
теорії ?

Для чого
вона потрібна
людині,
яке її
соціальне
призначення ?

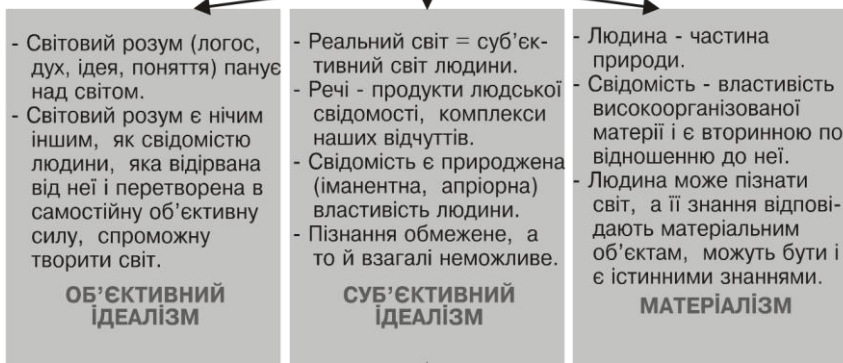

Що первинне ?

II

Яка природа і сутність людини; її місце у світі, відношення людини до світу; можливості його пізнання і перетворення.

↕

АГНОСТИЦИЗМ

III

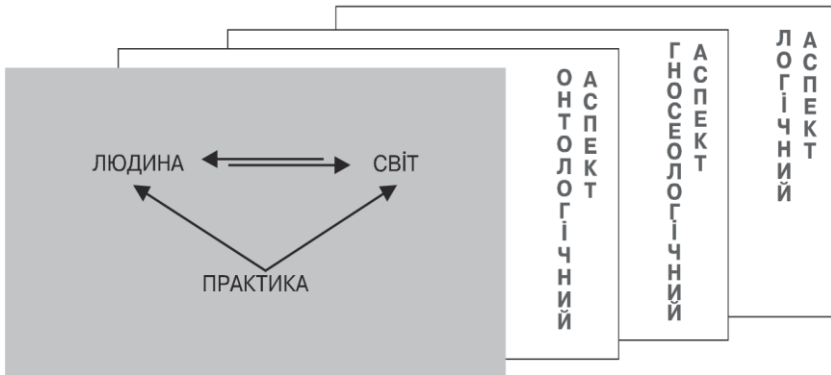
Як влаштований світ: він - ціле чи сукупність не пов'язаних між собою предметів, явищ, процесів. Він рухається, розвивається чи перебуває у стані спокою. Якщо рухається, тоді що є джерелом руху і розвитку ?

- Світ за своєю структурою - єдине ціле, де все знаходиться у взаємозв'язку і взаємозумовлене. Джерелом руху і розвитку є протиріччя.

ДІАЛЕКТИКА

- Світ за своєю структурою - сукупність не зв'язаних між собою предметів, явищ і процесів.
- Рух і розвиток має обмежені рамки : як збільшення, зменшення і повторення.
- Джерело руху, як правило, виноситься у сферу : Бог, суб'єкт.

МЕТАФІЗИКА

ЕПІСТЕМНИЙ СПОСІБ

буття філософії
(логічне відтворення світу і людини у ньому шляхом упорядкування й узагальнення наявного знання).

СОФІЙНИЙ СПОСІБ

буття філософії
(повнота життя виявляється як повнота і багатовимірність знання, а життєствердна стихія творчості - як відкритість і неупередженість думки, як одвічне поривання до відшукування істини).

Епістемний і софійний способи буття філософії є однаково істотними для здійснення філософією її соціально-культурного призначення. Їхня смислова сполученість надає філософії стабільності й динамізму, робить її водночас златною до упорядкування й до творення нових смислів, до стимулювання суттєвих зрушень у людині й культурі. Подвійність способу буття забезпечує філософії її сутнісну єдність

Філософія - смислотвірне ядро культури.

Слугуючи способом цілісності культури, вона разом з тим підноситься над нею, виступає її самосвідомістю.

У процесі свого соціально-культурного здійснення вона виконує такі функції :

Філософія як система знань

Структура філософії як системи знань

ОНТОЛОГІЯ	- вчення про буття, загальний образ буття.
ГНОСЕОЛОГІЯ	- вчення про пізнання.
АНТРОПОЛОГІЯ	- вчення про сутність людини.
ПРАКСЕОЛОГІЯ	- вчення про духовно-практичну діяльність.
АКСЕОЛОГІЯ	- вчення про цінності.
СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ	- вчення про суспільство.
МЕТОДОЛОГІЯ	- вчення про методи осмислення світу.

Література

□ Основна:

1. Причепій Є.М., Черній А.М., Чекаль Л.А. Філософія: Підручник. – Вид. 3-тє, стер. - К. : Академвидав, 2009. - 592 с. - (Серія "Альма-матер").
2. Киричок О. Б. Філософія: підручник для студентів вищих навчальних закладів / Олександр Борисович Киричок. – Полтава: РВВ ПДАА, 2010. – 318 с. [Електронний ресурс] Режим доступу // http://umsa.edu.ua/lecture/philosophy/kaf_philosophpidruchkiryc_hok.pdf
3. Петрушенко В.Л. Філософія: Курс лекцій: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти III-IV рівнів акредитації. – 3-тє видання, перероб. і доповн. – Львів: «Магнолія плюс»; видавець СПД ФО В. М. Піча, 2018. –506 с. [Електронний ресурс] Режим доступу: //http://studentlibrary.net/load/filosofija/vsekatatorii/petrushenko_v_l_filosofija_navchalnij_posibnik/86-1-0-1045
4. Касьян В.І. Філософія [Текст]: відповіді на питання екзаменац. білетів: навч. посіб / В. І. Касьян. - 6-те вид., стер. - К.: Знання, 2018. - 347 с. [Електронний ресурс] Режим доступу http://pidruchniki.ws/15840720/filosofiya/filosofiya_-_kasyan_vi
5. Попович М.В. Що таке філософія ?// Філософська думка: український науково-теоретичний часопис. – 2006. – № 1. – С. 3-24.
6. Воронюк, О. Л. Філософія: підруч. для студ. вищ. мед. нач. закл. / О. Л. Воронюк. - 3-є вид., переробл. та допов. - Київ : Медицина, 2018. - 216 с.
7. Саух П.Ю. С Філософія: навчальний посібник. – Житомир: Видавництво Житомирського державного педагогічного університету. – 2003. – 254 с. http://eprints.zu.edu.ua/20184/1/Saukh_Filosofija.pdf
8. Поцюрко М. Філософія : навч.-метод. посібник / М. Поцюрко.- Л.: Сполом, 2014. – 277 с. <http://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/3479/1/Potsj>

[urko%20M..pdf](#)

9. Войтович В. Українська міфологія: Енциклопедія. – К.: Либідь, 2002. – 664 с.
10. Воловик В. И. Введение в философию. Учебное пособие. – Запорожье: Просвіта, 2002. – 176 с.
11. Філософія. Історія філософії : робочий зошит для студ. I-II курсів мед. і фармац. ф-тів / МОЗ України, Запоріж. держ. мед. ун-т ; уклад.: І. Г. Утюж, Н. В. Спиця ; рец.: О. Д. Турган, Д. П. Сепетий. - Запоріжжя : ЗДМУ, 2017. - 58 с.

□ **Додаткова:**

1. Нечуй-Левицький Іван. Світогляд українського народу: Ескіз української міфології. – К.: Обереги, 2003. – 144с. – (Бібліотека українського раритету).
2. Гримич М.В. Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців (Когнітивна антропологія). – К., 2015. – 380 с.
3. Делез Ж., Гваттари Ф. Что такое философия? / Пер. с фр. и послесл. С.Н.Зенкина. – М.: Институт экспериментальной социологии; СПб.: Алетейя, 2019. – 288 с.
4. Філософія. Природа, проблематика, класичні розділи. Хрестоматія: Навч. посібник/ В.П.Андрущенко,Г.І.Волинка,Н.Г.Мозгова та ін. За ред. Г.І.Волинка.-- К.: Каравела, 2010 -464 с.
5. Філософський енциклопедичний словник – Містить 1700 статей / Максименко М. Г. – К., 2016. – 744 с.
6. Хамітов Н., Гармаш Л., Крилова С. Історія філософії. – К.: Наукова думка, 2017. – 272 с.

ТЕМА №2

АНТИЧНА ФІЛОСОФІЯ

План

1. Загальна характеристика античної філософії: етапи розвитку, представники, коло проблем. Давньогрецька натурфілософія: мілетська школа; Емпедокл; Геракліт; Парменід. Математична філософія Піфагора.

2. Сократ: самопізнання як головна мета філософської діяльності. Знання про незнання.
3. Філософія Платона: вчення про світ ідей; пізнання як пригадування; вчення про людину і державу.
4. Філософія Аристотеля: логіка, етика, політика, теологія.
5. Філософія Еллінізму. Кініки. Епікур. Стоїцизм. Неоплатонізм.

Основні поняття: Мілетська школа, елеати, софісти, кініки, стоїки, скептики, космоцентризм, субстанція, логос, маевтика.

Контрольні питання

1. Які характерні риси філософії стародавньої Греції?
2. Філософія Піфагора. Ідеї Піфагора про медицину.
3. Розкрийте сутність вчення Платона про «ідеальну державу».
4. Який філософ був вчителем О. Македонського?
5. Як називалися філософські школи, що заснували Платон, Аристотель та Епікур?
6. Розкрийте сутність сократівського вчення про людину.
7. Обґрунтуйте особливість філософії Платона.
8. Розгляньте найважливіші філософські ідеї Аристотеля.

□ Завдання для самостійної роботи

1. Римська філософія: ідеї, представники.
2. Сенека: життя та філософія.
3. Мілетська школа: представники та ідеї.

ДОКЛАСИЧНА АНТИЧНА ДАВНЬОГРЕЦЬКА ФІЛОСОФІЯ

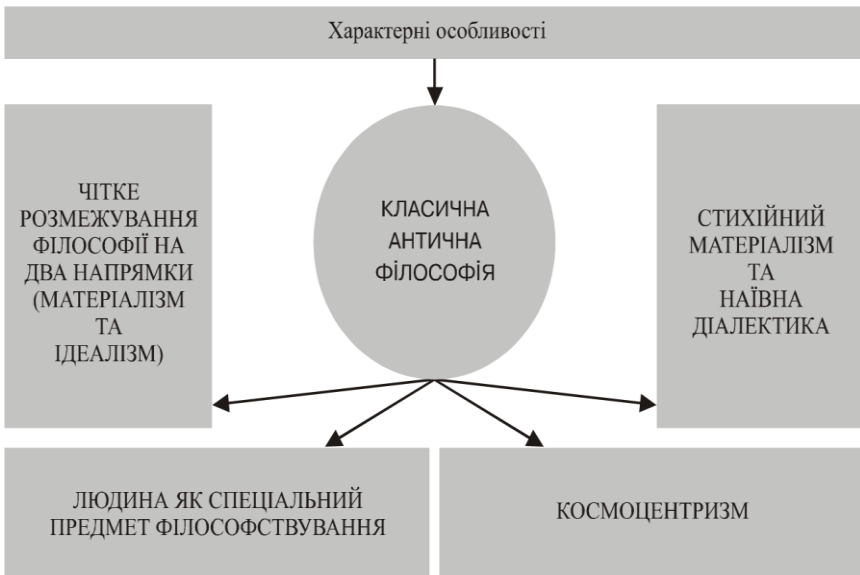
- зрілі рабовласницькі відносини, встановлення демократичного ладу, що зумовили можливості індивіда вільно розвиватись і самостверджуватись;
- конструктивні ділові та культурно - світоглядні контакти з країнами Стародавнього Сходу

- міфологічне мислення досягає високого рівня раціоналізації, світськості;
- приклад Стародавнього Сходу, але самостійні теоретичні пошуки та узагальнення;
- орієнтація на Космос як безпосередню реальність і вищу цінність.

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ	ОСНОВНІ РИСИ І ПОЛОЖЕННЯ	ВИЗНАЧНІ ШКОЛИ ТА ЇХ ПРЕДСТАВНИКИ
<p>Філософія Стародавньої Греції (досократівський період) (VI-V ст. до н.е.).</p>	<p>- космоцентризм, ідея першопричини всього сушого («архе»). Пошук невидимої простим оком єдності у видимій багатоманітності речей; - протиставлення міфологічним уявленням про створення світу богами із хаосу природного початку (вода, повітря, вогонь, апейрон); - визначення фундаментальної філософської проблеми виникнення порядку, Логоса із Хаосу; - пошук і визначення джерела руху і зміни речей (протириччя як «гармонія», боротьба протилежностей, що пронизує Космос в цілому і кожне явище зокрема).</p> <hr/> <p>- обґрунтування ідеї живого кола Космосу, що вбирає в себе безмежну порожнечу і Хаос безмежного простору. Постановка проблеми закономірностей розвитку Всесвіту; - вирішення проблеми взаємозв'язку Порядку і Хаосу на основі змішування, поєднання протилежностей (безмежного і межі), що призводить до утворення усіх речей (= чисел). Пошук числових закономірностей світу. Число як сутність і структурна незмінність речей (одиниця = монада); - нумерологічний містицизм (математична міфологія), що поклала початок (поряд з теорією безсмертя і переселення душ) античному іdealізму.</p>	<p>мілетська школа : Фалес (625-547 р.р. до н.е.), Анаксимандр (610-546 р.р. до н.е.), Анаксимен (588-525 р.р. до н.е.), Геракліт (бл. 460 рр. до н.е.),</p> <hr/> <p>піфагорейська школа: Піфагор (571-497 р.р. до н.е.), Філолай, Евріт, Архіт, Алкмеон (V-IV ст. до н.е.).</p>

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ	ОСНОВНІ РИСИ І ПОЛОЖЕННЯ	ВИЗНАЧНІ ШКОЛИ ТА ЇХ ПРЕДСТАВНИКИ
	<ul style="list-style-type: none"> - пошук основ буття у незмінному конструктивно - розумному началі, що наповнює сенсом усе рухливе і плинне. Ідеалізм; - демаркація мислимого і реального буття. Поняття буття і достотного буття. 	<p>елейська школа : Ксенофан, Парменід, Зенон Елеатський, Меліс Самоський (VI-V ст. до н.е.).</p>
	<ul style="list-style-type: none"> - концепція принципової множинності фундаменту Космосу («корінь усіх речей» - вогонь, земля, повітря і вода у їх єдності є «сім'ям усіх речей», нескінченним розмаїттям частинок різних речовин; - ідея з'єднання і роз'єднання елементів (на основі дії двох космічних сил: «Любові» і «Ворогування»). 	<p>Емпедокл (490-430 р.р. до н.е.); Анаксагор (500-428 р.р. до н.е.).</p>

КЛАСИКА І ЕЛІНІСТИЧНИЙ ПЕРІОД АНТИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ	ОСНОВНІ РИСИ І ПОЛОЖЕННЯ	ВИЗНАЧНІ ШКОЛИ ТА ЇХ ПРЕДСТАВНИКИ
Класична антична філософія (Греція V-VI ст. до н.е.).	<ul style="list-style-type: none"> - пошук першооснов світу. Космоцентризм (орієнтація на Космос як гармонійно організовану цілісність, що розвивається за своїми законами); - атомістична теорія світу. Постановка основних філософських проблем (онтологія, детермінізм, гносеологія); - епістемний спосіб філософствування. 	Левкіпп (бл.500-440р.р. до н.е.); Демокріт (460-370 р.р. до н.е.).
	<ul style="list-style-type: none"> - зосередженість на проблемах теорії пізнання. Чітка логічна фіксація визначень понять; - практична розробка проблем риторики, граматики та логіки. Переконання у важливості мови для впливу на людину; - розмежування ідей практицизму та споглядання, усвідомлення суті буття. 	школа софістів: Георгій (бл. 483-373 р.р до н.е.); Протагор (481-373 р.р до н.е.); Гіппій, Продік, Антифонт, Критій, Алкідам, Лікофон, Полемон та ін.

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ	ОСНОВНІ РИСИ І ПОЛОЖЕННЯ	ВИЗНАЧНІ ШКОЛИ ТА ЇХ ПРЕДСТАВНИКИ
	<ul style="list-style-type: none"> - усвідомлення місця філософії у суспільстві. Філософія - це діяльність щодо усвідомлення, осмислення та визначення відношення людини до світу. Предмет філософії : «людина-світ»; - антропоцентризм. Софійний спосіб філософствування. <hr/> <ul style="list-style-type: none"> - поглиблення проблеми реальності існування загального («краси» взагалі, «мужності», «добра» тощо). Загальне - ідеальний предмет, ідея, що є еталоном, справжньою реальністю. Речі повсякденного світу є спрощеним варіантом іншого світу, більш досконалого - ідеального. Об'єктивний ідеалізм; - ідея ідеального методу пізнання, ідеальної держави тощо; - проблема людини і її моралі. Софійність філософствування. <hr/> <ul style="list-style-type: none"> - спроба системного підходу до філософії. Наука про суще (метафізика). Вчення про начала і чотири причини сушого. Форма і матерія; - форма як сутність усіх речей. “Форма форм” та закони і правила логічного мислення. Вчення про категорії; - проблема соціальної організації. Теорія світової держави. 	<p>Сократ (469-399 р.р. до н.е.).</p> <p>Платон (427-347 р.р. до н.е.).</p> <p>Арістотель (384-322 р.р. до н.е.).</p>
<p>Посткласична антична філософія. (Греція III ст. до н.е. - I ст. н.е.):</p> <ul style="list-style-type: none"> - криза демократичного суспільства; - диктаторські режими; - послаблення інтересу до теоретичного знання; - втрата довіри до пізнавальної сили людського розуму. 	<ul style="list-style-type: none"> - сумнів щодо можливості пізнання об'єктивного світу. Істина не може бути встановлена на основі чуттєвого пізнання. Вона може бути доведена іншою істиною; - констатація підкорення, “розчинення” індивіда як тілесної істоти у суспільно - історичному світопорядку. Але поряд з цим визнання внутрішнього світу людини, де вона виявляє свою невідповідність зовнішнім обставинам («атараксія»). 	<p>скептицизм: Піррон, Енесідем, Агріпп, Секст Емпірік (III ст. до н.е. - I ст. н.е.).</p>

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ	ОСНОВНІ РИСИ І ПОЛОЖЕННЯ	ВИЗНАЧНІ ШКОЛИ ТА ЇХ ПРЕДСТАВНИКИ
<p>- прагнення звести наукові проблеми до практичних правил поведінки людини, які повинні забезпечити щастя (щастя розуміється як здатність до “незворушного” життя, як проста відсутність страждань).</p>	<p>- поглиблення атомістичної теорії. Матеріалістичне розуміння світу згідно із законами існування об'єктів з їх властивістю «самочинного відхилення» від «ліній необхідності»;</p> <p>- ідея тілесності, «атомарності» душі. Смерть тіла є смерть душі, бо сутність душі - рух атомів у тілі;</p> <p>- сенсуалістське вчення про пізнання;</p> <p>- оптимістична і утилітарна життєстверджуюча етика. Моральне життя потребує дотримання міри у всьому. Ідеал - у задоволенні природних, а не надуманих бажань. Справедливість полягає в тому, щоб не шкодити іншому і не зазнавати шкоди від іншого. Взаємостосунки людей будуються на особистій вигоді, яка розповсюджується і на безкорисливу дружбу.</p> <hr/> <p>- вчення про першооснову світу і невблаганну необхідність у ньому. Вивчення світу (хоча і є необхідним) не здатне завадити сліпій необхідності. Воно лише уможливило більш розумно підкорятися необхідності, щоб щонайменше страждати;</p> <p>- космоцентризм. Субстанцією Космосу є «пневма», «дух» (правогонь), що розливається у світі, створюючи усе навколишнє;</p> <p>- етичне вчення будується на фаталізмі. Фатум - незаперечна істина, свобода ж - ухилення від законів Космосу. Смирнення перед необхідністю життя вгамовує афекти (пристрасті), дарує щастя.</p>	<p>Епікурейство: Епікур (341-270 р.р. до н.е.)</p> <hr/> <p>Стоїцизм: Зенон з Кітіону, Клеанф, Хрсіпп (III ст. до н.е.)</p>
<p>СТАРОДАВНІЙ РИМ</p>	<p>- прагнення пристосувати грецьку філософію до універсального духу світової римської держави;</p> <p>- розвиток атомістичної теорії;</p> <p>- вчення про щастя людини, на шляху до якого лежить дві перепони : страх перед потойбічною відплатою і страх перед Богом. Засобом подолання першої є філософія, яка може звільнити людину від цього шляхом просвітництва. Другої - розуміння того, що боги (хоча і існують), не втручаються у життя людей;</p> <p>- епістемний спосіб філософствування.</p>	<p>Лукрецій Кар (I ст. до н.е.)</p>

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ	ОСНОВНІ РИСИ І ПОЛОЖЕННЯ	ВИЗНАЧНІ ШКОЛИ ТА ЇХ ПРЕДСТАВНИКИ
	<ul style="list-style-type: none"> - еллінізація стоїцизму. Антропоцентризм. Людина - гармонійна істота, навіть божественний Логос діє на неї не ззовні, а проникаючи в середину, зливаючись з нею, «проростає в душі»; - визнається провідна роль долі (фатуму), але поряд з цим наголошується на самостійності особи. Окрім верховенства обов'язку, визнається роль насолоди (природна і надприродна) в житті людини. 	<p>римський стоїцизм: Панецій (прибл. 185-110 р.р. до н.е.).</p>
	<ul style="list-style-type: none"> - синтез ідей еллінізованого стоїцизму з ідеями Платона 	<p>Посідоній (135-51 р.р. до н.е.).</p>
	<ul style="list-style-type: none"> - вчення про душу (тілесність і духовність). Бог виступає як вогонь (пневма) і як творча сила (батько). Водночас Бог не владний над матерією, проте коли світ дійде до стану достотного буття, то він стане божественним, а коли світ відходить від істини, то Бог знищує його у світовій пожежі; - людська природа (у своєму виникненні) чиста і непорочна. Але тіло стає в'язницею душі. Істинна насолода душі можлива лише поза тілом. 	<p>Сенека (5 р. до н.е.-65 р. н.е.).</p>
	<ul style="list-style-type: none"> - зближення і взаємопроникнення філософських вчень і шкіл. Еклектизм. Намагання примусити філософію працювати на конкретні політичні цілі. Прояв релігійної тенденції розвитку світогляду. 	<p>римський еклектизм: Марк Тулій Цицерон (106-43 р.р. до н.е.); Марк Аврелій (121-180 р.р.).</p>
	<ul style="list-style-type: none"> - тяжіння до суто релігійного способу самоусвідомлення. Філософія набуває рис теософського вчення; - синтез уявлень про Космос та людину на основі філософії Платона. Ієрархічність будови дійсності. Єдине (справжнє буття) - Розум (нус) - Душа - Матерія (несправжнє буття); - існування ідеального світу, втілення ідеї в матерію, ідея безсмертя душі, пантеїстичний зв'язок божественного та світського. 	<p>неоплатонізм : Плотін (204-270 р.р.); Прокл (410-485 р.р.); Порфірій (232 - поч. IV ст.).</p>

Література

□ *Основна:*

1. Воронюк, О. Л. Філософія: підруч. для студ. вищ. мед. нач. закл. / О. Л. Воронюк. - 3-є вид., переробл. та допов. - Київ : Медицина, 2018. - 216 с.
2. Бичко А.К., Бичко І.В., Табачковський В.Г. Історія філософії: Підручник. – К.: Либідь, 2001. – 408 с.
3. Причепій Є.М., Черній А.М., Чекаль Л.А. Філософія: Підручник. – Вид. 3-тє, стер. - К. : Академвидав, 2009. - 592 с. - (Серія "Альма-матер").
4. Киричок О. Б. Філософія: підручник для студентів вищих навчальних закладів / Олександр Борисович Киричок. – Полтава: РВВ ПДАА, 2010. – 318 с. [Електронний ресурс] Режим доступу // http://umsa.edu.ua/lecture/philosophy/kaf_philosophpidruchkirychok.pdf
5. Петрушенко В.Л. Філософія: Курс лекцій: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти III-IV рівнів акредитації. – 3-тє видання, перероб. і доповн. – Львів: «Магнолія плюс»; видавець СПД ФО В. М. Піча, 2005. – 506 с. [Електронний ресурс] Режим доступу: // http://studentlibrary.net/load/filosofija/vsekatgorii/petrushenko_v_l_filosofija_navchalnij_posibnik/86-1-0-1045

□ *Додаткова:*

1. Платон. Держава. – К.: Основи, 2000. – 355 с.
2. Платон. Діалоги. – Харків: Фоліо, 2008. – 349 с.
3. Боецій С. Розрада від філософії / Пер. Андрій Содомора.- К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – 148 с.
4. Арістотель. Політика. – К.: Основи, 2000. – 239 с.
5. Бертран Рассел. Історія західної філософії. – К., 1995. Кн.1. [Електронний ресурс] Режим доступу // <http://mathcenter.spb.ru/nikaan/phylo/rassel.pdf>
6. Чанышев А. Н. Философия Древнего Мира : учеб. для вузов / А.Н. Чанышев. - М. : Высш. шк., 2001. - 703 с.

ТЕМА № 3
СЕРЕДНЬОВІЧНА ФІЛОСОФІЯ
ФІЛОСОФІЯ ВІДРОДЖЕННЯ

План

1. Загальна характеристика філософії Середньовіччя: етапи розвитку, коло проблем, представники.
2. Патристика. Августин.
3. Схоластика. Ф. Аквінський.
4. Загальна характеристика філософії Відродження: специфіка, коло проблем, представники.
5. Гуманізм в Італії: Данте Аліг'єрі, Франческо Петрарка, Джованні Бокаччо, Лоренцо Валла.
6. Соціальні теорії: Ніколо Макіавеллі, Томас Мор, Томмазо Кампанелла.

Основні поняття: патристика, схоластика, теологія, теоцентрізм, номіналізм, універсалії, томізм, теодіцея, теоцентрізм, антропоцентрізм, пантеїзм, деїзм, гуманізм, натурфілософія, геоцентризм, геліоцентризм.

Контрольні питання

1. Назвіть характерні риси філософії Середньовіччя.
2. Назвіть основні школи в патристиці.
3. Назвіть докази буття Бога згідно з вченням Ф. Аквінського.
4. Назвіть представників номіналізму та реалізму в філософії Середньовіччя.
5. Назвіть представників арабської середньовічної філософії.
6. Назвіть основні принципи гуманізму.
7. Назвіть основні риси філософії Відродження.
8. Дайте характеристику «кругів аду» в «Божественній комедії» Данте.
9. Що означає термін «макіавеллізм»?

□ Завдання для самостійної роботи

1. Ідея гармонії «віри» і «розуму» в середньовічній філософії.
2. Номіналізм та раціоналізм: підходи до проблеми універсалій.

3. Розкрийте характерні риси схоластики.
4. Основні ідеї роботи Т. Кампанелли «Місце сонця».
5. «Утопія» Т. Мора: основні ідеї.
6. Охарактеризуйте погляди Н. Макіавеллі щодо людини, політики, держави.

СЕРЕДНЬОВІЧНА ФІЛОСОФІЯ

Середньовічна філософія формується в умовах станово-ієрархічної структури феодального суспільства і панування богослов'я у всіх сферах розумової діяльності. Звідси зміст і форма середньовічної філософії : вона існує переважно як теоцентричний світогляд, а любов до мудрості реалізується як течія богословської думки.
(VIII ст. - XV ст.)

ПАТРИСТИКА

АРАБОМОВНА
ФІЛОСОФІЯ

СХОЛАСТИКА

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ	ОСНОВНІ РИСИ І ПОЛОЖЕННЯ	ВИЗНАЧНІ ШКОЛИ ТА ЇХ ПРЕДСТАВНИКИ
Патристика (I-VIII ст.).	<ul style="list-style-type: none"> - використання ідей Платона, неоплатоніків, а згодом і ідей Арістотеля (метафізика і формальна логіка) з метою захисту ісламу і його церковних догматів. Заснування спозірної мусульманської теології; - обґрунтування причинної обумовленості явищ природи і суспільства; - трьохщаблева теорія пізнання : логіка і математика - природничі науки - метафізика. Філософія розглядається як вінець енциклопедичного наукового пізнання; - Бог хоч і визнається першопричиною буття, проте світ існує самостійно і незалежно від надприродних сил. Він складається із шести природних елементів (прості елементи, мінерали, рослини, тварини, люди та небесні тіла); - обґрунтування ідеї вічності матеріального світу. Теорія еманції; - філософія як наука про буття в цілому. Складається з трьох частин : фізика (вчення про природу), логіка (вчення про шляхи пізнання природи і людини), метафізика (вчення про пізнання буття в цілому); - намагання вивести мусульманську теологію з-під впливу філософії. Критика матеріалізму та раціоналізму, пропаганда 	<p>мутазиліти : Василібі Ата (699-748 р.р.); ашарити : Аль Ашарі (873-935 р.р.); східні перипатетики : Аль Кінді (800-879 р.р.).</p> <p>Аль Фарабі (870-950 р.р.).</p> <p>Ібн-Сіна (Авіцена) (980-1037 р.р.).</p> <p>Аль Газалі (1059-1111 р.р.).</p>

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ	ОСНОВНІ РИСИ І ПОЛОЖЕННЯ	ВИЗНАЧНІ ШКОЛИ ТА ЇХ ПРЕДСТАВНИКИ
	<p>аскетизму, заперечення усього земного з позицій софізму - вчення, спорідненого з неоплатонізмом;</p> <ul style="list-style-type: none"> - матеріальний світ нескінченний у часі, проте обмежений у просторі. Бог - вічне джерело дійсності, матерія - єдина основа буття, вічне джерело можливості. Рух вічний і безперервний; - теорія подвійної істини. Розмежування сфер філософії і релігії, відведення філософії ниви теорії, а релігії - ниви практики. 	<p>Ібн Рушд (Авероес) (1126-1198 р.р.).</p>
<p>Арабомовна філософія (основа формування середньовічної філософії).</p> <p>В теології патристика - частина догматики чи патрології. У філософії - регулятивно-філософське вчення, яке захищало християнську доктрину від ідеології язичників, іудейського світогляду, державної влади, котра спиралась на міфологічні уявлення про дійсність.</p> <p>З III ст. патристика активно пристосовується до теоретичної форми світогляду, використовуючи неоплатонізм для обґрунтування християнського вчення.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - головними ідеями є монотеїзм, супранатуралізм та креаціонізм. Обґрунтування надприродності та трансцендентальності Бога, його абсолютної влади над світом, який він створив з нічого, його абсолютної благодаті та справедливості; - людина тлумачиться як творіння Бога, споганена «першородним гріхом», а її тіло - вічним джерелом гріховності. - головним у пізнанні - є пізнання шляху до Бога. Шляхів богопізнання виділяється декілька. Зокрема, шлях позитивної та негативної теології. - онтологічне вчення про Бога як абстрактне буття ; вчення про час як сутність, що не може існувати без душі, яка пам'ятає, чекає і споглядає дійсність; - висвітлення проблеми реальної динаміки конкретного людського життя на протилежність конкретної історії суспільства; - вчення про «град земний» і «град божий». - апологетика християнства. Обґрунтування тези про несумісність філософії та християнського віровчення, несумісність віри і розуму. Сила віри прямо пропорційна безглуздості положень, в які віриш. - намагання здійснити синтез елементів християнства з платонізмом. 	<p>Псевдо - Діонісій.</p> <p>Августин Аврелій (354-430 р.р.).</p> <p>Тертуліан (160-221 р.р.).</p> <p>Ориген (185-254 р.р.).</p>

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ	ОСНОВНІ РИСИ І ПОЛОЖЕННЯ	ВИЗНАЧНІ ШКОЛИ ТА ЇХ ПРЕДСТАВНИКИ
	<ul style="list-style-type: none"> - обґрунтування нематеріальності Бога, його нескінченності. Поняття Бога трактується в душі неоплатоністського поняття абсолюту. Філософія розглядається як найбільш конструктивний шлях до християнського віровчення. 	
<p>Схоластика (XI-XIV ст.).</p> <p>Це система філософсько-теоретичної думки. Такий тип релігійної філософії, для якого характерне принципове панування теології над усіма іншими формами пізнання.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - рання схоластика (XI-XII ст.) склалась в умовах становлення феодального ладу в Європі та папської влади Риму. Розвивалась під впливом августинівського платонізму; - світовий космічний процес розгортається у площині першої, другої, третьої і четвертої природи («Божественна єдність» - «Божественний розум» - «Конкретні чуттєві предмети» - «Божественна першооснова»). Центральним у космічному процесі є людина, а найважливішим шляхом пізнання істини є шлях пізнання і любові до людської природи; - ідея онтологічного доведення буття Бога, яке будується на принципах формальної логіки. Обґрунтовується у зв'язку з цим позиція реалізму; - обґрунтування позиції номіналізму. Полеміка з реалістами у площині розуміння та інтерпретації Святого Письма. 	<p>Йоан Скот Еріугена (810-877 р.р.);</p> <p>Ансельм Кентерберійський (1033-1109 р.р.);</p> <p>Росцелін (1050-1120 р.р.).</p>
<p>Витоки схоластики : пізньоантична філософія Прокла, який абсолютизував дедуктивізм (шукав відповіді на всі питання, виходячи з текстів Платона).</p>	<ul style="list-style-type: none"> - зріла схоластика (XII-XIII ст.). Культивувався платонізм, але поступово вже витісняється аристотелізмом; - теорія «концептуалізму» (прихованої форми компромісу між реалістами і номіналістами). Ставка на раціонально-доказове сприйняття істини; - раціональний аналіз теологічної літератури. Ідея автономії (щодо «божественної любові і благодаті») моральних (добрих і злих) вчинків людини, автономії розуму і совісті; - заперечення теорії «двоїстої істини», обґрунтування ідеї єдності філософії і теології, самоцінності першої для теології. Різниця між ними тільки у розрізі предметів пізнання; - боротьба проти аверроїзму. Переосмислення аристотелівської філософії стосовно християнської доктрини. 	<p>П'єр Абелер (1079-1142 р.р.);</p> <p>Роджер Бекон (1214-1292 р.р.);</p> <p>Альберт Великий.</p>
	<ul style="list-style-type: none"> - пізня схоластика (XIII-XV ст.). Розвивається під впливом суперечностей епохи розвиненого феодалізму, інтелектуалізму протиставляється волюнтаризм, теорії «гармонії» віри і розуму теорія «двоїстої істини». - єдність філософії і теології. В тих випадках 	<p>Фома Аквінський (1226-1274).</p>

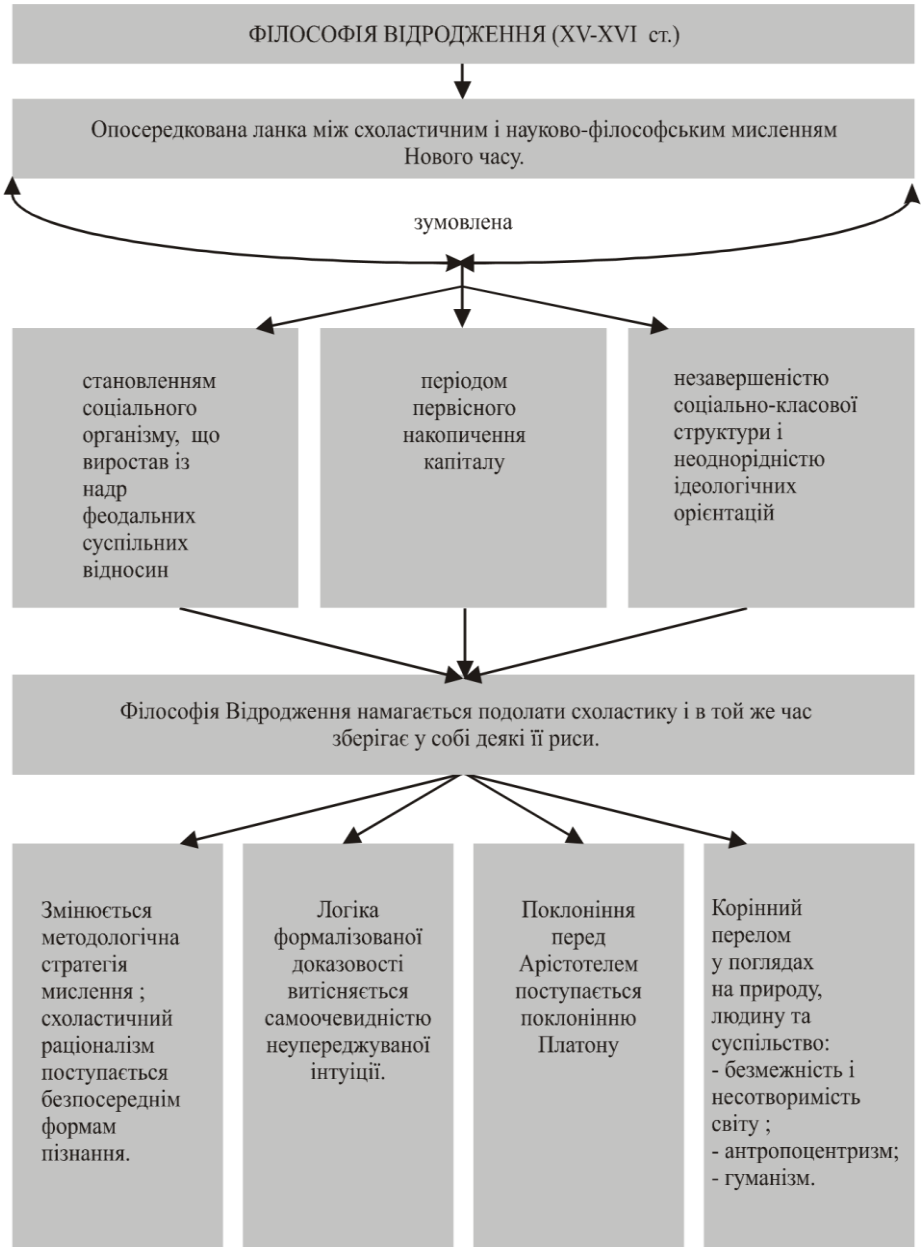
ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ	ОСНОВНІ РИСИ І ПОЛОЖЕННЯ	ВИЗНАЧНІ ШКОЛИ ТА ЇХ ПРЕДСТАВНИКИ
	<p>коли існує можливість вибору, краще розуміти, ніж просто вірити. Але безпосереднє пізнання надприродного неможливе. Звідси критика «онтологічного аргументу» Ансельма Кентерберійського.</p> <p>Висуваються п'ять доказів буття Бога, які мають не прямий, а опосередкований характер;</p> <ul style="list-style-type: none"> - на основі аристотелівського вчення про матерію і форму дається класичне для схоластики вирішення проблеми універсалій (завершити суперечку між номіналізмом і реалізмом). <hr/> <ul style="list-style-type: none"> - розмежується предмет філософії і богослов'я. Предмет богослов'я - Бог, а філософії - буття. Філософія безсила у справі спасіння людини (вона ігнорує все особисте і прямує тільки від загального до більш загального). <hr/> <ul style="list-style-type: none"> - буття Бога - предмет релігійної віри, а не філософії, яка спирається на доведення; - універсалії не притаманні самій речі, вони існують після неї, існують тільки у свідомості (хоча і не позбавлені повністю об'єктивного значення). Знання мають дві площини: наочне знання (про одиничне) і абстрактне (про загальне). Звідси науки поділяються на реальні, які розглядають поняття з погляду їх відношення до речей і на раціональні, які досліджують відношення понять до інших понять. 	<p>Дунс Скот (1265-1308 р.р.).</p> <hr/> <p>Вільям Оккам (1300-1350 р.р.).</p>

ПІЗНЯ СХОЛАСТИКА

Пробудила сумнів в надчуттєві і бездоказові істини богослов'я, підготувавши тим самим появу просвітницького і методологічного скептицизму Відродження та Нового часу.

Шляхом номіналізму сприяла становленню світового раціоналізму і досвідної науки, розчистила шлях емпіризму і сенсуалізму новоєвропейської науки і матеріалістичної філософії.

ФІЛОСОФІЯ ЕПОХИ ВІДРОДЖЕННЯ

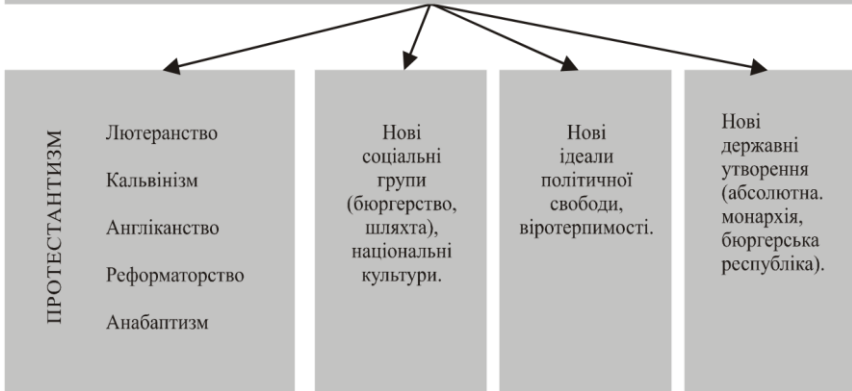

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ	ОСНОВНІ РИСИ І ПОЛОЖЕННЯ	ВИЗНАЧНІ ШКОЛИ ТА ЇХ ПРЕДСТАВНИКИ
<p>Філософія Відродження (XV-XVI ст.):</p> <ul style="list-style-type: none"> - італійський гуманізм; - флорентійський неоплатонізм; - філософія природи Кузанського та натурфілософія Дж. Бруно; - соціально-політичні доктрини Макіавеллі, Т. Мора, Т. Кампанелли. 	<ul style="list-style-type: none"> - натурфілософія спирається на наукове природознавство та ідею нескінченності світу; - пантеїзм (тотожність Бога і природи). Натуралістичний і містичний пантеїзм; - діалектичні ідеї; - антропоцентризм (увага до людини як центру світобудови); - гуманізм (віра у творчі можливості людини, її здатності до свободи); - перегляд традиційних поглядів на суспільство. <hr/> <ul style="list-style-type: none"> - орієнтація на філософську систему Платона. Платонізм (у його світській формі) - символ людяності; - заперечення претензій християнства на абсолютну істину; - світ знаходиться у залежності від Бога, але Бог не є творцем дійсності, вона існує вічно. Світ і сам Бог перебувають у залежності від абсолютної необхідності. Людина - «середня ланка», що поєднує тілесні і духовні властивості світу в єдине гармонійне ціле; - світ - це ієрархічна система : ангельська, небесна та елементарна сфери; - Бог не існує окремо від природи, він присутній у всіх процесах. Пантеїзм. Але Бог - найдовершеніша сутність світу, без якої світ не може існувати як Космос, упорядкована цілісність; - людина - особливий мікрокосмос, сама є творцем своєї долі (на основі воління, вільного вибору, свободи). Вона центральна фігура подій у світі, у вічній боротьбі добра і зла; - орієнтація на світське розуміння філософії Арістотеля. Критика схоластики. Релігія потрібна лише для духовного виховання народної більшості; - заперечення безсмертя душі. Людина живе не заради баззмертя, а заради щастя і радості пізнання світу; - світ підкоряється єдиному вічному закону постійних змін, усе виникає, змінюється і зникає. Діалектика; - новий спосіб мислення (науково-раціоналістичні та натуралістичні теорії), але в рамках загальної релігійної доктрини; - пантеїзм. Діалектика. Гуманізм. 	<p>Георгіос Гемістос (Плетон) (1360-1425 р.р.).</p> <p>Піко делла Мірандола (1463-1495 р.р.).</p> <p>П'єтро Помпонатці (1462-1525 р.р.).</p> <p>Микола Кузанський (1401-1461 р.р.).</p>

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ	ОСНОВНІ РИСИ І ПОЛОЖЕННЯ	ВИЗНАЧНІ ШКОЛИ ТА ЇХ ПРЕДСТАВНИКИ
	<ul style="list-style-type: none"> - етико-раціоналістична обробка вчення про Бога. Концепція християнського гуманізму; - натуралістичний пантеїзм. Концепція єдності світу, що забезпечується першоосною всесвіту - Єдиним. Під Єдиним розуміється матерія. Матерія пронизана універсальною діючою причиною (розумом) - першою і головною силою світової душі. Світова душа - універсальна форма буття Єдиного; - нескінченність всесвіту і множинність світів. Гіпотеза про існування інших суспільств на інших планетах; - етика «героїчного ентузіазму»; - намагання здійснити демаркацію релігійної та світської влади. Теоретичне обґрунтування теорії громадянського суспільства; - обґрунтування мотивів політичної діяльності (реальні інтереси, жадоба до влади, корисливість та бажання забагатіти). Цинізм і аморальність у політиці : мета виправдує засоби її досягнення. 	<p>Еразм Роттердамський (1469-1536 р.р.); Джордано Бруно (1548-1600 р.р.).</p> <p>Ніко Макіавеллі (1469-1527 р.р.); Томас Мор (1478-1535 р.р.); Томмазо Кампанелла (1568-1639 р.р.).</p>

РЕФОРМАЦІЯ
(національно-визвольний рух у Європі 16-17 ст., який знаменував перехід від Середньовіччя - Відродження до Нового часу, від феодального ладу до буржуазного)

Література

□ *Основна:*

1. Причепій Є.М., Черній А.М., Чекаль Л.А. Філософія: Підручник. – Вид. 3-тє, стер. - К. : Академвидав, 2009. - 592 с. - (Серія "Альма-матер").
2. Киричок О. Б. Філософія: підручник для студентів вищих навчальних закладів / Олександр Борисович Киричок. – Полтава: РВВ ПДАА, 2010. – 318 с. [Електронний ресурс] Режим доступу // http://umsa.edu.ua/lecture/philosophy/kaf_philosofpidruchkirychok.pdf
3. Петрушенко В.Л. Філософія: Курс лекцій: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти III-IV рівнів акредитації. – 3-тє видання, перероб. і доповн. – Львів: «Магнолія плюс»; видавець СПД ФО В. М. Піча, 2005. – 506 с. [Електронний ресурс] Режим доступу: //http://studentlibrary.net/load/filosofija/vsekatgorii/petrushenko_v_l_filosofija_navchalnij_posibnik/86-1-0-1045
4. Пашук А. І. Нариси з історії філософії середніх віків: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. — К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – 712 с.
5. Кондзьолка В.В. Історія середньовічної філософії: Навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів. – Л.: Світ, 2001. – 318с.
6. Чанышев А.Н. Курс лекций по древней и средневековой философии. – М., 1991.
7. Кампанелла Т. Город Солнца. О наилучшем государстве // <http://renaissance.rchgi.spb.ru/Campanella/opus1.htm>
8. Мор Т. Утопия/ Пер. Ю. М. Каган. – М.: Наука, 1978. – 416 с.
9. Петрарка Ф. Сонеты. – М., 1994.

□ *Додаткова:*

1. Біблія (розділи «Екклесіаст», «Об'явлення Іоанна Богослова»).
2. Аврелій Августин. Сповідь. – Львів: Свічадо, 2008. – 356 с.

3. Марк Аврелій. Наодинці з собою. – Львів: Літопис, 2007. – 212 с.
4. Тома Аквінський. Коментарі до Арістотелевої «Політики». – 2-е вид. – К.: Основи, 2003. – 796 с.
5. Кремень В. Г., Афанасенко В. С., Волович В. І., Горлач М. І., Головченко Г.Т. Історія філософії: Підручник для вищої школи. – 2-ге вид., перероб. та доп. – Х.: Прапор, 2013. – 768с

□ **ТЕМА №4**

**ФІЛОСОФІЯ НОВОГО ЧАСУ (XVII СТ.)
НІМЕЦЬКА КЛАСИЧНА ФІЛОСОФІЯ**

План

1. Загальна характеристика філософії Нового часу: специфіка, коло проблем, напрями, представники.
2. Емпіризм (Ф. Бекон, Т. Гоббс, Дж. Локк).
3. Раціоналізм (Р. Декарт, Б. Спіноза, Г. Лейбніц).
4. Загальна характеристика Німецької класичної філософії
5. Філософія І. Канта.
6. Філософія Г.В.Ф. Гегеля.
7. Антропологічний матеріалізм Л. Фейєрбаха.

Основні поняття: емпіризм, раціоналізм, сенсуалізм, картезіанство, монада, дуалізм, метод пізнання, «річ у собі», абсолютна ідея, антиномії розуму, діалектика, антропологія, трансцендентне, трансцендентальне, апіоризм, агностицизм.

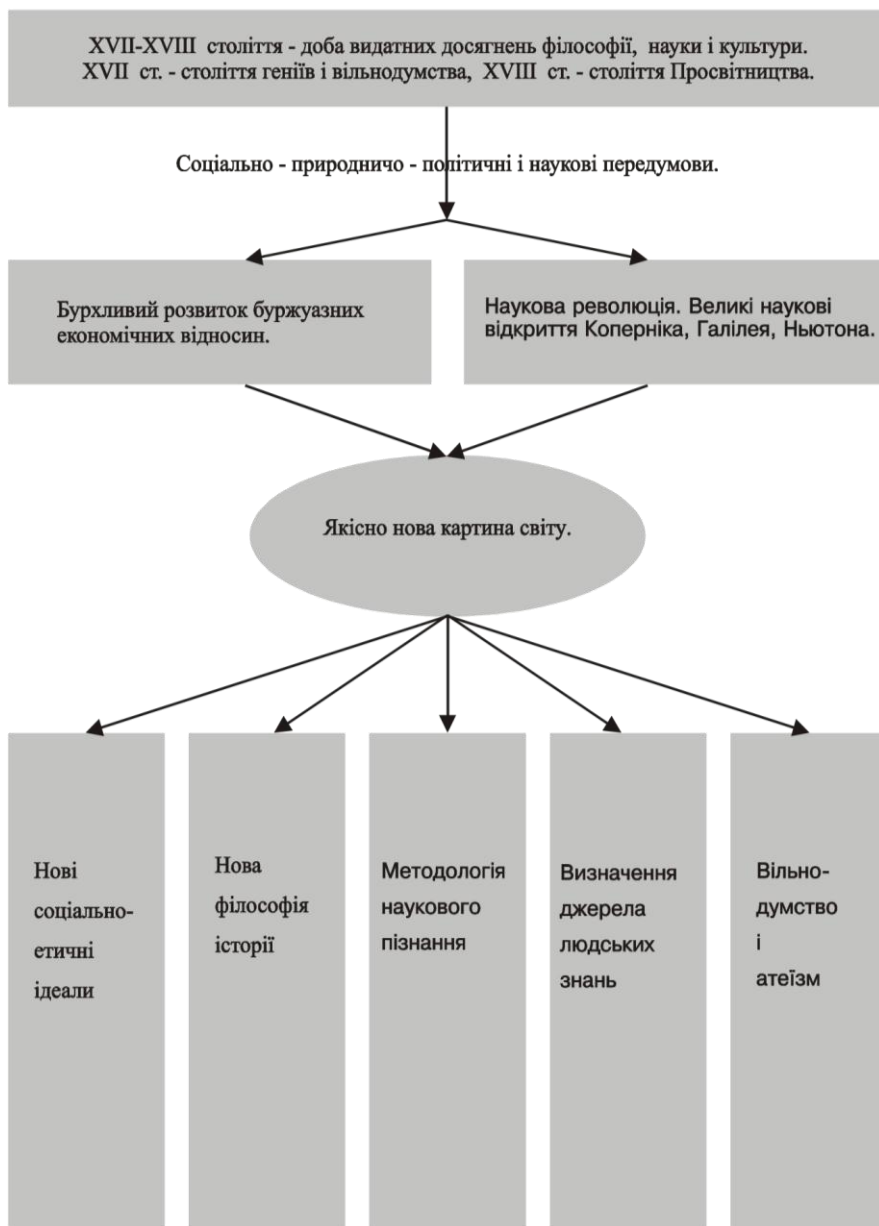
Контрольні питання

1. У чому полягає сутність методу пізнання Ф. Бекона?
2. В чому полягає дуалізм Р. Декарта?
3. Назвіть вихідні принципи етика І. Канта.
4. Визначте принципи діалектики Гегеля.
5. У чому полягає антропологізм філософії Л. Фейєрбаха?

□ **Завдання для самостійної роботи:**

1. Основні ідеї роботи Ф. Бекона «Нова Атлантида».
2. В чому полягає проблема методу у філософії Нового часу.
3. Сенсуалізм: сутність та представники.
4. Розкрийте зміст «категоричного імперативу» І. Канта.

ФІЛОСОФІЯ НОВОГО ЧАСУ

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ	ОСНОВНІ РИСИ І ПОЛОЖЕННЯ	ВИЗНАЧНІ ШКОЛИ ТА ЇХ ПРЕДСТАВНИКИ
<p>Філософія Нового часу XVII ст.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - орієнтація на природу як новий образ реальності і на науку. Природоцентризм; - гносеологія і методологія (через удосконалення методів пізнання природи, збільшення влади людини над нею). <li style="margin-left: 20px;">емпіризм ————— як універсальні <li style="margin-left: 20px;">і ————— методи пізнання; <li style="margin-left: 20px;">раціоналізм ————— - критика схоластики; - механістичне розуміння людини. 	
<p>Формування філософії Нового часу.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - критика філософії як форми споглядання і обґрунтування ідеї філософії як науки про реальний світ; - визначення цілей, методів та ідеалів наукового пізнання. Теоретичне обґрунтування емпіризму, досвідно-індуктивного методу; - критика схоластики; - демаркація пізнання природи і антропологічного пізнання; - раціоналізм. Теоретичне обґрунтування дедуктивного методу. Теорія вроджених ідей; - дуалізм душі і тіла. Ідея двох субстанцій світу (матерія та мислення); - механіцизм. Ідея першопоштовху. Деїзм; - система раціоналістичної філософії, яка охоплює не тільки вчення про буття, але й вчення про суспільство і державу; - немає двох істин, істина одна - істина розуму; - теорія абстрактно-ідеальної моделі суспільства, що будується на «природному стані людей». Теорія суспільного договору; - класифікація типів держав : демократія, аристократія, монархія; - теоретичне обґрунтування сенсуалістичного вчення. Переконання незаперечності індуктивістської гносеології, яка визнає виникнення загальних понять через узагальнення одиничних явищ; - вчення про будову світу, розроблене на основі атомістичної теорії; - поглиблення тези про надприродну причину першопоштовху до вчення про неможливість існування природних причин. Всі причини мають божественний характер. Людина не здатна знати речі повністю, як не здатна знати Бога у всій його повноті. Носієм усіх ідей є Бог; 	<p>Френсіс Бекон (1561-1626 р.р.).</p> <p>Рене Декарт (1596-1650 р.р.).</p> <p>Томас Гоббс (1588-1688 р.р.).</p> <p>П'єр Гассенді (1592-1655 р.р.).</p> <p>картезіанство : Ніколо Мальбранш (1638-1715 р.р.).</p>

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ	ОСНОВНІ РИСИ І ПОЛОЖЕННЯ	ВИЗНАЧНІ ШКОЛИ ТА ЇХ ПРЕДСТАВНИКИ
	<ul style="list-style-type: none"> - поширення двоїстої природи людини на суспільні явища. Мораль - поєднання добра і зла ; політика - закону і беззаконня тощо; - безпорадність людини перед світом; - намагання обґрунтувати не тільки обмеженість чуттєвого, але й раціонального пізнання. Ірраціоналізм. 	<p>Блез Паскаль (1623-1662 р.р.).</p>
<p>Сенсуалістична філософія Нового часу</p>	<ul style="list-style-type: none"> - мислення загального ґрунтується на чуттєвому сприйнятті суцього; знання загального та істина побудовані на досвіді. Антидекартівська позиція; - заперечення вроджених ідей. Душа - «чистий аркуш», на який лише досвід накладає свої письмена; - «природний стан людей» (Гоббс) - це не війна усіх проти усіх, а стан рівності між людьми. У зв'язку з цим здійснюється перегляд природи влади. Влада не є абсолютною, вона обмежена природними законами; - з позицій сенсуалізму, деїзму та матеріалізму - критика релігії та розвиток вільнодумства; - вічність матерії, яка розвивається за об'єктивними законами. Всесвіт єдиний, нескінченний і складається із безлічі світів. Рух - атрибут матерії, поза рухом вона втрачає будь-які якості; - ідея внутрішньої активності матерії, її саморуху; - критика матеріалістичного сенсуалізму. Усі речі є лише «комплексами наших чуттів». Суб'єктивний ідеалізм; - наші сприйняття світу не дають можливості довести ні його існування, ні його відсутності. Агностицизм; - мислення, розум не здатні дати кінцевого визначення подій, причин та наслідків. 	<p>Джон Локк (1632-1704 р.р.).</p> <p>Джон Толанд (1670-1722 р.р.).</p> <p>Джорж Берклі (1684-1753 р.р.).</p> <p>Давид Юм (1711-1776 р.р.).</p>
<p>Раціоналістична філософія Нового часу</p>	<ul style="list-style-type: none"> - відновлення раціоналістичної традиції з урахуванням традицій емпіризму; - отождошення Бога із субстанцією. Бог не стоїть над природою, він перебуває у ній як іманентна причина, властивість; - світ абсолютно детермінований, але це не виключає можливості існування свободи. Свобода полягає у пізнанні необхідності. 	<p>Бенедикт Спіноза (1632-1677 р.р.)</p>

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ	ОСНОВНІ РИСИ І ПОЛОЖЕННЯ	ВИЗНАЧНІ ШКОЛИ ТА ЇХ ПРЕДСТАВНИКИ
	<ul style="list-style-type: none"> - заперечення існування єдиної субстанції. Теорія нескінченної множини субстанцій - монад. Монада - одиниця буття, здатна до активності, саморуху і діяльності. Монадологія; - теорія формальної філософії здорового глузду на базі уявлень про розум; - ідея системи знання на основі теологічного принципу. Фізичне знання, гармонія, «пневматологія», математика, етика, право, політика, філософія; - розробка принципів аксіоматичної побудови наукової теорії. 	<p>Готфрід Вільгельм Лейбніц (1646-1716 р.р.).</p> <p>Християн Вольф (1679-1754 р.р.).</p>
<p>Філософія Просвітництва. Французький матеріалізм XVIII ст.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - раціоналізм - ставка на розум; організація світу і держави на засадах розуму; - антропоцентризм. Розуміння людини як природної і колективної істоти; - філософія історії. Ідея прогресу як поступального удосконалення людського розуму; - детеологізація світоглядних основ суспільства і атеїзм; - матеріалізм. Механістична картина світу. <hr/> <ul style="list-style-type: none"> - процесуальність світу. Поняття матерії. Ідея розмаїття форм матерії. Єдність матерії і свідомості; - еволюційна концепція біологічних видів. Історична природа свідомості; - три види пізнання : спостереження, обмірковування, досвід; - ідея вирішальної ролі середовища у формуванні особистості; - концепція «суспільної природи людини»; - вчення про «освічене керування державою» як основа суспільної злагоди; - релігія обмежує свободу людини. Критика релігійної догматики, офіційної церкви; - доля людини у суспільстві, де існує штучна культура, що заперечує природні властивості індивіда. Роль у житті людини підсвідомих, інстинктивних мотивів дій людини; - явище відчуження; - причина страждань людини - протиріччя між її реальним станом та її природними властивостями, між природою людини та суспільними інститутами, між особистістю та громадянством. 	<p>Дені Дідро (1713-1784 р.р.).</p> <p>Вольтер (1694-1778 р.р.).</p> <p>Жан Жак Руссо (1712-1778 р.р.).</p>

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ	ОСНОВНІ РИСИ І ПОЛОЖЕННЯ	ВИЗНАЧНІ ШКОЛИ ТА ЇХ ПРЕДСТАВНИКИ
	<ul style="list-style-type: none"> - джерело протиріч цивілізації - соціальна нерівність, що виникає з приватної власності на землю та знаряддя праці. Шлях подолання суперечностей суспільства - зміна системи освіти, методів виховання; - концепція «суспільного договору». Ідея конституційного устрою держави; - людина здатна існувати лише за умов існування природи. Поняття «абсолютного закону», який підкоряє собі людину через закон «влади інтересів». «Інтерес» поєднує головні умови існування людини, обумовлює людську активність; - система принципів природної етики; - виховання - універсальний механізм вирішення суспільних проблем. Основа виховання - «правильні закони» (закони, прийняті більшістю народу); - ідея універсальності руху. Матерія і рух нерозривні; - вчення абсолютного детермінізму. Випадковості у природі не існує, випадковість - це прояв нашого незнання; - світ як система причин та наслідків. Людина і суспільство взаємодіють з Космосом. Узгодження існування людини і суспільства зі світом у цілому - заповідь їх щасливого існування. 	<p data-bbox="792 352 938 416">Клод Адріан Гельвецій (1715-1771 р.р.).</p> <p data-bbox="792 611 960 655">Поль Анрі Гольбах (1723-1789 р.р.).</p>

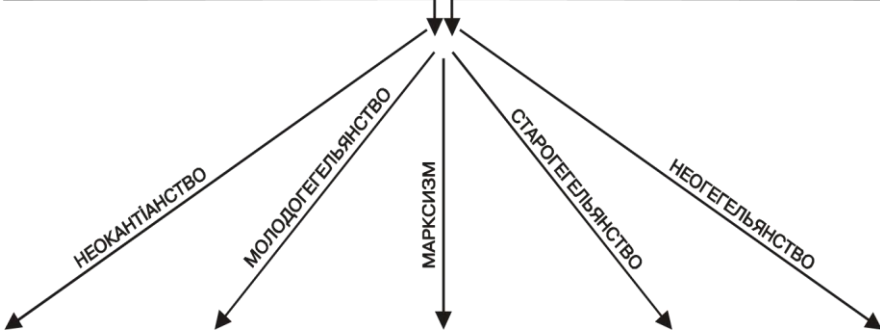
НІМЕЦЬКА КЛАСИЧНА ФІЛОСОФІЯ

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ	ОСНОВНІ РИСИ І ПОЛОЖЕННЯ	ВИЗНАЧНІ ШКОЛИ ТА ЇХ ПРЕДСТАВНИКИ
Німецька класична філософія (80-ті роки XVIII ст. - середина XIX ст.).	<p style="text-align: center;">ДОКРИТИЧНИЙ ПЕРІОД</p> <ul style="list-style-type: none"> - матеріалізм і діалектичний підхід у вирішенні проблеми походження сонячної системи (до 70-х р.р XVIII ст.); - «всезагальна природна історія та теорія неба». <p style="text-align: center;">КРИТИЧНИЙ ПЕРІОД</p> <ul style="list-style-type: none"> - теорія пізнання. Априоризм; - система категорій; - трансцендентальна логіка; - етика. «Критика чистого розуму», «Критика практичного розуму», «Критика спроможності судження»; - розмежування природного світу, де діє необхідність, і людського культурного світу, де діє свобода; - 1. Що я можу знати? Демаркація меж людського пізнання. «Річ в собі». Априоризм і агностицизм. 2. Що я можу робити? Природа моралі. Етика. 3. На що я можу сподіватися? Суть і роль релігії в житті людини. 4. Що таке людина? Місце людини у світі і її призначення. 	Іммануїл Кант (1724-1804 р.р.).

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ	ОСНОВНІ РИСИ І ПОЛОЖЕННЯ	ВИЗНАЧНІ ШКОЛИ ТА ЇХ ПРЕДСТАВНИКИ
	<ul style="list-style-type: none"> - історія - діалектична і активна взаємодія абсолютного «Я» (самосвідомості людини) і індивідуального «Я» : «Діяти! Діяти! - ось для чого ми існуємо»; - людська воля і розум нерозривні. Людина - образ усього людства, а людство - образ окремих людей, реалізація волі яких творить історію як рух із сфери необхідності в царство свободи. Суб'єктивний ідеалізм. 	Йоганн Готліб Фіхте (1762-1814 р.р.).
<p>Філософська система Діалектична логіка Філософія природи Антропо - - соціальна філософія</p>	<ul style="list-style-type: none"> - натурфілософія. Природа як силова динамічна єдність протилежностей. Історичний погляд на природу; - трансцендентальний ідеалізм (визнання суб'єктивного «Я» стосовно об'єктивного); - філософія тотожності. Природа і свідомість, об'єкт і суб'єкт, співпадають в Абсолюті; - філософія одкровення. Ірраціоналізм та містика. 	Фрідріх Вільгельм Шеллінг (1775-1854 р.р.) «Ідея філософії природи», «Система трансцендентального ідеалізму», «Філософія одкровення».
	<ul style="list-style-type: none"> - розробка діалектичного методу мислення і світорозуміння. Об'єктивний ідеалізм; - протиріччя між системою і методом. Абсолютна ідея (система категорій, що саморозвиваються); - діалектичний зміст абсолютної ідеї: у сфері логічного розвитку понять, в акті відчуження, відокремлення від самої себе, тобто деградації, що означає породження природи, у сфері руху від чужої для ідеї природи в площину розвитку духу. Принципи і закони діалектики. 	Георг Вільгельм Фрідріх Гегель (1770-1831 р.р.) «Феноменологія духа», «Наука логіки», «Філософія духу».
	<ul style="list-style-type: none"> - в центрі філософії - проблема людини. Антропологічна філософія; - що таке життя, любов, щастя, смерть, надія? Вихідний пункт і кінцева мета пошуків відповідей і цілісна, реальна людина. Категорія «людська природа» - об'єднує і природу, і людину; - критика гегелівського ідеалізму і релігії. Релігія - ілюзорне бачення сутності людини, яке зумовлене відсутністю умов для її реалізації. Шлях - зняття релігійного відчуження в гуманістичному оновленні умов життя, в подоланні відчуття залежності від зовнішніх природних і соціальних сил; 	Людвіг Андреас Фейербах (1804-1872 р.р.) «До критики філософії Гегеля», «Сутність християнства», «Основні положення філософії майбутнього».

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ	ОСНОВНІ РИСИ І ПОЛОЖЕННЯ	ВИЗНАЧНІ ШКОЛИ ТА ЇХ ПРЕДСТАВНИКИ
	- ідея нової релігії, що будується на основі всезагальної любові.	

Література

□ Основна:

1. Петрушенко, В. Л. Філософія: підруч. для студентів вищ. закл. освіти / В. Л. Петрушенко; рец.: І. Ф. Надольний, Е. П. Семенюк, В. П. Лисий. - 5-те вид. - Львів : Новий світ-2000, 2018. – 504 с.
2. Лузан А. О. Вступ до філософії // [Режим доступу] http://pidruchniki.com/1445112748969/filosofiya/vstup_do_filosofiyi
3. Гусев В.І. Західна філософія Нового часу. XVII – XVIII ст. – К., 1998. – 368 с.
4. Термінологія німецької класичної філософії [Текст] / А. Богачов [та ін.] // Філософ. думка : український науково-теоретичний часопис. - 2016. - N 1. - С. 75-82.
5. Стеценко, Катерина. Філософія емпіризму Ф. Бекона та її вплив на становлення сучасного освітнього процесу Великої Британії [Текст] / К. Стеценко // Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. часопис. - 2012. - N 4. - С. 107 - 119.

5. Гулыга А.В. Немецкая классическая философия. – М.: Высшая школа, 1986. Режим доступа: http://www.mts.edu.27.ru/biblio/Phil/colection/pdf/1986_gulyga.pdf

□ **Додаткова:**

1. Бэкон Ф. Новый Органон // Соч. в 2 т. – М., 1972.
2. Гоббс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної. – К.: Дух і літера, 2000. – 606 с.
3. Локк Джон. Два трактати про врядування. – К., 2001.
4. Декарт Рене. Міркування про метод, щоб правильно спрямовувати свій розум і відшукати істину в науках. – К., 2001.
5. Гегель Г. В. Ф. Наука логики: В 3-х т. – М., 1971. – Т. 2. – С. 7-225.
6. Гегель Г.В.Ф. Феноменология духа //Соч.: Т.4. М., 1959.
7. Фейербах Л. Основные положения философии будущего: избр. философ. поизв.: в 2 т. – М., 1995. – Т.1.
8. Кант І. Критика практичного розуму. – К.: Юніверс, 2004. – 240 с.
9. Енгельс Ф. Людвіг Фейербах і кінець класичної німецької філософії // Маркс К., Енгельс Ф. Твори. Т.21.

□ **ТЕМА № 5**

ФІЛОСОФІЯ ЖИТТЯ. ФРЕЙДИЗМ

План

1. Філософські погляди А. Шопенгауера (1786-1861):
  - соціальний волюнтаризм та песимізм;
  - людина і суспільство: проблема взаємодії;
  - «Афоризми життєвої мудрості».
2. Філософські погляди Ф. Ніцше:
  - «воля до влади»;
  - культ Надлюдини;
  - критика релігії – «Бог помер»;
  - відношення до держави.
  - проблема інтерпретування філософії Ф. Ніцше
3. Основні ідеї філософії З. Фрейда. Психологізація.

Основні поняття: людина, життя, смерть, сенс життя, Надлюдина, «переоцінка цінностей», воля, світова воля, влада.

Контрольні питання

1. Що «так» і «не так», на Ваш погляд, казав Заратустра?
2. Яким життєвим мудростям вчить А. Шопенгауер?
3. Охарактеризуйте відношення Ф. Ніцше до релігії.
4. Охарактеризуйте структуру внутрішнього світу особистості по Фрейду.

□ Завдання для самостійної роботи

1. Критика психоаналізу З. Фрейда К. Юнгом: основні розходження.
2. Назвіть послідовників вчення З. Фрейда.
3. Дайте визначення поняття «архетипи» за К. Юнгом.
4. Охарактеризуйте погляди Еріха Фромма.

Література

□ Основна:

1. Шопенгауер А. Избранные произведения. – М.: Просвещение, 1992: Мир как воля и представление; Афоризмы житейской мудрости.
2. Ніцше Ф. Так казав Заратустра; Жадання влади. – К.: Основи, Дніпро, 1993. – 415с.
3. Ніцше Ф. По той бік добра і зла. Генеалогія моралі. – Львів: Літопис, 2002. – 320 с.
4. Філософія Ф. Ніцше і сучасність (До 160-річчя від дня народження) // Філософсько-антропологічні студії 2005. – К.: Стилос, 2015. – 336 с.
5. Історія філософії. Словник. // Електронний ресурс [режим доступу]
http://pidruchniki.com/69623/filosofiya/istoriya_filosofiyi
6. Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб./за ред. акад. НАН України Л.В.Губерського. – К.: Знання, 2013. - 621 с.

□ *Додаткова:*

1. Фройд, З. Вступ до психоаналізу – Einführung in die Psychoanalyse: лекції зі вступу до психоаналізу з новими висновками / Зігмунд Фройд ; пер. з нім. Петро Тарашук. – Київ : Основи, 1998. – 709 с.
2. Фрейд З. Будущее одной иллюзии // Сумерки богов. – М.: Политиздат, 1989.
3. Фрейд З. Неудовлетворенность культурой // Философские науки. – 2015 – №1.
4. Фрейд З. Психоанализ. Религия. Культура. – М., 1992.
5. Юнг К. Архетип и символ. – К.: Ренессанс, 1991.
6. Вардинець, М. Кризь історію людського нарцисизму та просвітлення – філософський огляд у контексті психоаналізу [Текст] / М. Вардинець // Вісн. наук. досліджень : Науково-практичний журнал. - 2011. - N 4. - С. 88-89
7. Гуменюк, О. Є. Проблематика Я у психоаналітичній теорії Зігмунда Фрейда: лекція / Гуменюк Оксана Євстахіївна. – Тернопіль : Економічна думка, 2013. – 34 с.

ТЕМА №6.

СУЧАСНА СВІТОВА ФІЛОСОФІЯ

План

1. Екзистенціалізм.
2. Герменевтика.
3. Постмодернізм.
4. Прагматизм.

Основні поняття: екзистенціалізм, прагматизм, герменевтика, постмодернізм.

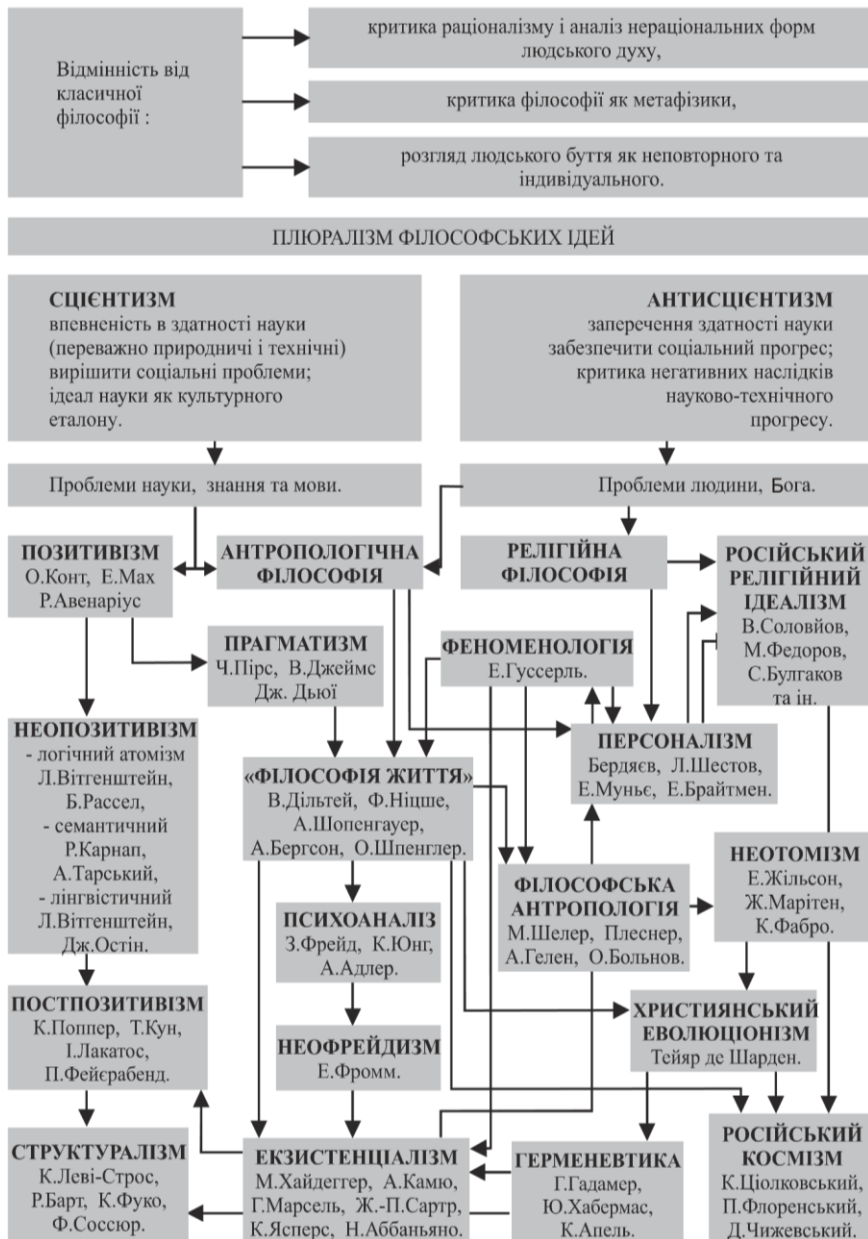
Контрольні питання

1. Назвіть основні напрямки філософії ХХ-ХХІ століть.
2. Прокоментуйте тлумачення поняття «свобода» у філософії екзистенціалізму.
3. Охарактеризуйте особливості філософії прагматизму.

□ *Завдання для самостійної роботи*

1. Визначте основні проблеми філософії герменевтики.
2. Основні ідеї постмодернізму.
3. Сутність проблеми «герменевтичне коло».

СУЧАСНА СВІТОВА ФІЛОСОФІЯ

ФІЛОСОФСЬКІ ТЕЧІЇ	ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА ІДЕЇ
<p>Позитивізм (оформився в окрему течію в 30-х р.р. ХІХ ст.): - соціологічний позитивізм; - махізм і емпіріокритицизм;</p> <p>- неопозитивізм (20-ті р.р. ХХ ст.);</p> <p>- постпозитивізм (ХХ ст.).</p>	<p>Поняття : верифікація, фальсифікація, конвенціоналізм, парадигма. Будується на принципі, що все достотне, «позитивне» знання може бути отримане лише як результат окремих спеціальних наук, а філософія як особлива наука, що претендує на самостійне дослідження реальності, не має права на існування. «Третя лінія» у філософії. Зосереджений на окремих логіко-методологічних дослідженнях; аналіз мови науки та її можливостей у вираженні знань (Венський гурток ; Логічний позитивізм ; Лінгвістична філософія). Розглядає історичну динаміку наукового пізнання і наукових теорій, але, як правило, абстрагуючись від соціокультурної детермінації науки. Представлений переважно «історичною школою» філософії науки.</p>
<p>Прагматизм (кін.ХІХ ст. - поч.ХХ ст.).</p>	<p>Поняття : досвід, практика, життя. Завдання філософії бути загальним методом вирішення тих проблем, які стоять перед людиною в різних життєвих ситуаціях. Мислення - засіб пристосування організму до середовища з метою успішних дій. Ідеї; поняття і теорії - лише інструменти, зняряддя і плани практичних дій. Істина - все те, що корисно і служить людині.</p>
<p>Структуралізм (20-ті р.р. ХХ ст.).</p>	<p>Поняття : структура, мова. Пошук універсальної структури (стійкої структурності елементів) в усіх областях культури. Використання структурного методу, моделювання, а також елементів формалізації та математизації для аналізу мови, літератури, мистецтва, в етнографії і т. ін. Структурний аналіз розглядається як загальнофілософський метод. Структура об'єктивніша за історію.</p>
<p>Герменевтика (теорія тлумачення текстів) (50-ті р.р. ХХ ст.).</p>	<p>Поняття : тлумачення, розуміння, мова, текст, герменевтичне коло. Мова - особлива реальність, всередині якої перебуває людина. Розуміння - це подія, у якій інтерпретатор і текст взаємодетермінують один одного. Мета : розуміння світу історії, діалог між різними традиціями, взаєморозуміння між людьми.</p>
<p>Філософія життя (кін.ХІХ ст. - поч.ХХ ст.).</p>	<p>Поняття : життя, воля, воля до влади, інтуїція, переживання, ірраціональне. Акцентує увагу на стихійних, підсвідомих, ірраціональних началах людського буття. Егоїзм, атеїзм, волютаризм. Воля до життя, особливо воля до влади виступає як основний спосіб самоствердження людини і головний чинник порядку. Світ - хаотичний потік життя, алогічний, ірраціональний. Пізнання - це інтуїція і розуміння, а не розум. Філософія не може осягнути світ у системі абстрактних понять.</p>

ФІЛОСОФСЬКІ ТЕЧІЇ	ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА ІДЕЇ
Феноменологія (поч. XX ст.).	Поняття : феномен, інтенціональність, редукція. Намагання звільнити філософську свідомість від натуралістичних приписів (розчленування на об'єкт і суб'єкт). Мета філософського аналізу - рефлексія свідомості щодо своїх актів і щодо їх змісту ; виявлення граничних характеристик і основ пізнання людського існування і культури. Предметне буття і свідомість - співвідносні. Завдання - розкрити смисл предмета, що затемнений різними думками, оцінками і словами.
Психоаналіз (кін. XIX ст. - поч. XX ст.).	Поняття: несвідоме, архетип, колективне несвідоме, страх. Роль несвідомого у житті людини. Психічні процеси - базові по відношенню до соціально-культурних явищ.
Неофрейдизм (30 р.р. XX ст.).	Принципи соціального або культурного детермінізму, який на відміну від біологізму Фрейда виходить із особистості. Аналіз міжособистісних відносин для кращої адаптації особи до існуючого світу.
Філософська антропологія (перша половина XX ст.).	Поняття : індивід, людина, добро, зло. Пошук єдиного принципу для цілісного розгляду людини, психологічно нейтрального опису людини. Людина відкрита світу і світ відкритий людині. Специфіка людини у тому, що вона постійно переступає межі наявного. Проблема вибору свого «Я», вибору між «добром і злом».
Екзистенціалізм (20 р.р. XX ст.).	Поняття : екзистенція, людина, відчуження, страх, покинутість, вибір, смерть. Проблема відчуження людини від суспільства. Проблема сенсу людського життя, морального вибору, відношення до смерті. Модель людини - це людина у стані «пограничної ситуації» (на межі життя і смерті), людина відчаю і страждання.
Персоналізм (кін. XIX ст. - поч. XX ст.).	Поняття : особистість, воля, самосвідомість, бог, свобода. Особистість первинна творча реальність і вища духовна цінність, а весь світ - прояв творчої активності верховної особистості - Бога. Ірраціоналізм. Намагання конкретизувати християнський ідеал особистості в умовах відчуження, де над людиною тяжіють ворожі соціальні сили.
Неотомізм (середина XIX ст.).	Поняття : бог, людина, моральність. В основі - філософська система Фоми Аквінського, головне завдання якої було обґрунтувати основні положення християнської релігії. В 1879 р. - оголошений офіційною філософською доктриною католицької церкви. Теоцентризм. Але разом з тим посилена увага до соціальних, етичних проблем, до проблем людини. Модернізація томізму.

ФІЛОСОФСЬКІ ТЕЧІЇ	ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА ІДЕЇ
Християнський еволюціонізм (тейярдизм) (поч. XX ст.).	Поняття : Бог, еволюція, людина. Намагання «вивести» основні принципи теології з наукових даних, насамперед геології, палеонтології і антропології. Ідея тривалої еволюції людини з неорганічного світу. Характер і напрям еволюції визначається духовною силою («точка Омега»). Еволюція після виникнення людини набуває характеру «христогенезу» (точка, до якої прямує еволюція, - символічне зображення Христа).
Російський релігійний ідеалізм (кін. XIX ст. - поч. XX ст.).	Поняття : людина, Бог, любов, духовний досвід. Релігійна містика. Орієнтація на гуманітарне знання, проблеми людини, на літературу і мистецтво. Персоноцентризм. «Христостоцентризм». Концепція «всеедності», філософія «загальної справи».
Російський космізм (кін. XIX ст. - поч. XX ст.).	Поняття : людина, Бог, космос, ноосфера. Проблема єдності людини з космосом, космічної природи людини і космічного масштабу людської діяльності. Аналіз цих проблем на основі теології, нерідко фантастики та даних природознавства. Роль біосфери і особливо ноосфери в історії Землі і Всесвіту. Прогрес - в нерозривній єдності з усім людством і його моральним удосконаленням.

Література

□ *Основна:*

1. Причепій Є.М., Черній А.М., Чекаль Л.А. Філософія: Підручник. – Вид. 3-тє, стер. - К. : Академвидав, 2009. - 592 с. - (Серія "Альма-матер").
2. Киричок О. Б. Філософія: підручник для студентів вищих навчальних закладів / Олександр Борисович Киричок. – Полтава: РВВ ПДАА, 2010. – 318 с. [Електронний ресурс] Режим доступу // http://umsa.edu.ua/lecture/philosophy/kaf_philosophpidruchkirychok.pdf
3. Петрушенко В.Л. Філософія: Курс лекцій: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти III-IV рівнів акредитації. – 3-тє видання, перероб. і доповн. – Львів: «Магнолія плюс»; видавець СПД ФО В. М. Піча, 2005. – 506 с. [Електронний ресурс] Режим доступу: //http://studentlibrary.net/load/filosofija/vsekatgorii/petrushenko_v_l_filosofija_navchalnij_posibnik/86-1-0-1045
4. Ясперс, К. Мала Школа філософського мислення: фрагменти з твору [Текст] / К. Ясперс // Філософ. думка :

- український науково-теоретичний часопис. - 2016. - N 5. - С. 105-122.6.
5. Філософський енциклопедичний словник. – К., 2002. Статті: «Герменевтика філософська», «Герменевтичне коло», «Екзистенціалізм», «Екзистенція», «Неопозитивізм», «Постодернізм», «Прагматизм».
  7. Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрямки. /Упорядники В.В.Лях, В.С.Пазенок. – К., 2007р.

□ *Додаткова:*

1. Франкл В. Людина в пошуках граничного сенсу // Гуманістична психологія: антологія: У 3-х т. – Т. 1: Гуманістичні підходи в західній психології ХХ ст. – К.: Пульсари, 2001. – С. 165-177.
2. Фромм Е. Мати чи бути. – Київ: Український письменник, 2010. – 222 с.
3. Фромм Е. Мистецтво любові. – Харків: «КСД», 2017. – 192 с.
4. Читанка з історії філософії. У 6 книгах. Зарубіжна філософія ХХ століття. – К.: Довіра, 1993
5. Камю А. Миф о Сизифе // Бунтующий человек. – М., 1990.
6. Сартр Ж.-П. Экзистенциализм – это гуманизм // Сумерки богов. – М., 1989.
7. Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрями: Хрестоматія / [Упоряд. В.В. Лях, В.С. Пазенок]. – К.: Ваклер, 1996. – 421 с.

ТЕМА № 7

УКРАЇНСЬКА ФІЛОСОФІЯ

План

1. Українська філософія: основні етапи розвитку, представники, ідеї.
2. Провідні філософські джерела та філософські ідеї часів Київської Русі.
3. Україна – Європа: духовні зв'язки доби Відродження. Поява професійної філософії в Україні.

4. Особливості філософських курсів Київ-Могиллянської академії. Філософія Г. Сковороди.
5. Філософські ідеї в українській літературі та громадсько-політичних рухах.
6. Сучасна українська філософія: представники, коло проблем.

Основні поняття: антеїзм, антропоцентризм, братські школи, емоційність, сентименталізм, «філософія серця», «споріднена праця», просвітництво, шанування індивідуальної свободи, українська національна ідея.

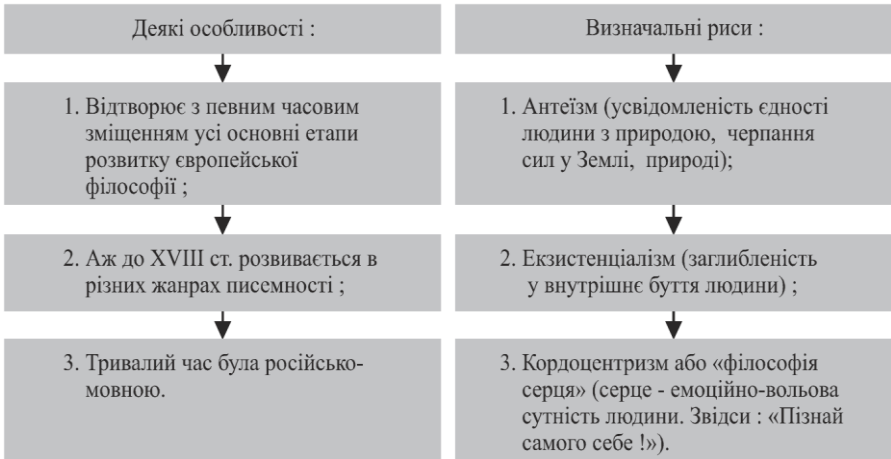
Контрольні питання

1. Назвіть основні риси філософських пошуків у Київській Русі.
2. Сформулюйте принципи філософії «братських шкіл».
3. Філософія у Києво-Могиллянській академії.
4. Основні етапи історико-філософського процесу в Україні.

□ Завдання для самостійної роботи

1. Основні ідеї філософії Г. Сковороди.
2. Проблема «сродної праці» в філософії Г.Сковороди.
3. Філософська думка в Україні ХІХ ст.: вплив німецької філософії, університетська філософія.

ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ФІЛОСОФІЇ

	ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ	ОСНОВНІ ІДЕЇ, НАПРЯМКИ, ТЕЧІЇ, ШКОЛИ ТА ЇХ ПРЕДСТАВНИКИ
	Доба Київської Русі X-XIII ст.	- елементи язичницького світогляду (фольклор, «Слово о полку Ігоревім»); - історіософська проблематика («Слово про закон і благодать», літописи); - елементи античної філософії, запозичені з творів «отців церкви» (Василь Великий, Григорій Богослов, Григорій Назіанзін та ін.).
Д О К Л А С И Ч Н И Й	XIV-XV ст. Формування української народності.	- пантеїстичні ідеї дохристиянської доби. Раціоналістична критика богослов'я («зжидовілі», елементи богомільства, арианства); - заглибленість у внутрішній світ людини (патерики).
П Е Р І О Д	XVI ст. Доба гуманістично-реформаційної ідеології.	- гуманізм та його проникнення в Україну (Ю.Дрогобич, П.Русин із Кросна, Лукаш з Нового міста, Станіслав Оріховський); - реформаційні ідеї в Україні: 1. Діяльність протестантських громад. 2. Братства (Ю.Рогатинець, С.Зизаній, Л.Зизаній, К.Транквіліон Ставровецький та інші). 3. Острозький літературно-освітній центр (Г.Смотрицький, Д.Наливайко, В.Суразький, Клірик Острозький, Кирило Лукаріс та інші). 4. Полемічна література (М.Смотрицький, Христофор Філалет, І.Вишньський та інші).

	ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ	ОСНОВНІ ІДЕЇ, НАПРЯМКИ, ТЕЧІЇ, ШКОЛИ ТА ЇХ ПРЕДСТАВНИКИ
К Л А С И Ч Н И Й	XVII -перша половина XVIII ст. Філософія в Києво - Могилянській Академії.	- розробка проблем буття (І.Гізель, Ф.Прокопович, Й.Конович-Горбацький); - критика томізму. Проблеми гносеології (орієнтація на пізнання природи й людини ; принцип матеріалістичного сенсуалізму С.Яворський, Й.Кроковський, Г.Кониський); - людина і світ її моралі (І.Галятовський, І.Гізель, С.Яворський).
П Е Р І О Д	Філософія Григорія Сковороди.	- світоглядні засади («три світи» й «дві натури» : їх співвідносність). «Філософія серця» як визначний внесок у європейську філософську думку. Гносеологія («сродна праця» й «Пізнай самого себе!»).
	Доба університетської філософії XIX ст.	- вплив Канта, Фіхте, Шеллінга (Й.Шад, П.Лодій, Д.Кавунник, М.Максимович); - гегельянці (Орест Новицький, Сильвестр Гогоцький); - Памфіл Юркевич та його плюралістичний світ і «філософія серця».
Н Е К Л А С И Ч Н И Й	Доба українського романтизму - перша половина XIX ст.	- витоки українського романтизму (шеллінгіанство); - Кирило-Мефодіївське товариство, його соціально-політичні й світоглядні засади. Два його крила: революційно-демократичне (Т.Шевченко) і ліберально-помірковане (М.Костомаров, П.Куліш). Микола Гоголь як виразник української філософської ментальності.
П Е Р І О Д	Натуралістично-позитивістські мотиви у філософії другої половини XIX ст.	- ідеї республіканізму в поглядах М.Драгоманова. Соціал-демократичні ідеали І.Франка, критика ним деяких моментів марксизму та соціального федералізму М.Драгоманова; - критика релігійно-ідеалістичних поглядів (І.Франко, М.Подолінський, Леся Українка); - позитивізм (І.Франко, В.Лесевич); - філософія мови (О.Потебня); - екзистенціальний романтизм (Леся Українка, Михайло Коцюбинський).
	Новітня українська філософія.	- екзистенціально-романтична хвиля Київської школи (М.Бердяєв, Л.Шестов); - український космізм (В.Вернадський); - філософія конкордизму (В.Винниченко); - культурно-філософське піднесення 20-х років (С.Семковський, П.Демчук, В.Юринець); - шістдесятники (П.Копнін та його послідовники В.Шинкарук, І.Бичко, М.Попович, С.Кримський, Ю.Осичнюк та ін.).

	ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ	ОСНОВНІ ІДЕЇ, НАПРЯМКИ, ТЕЧІЇ, ШКОЛИ ТА ЇХ ПРЕДСТАВНИКИ
	Українська філософія діаспори (XX ст.).	- розробка проблем історії української філософії (Дмитро Чижевський, Іван Мірчук); - ідеологія інтегрального націоналізму (Д.Донцов).

Література

□ *Основна:*

1. Причепій Є.М., Черній А.М., Чекаль Л.А. Філософія: Підручник. – Вид. 3-тє, стер. - К. : Академвидав, 2009. - 592 с. - (Серія "Альма-матер").
2. Киричок О. Б. Філософія: підручник для студентів вищих навчальних закладів / Олександр Борисович Киричок. – Полтава: РВВ ПДАА, 2010. – 318 с. [Електронний ресурс] Режим доступу // http://umsa.edu.ua/lecture/philosophy/kaf_philosofpidruchkirychok.pdf
3. Петрушенко В.Л. Філософія: Курс лекцій: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти III-IV рівнів акредитації. – 3-тє видання, перероб. і доповн. – Львів: «Магнолія плюс»; видавець СПД ФО В. М. Піча, 2005. – 506 с. [Електронний ресурс] Режим доступу: //http://studentlibrary.net/load/filosofija/vsekatatorii/petrushenko_v_l_filosofija_navchalnij_posibnik/86-1-0-1045
4. Філософський енциклопедичний словник. – К., 2002. Статті: “Сковорода Григорій Савич”, “Українка Леся”, “Філософія”, “Філософія серця”, “Франко Іван Якович”, “Чижевський Дмитро Іванович”, “Шевченко Тарас Григорович”, “Шинкарук Володимир Іларіонович”, “Юркевич Памфіл Данилович”.
5. Горський В.С. Історія української філософії: Курс лекцій., К., 1997. – 288 с.
6. Історія філософії. Підручник /За ред. В.І.Ярошовця. – К., 2002. Частина VIII.

7. Історія філософії: словник / за ред. В. І. Ярошовця. – Київ : Знання України, 2006. – 1200 с.

□ *Додаткова:*

1. Крисаченко В. С. Історія української філософії. Хрестоматія-довідник. – К.: МП Леся, 2006. – 468 с.
2. Грушевський М.С. Очерк истории украинского народа. К., 1991. – С. 14-32.
3. Історія філософії України: Підручник. – К., 1994. – С. 3-407.
4. Сковорода Г. Повне зібрання творів: У 2 т. – К., 1973.
5. Чіжевський Д.І. Нариси історії філософії на Україні. – К., 1992. – С. 17-88.
6. Юркевич П.Д. Философские произведения. – М., 1990. – С. 7-58

ТЕМА №8

МАТЕРІЯ ТА СВІДОМІСТЬ. ПРОБЛЕМИ ЇХ ВІДНОШЕННЯ

План

1. Буття та його форми.
2. Матерія як філософська категорія.
3. Рух та його форми. Простір і час.
5. Поняття і структура свідомості. Функції свідомості.
6. Свідомість як світ суб'єктивної рефлексії. Свідомість і самосвідомість. Несвідоме і підсвідоме.

Основні поняття: онтологія, субстанція, субстрат, монізм, дуалізм, форми буття, форми руху, картина світу, психіка, свідомість, несвідоме, мислення, воля, відображення, пам'ять, почуття, мова, спілкування, праця, форми та рівні суспільної свідомості, ідеологія.

Контрольні питання

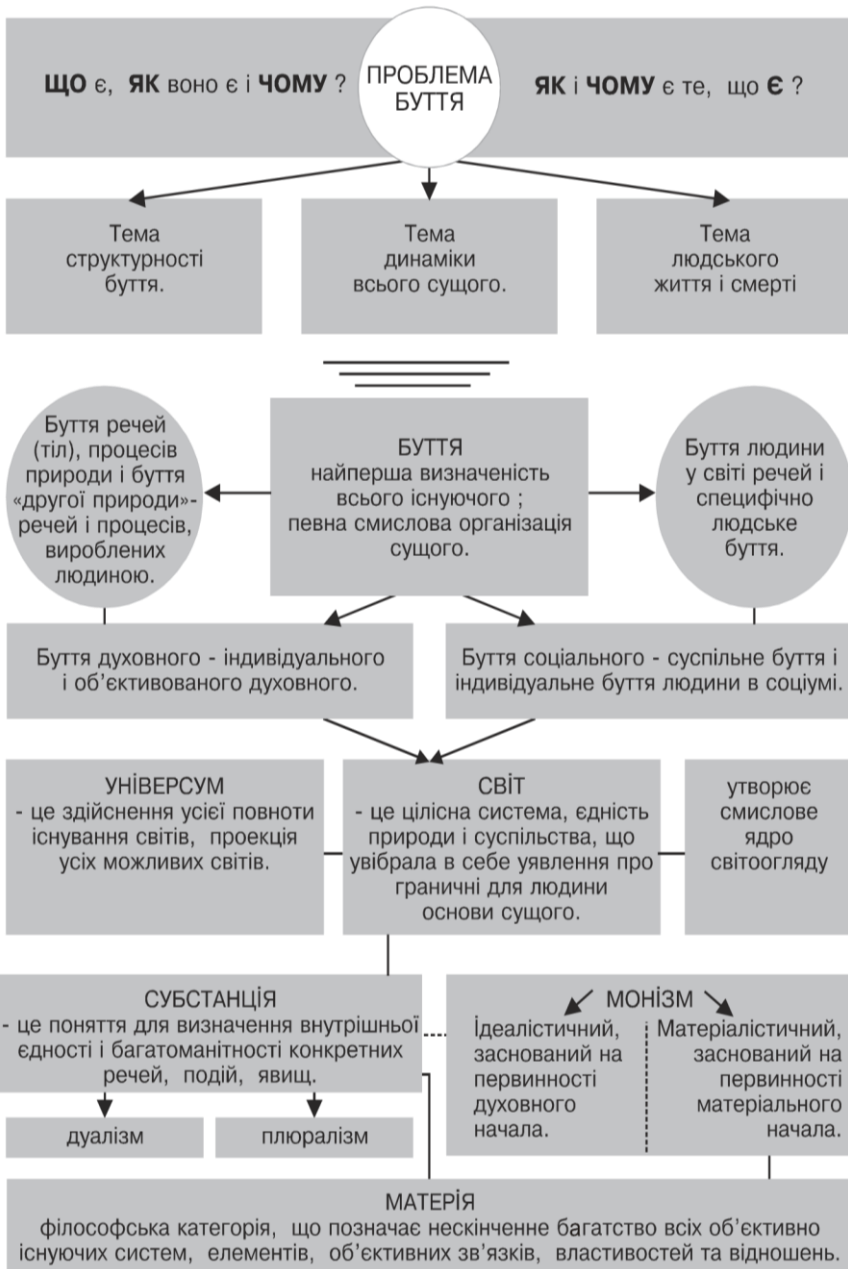
1. Як співвідносяться рух і розвиток: загальне та відмінне.
2. Назвіть основні форми руху матерії.
3. Перелікуйте основні суттєві характеристики часу і простору.

4. Розкрийте в чому полягає активний характер свідомості і її творчі функції

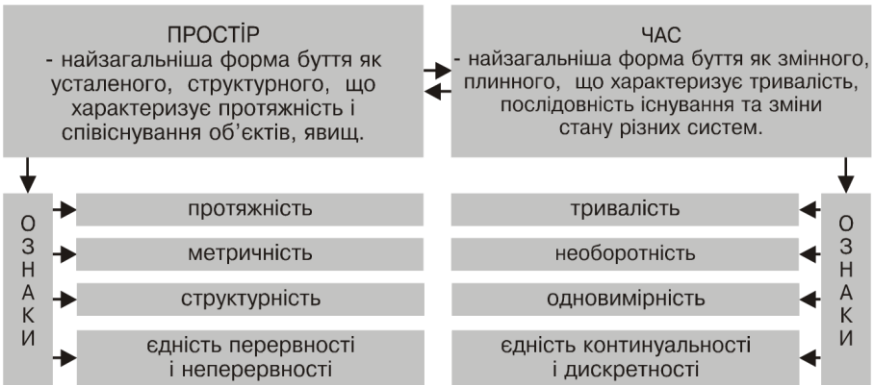
□ *Завдання для самостійної роботи:*

1. Охарактеризуйте основні філософські уявлення про матерію.
2. Проаналізуйте зміст реляційної концепції простору і часу.
3. Обґрунтуйте, в чому полягає проблема єдності матерії, руху, простору і часу.
4. Визначте сутність та форми відображення.
5. Як співвідносяться свідомість і мислення?
6. Визначте біологічні та соціальні передумови виникнення свідомості.

БУТТЯ, ЖИТТЄДІЯЛЬНІСТЬ, МАТЕРІЯ

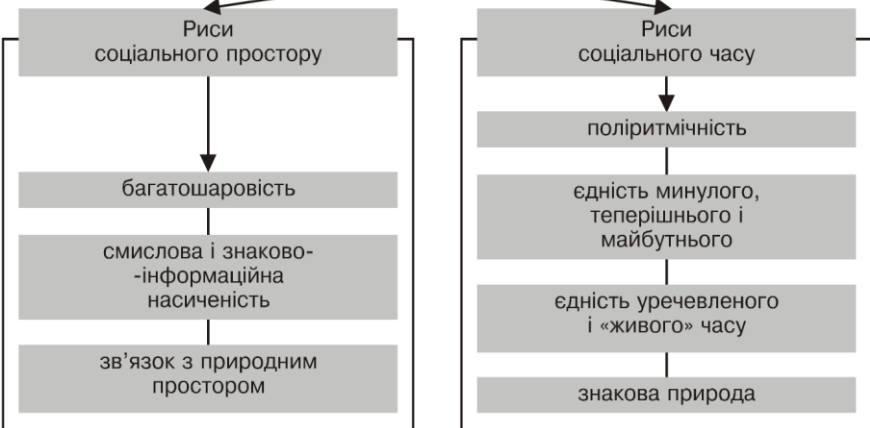
Універсальність та цілісність організації всього розмаїття нескінченного світу виражається в єдності **ПРОСТОРУ** і **ЧАСУ**.

У тлумаченні простору і часу історично склалось чотири підходи : динамічний, статичний, субстанціальний, релятивний.

Загальні властивості і певні особливості виражаються в різних виявах простору і часу : фізичному, біологічному, соціальному.

В соціальному
засоби визначення людини в історії та культурі, пізнання і самопізнання людини як суб'єкта діяльності і свободи.

Сталість і мінливість буття виражається в поняттях :

РУХ

- поняття для позначення будь-яких взаємодій, а також зміни станів об'єктів, що викликані цими взаємодіями, безвідносно до їхнього носія, способу та напрямку здійснення.

СПОКІЙ

- поняття, що виражає незмінність, сталість будь-чого. Це означення тих станів руху, що забезпечують стабільність, збереження якості предмета чи явища.

i

у вічний
філософському | абсолютний
значенні | нестворюваний

сутність руху

РОЗВИТОК

- процес тривалих накопичуваних незворотних якісних змін у бутті.

закон і спосіб здійснення буття

Змістом процесу розвитку є формотворення нового на основі реалізації закладених раніше можливостей, перетворення їх на дійсність, а разом з тим і породження нових можливостей.

ознаки

структурність

поступальність

спрямованість

циклічність

колообіг

п
р
о
г
р
е
с

р
е
г
р
е
с

ЛЮДИНА

цілісна єдність

природного

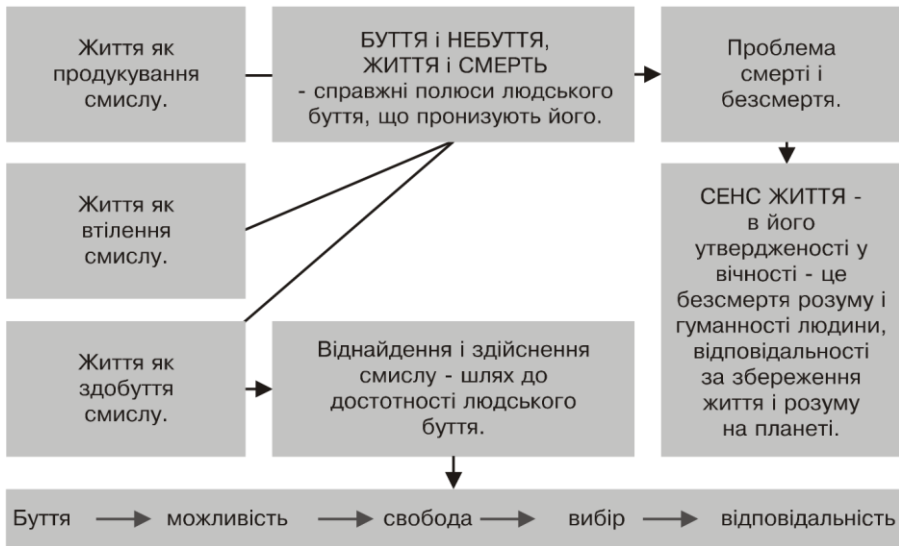
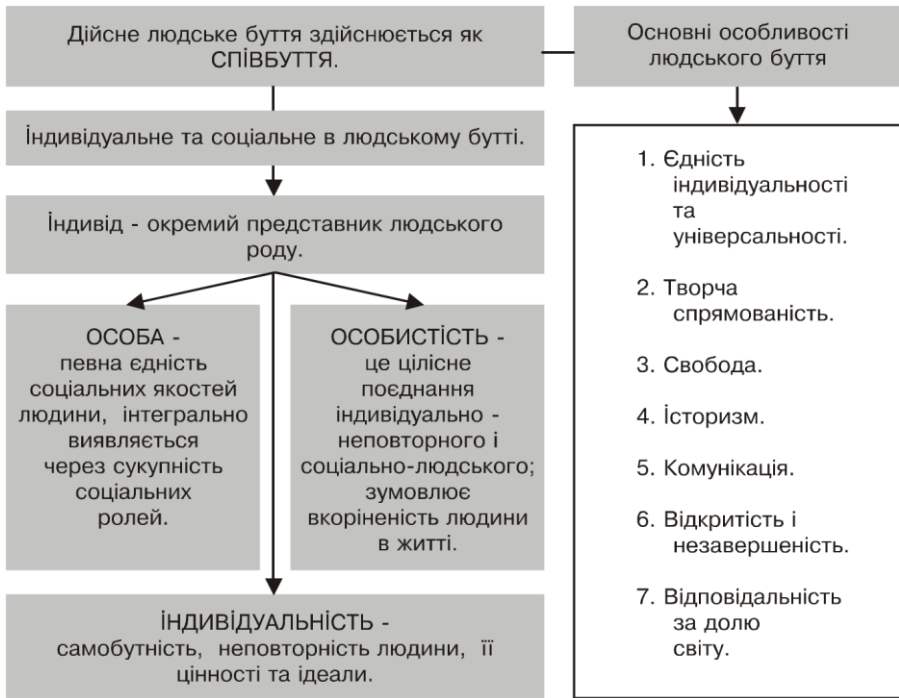
соціального

духовного

проявляється через

діяльність

спілкування

Можливість ставлення людини до буття, можливість вибору світовідношення є виявом СВОБОДИ як визначального принципу, власне людського способу буття.

Здатність людини чинити свідомий вибір стратегії власної життєдіяльності з-поміж багатьох можливостей.

свобода вибору
позитивна свобода - це зусилля, наповнене смыслом
свобода волі

С
В
О
Б
О
Д
А

«від» - зовнішніх обмежень політичних, громадських
«для» - внутрішня, що дозволяє людині прилучатись до смыслу буття

як здатність до самообмеження, як відповідальність за весь Універсум.

Життєве призначення людини - бути особистістю, це її обов'язок перед собою й перед іншими людьми.

Соціалізація - процес формування соціальних якостей людини та розвитку її індивідуальності.

Внутрішній діалог, формування самосвідомості.

Формування моральних почуттів і норм.

Групові, національні, класові почуття, звичаї, традиції.

Витоки світогляду, релігійних, філософських ідей, погляди на сенс життя, смерть і безсмертя.

Усвідомлення причетності до людського роду, джерело філософії історії, футурологічних рефлексій.

Відношення до створеної «другої природи», соціальних норм, форм суспільної організації життя.

Формування екологічної свідомості, філософських концепцій природи.

Точки, поєднання людини зі світом, які є певним запитуванням, спрямованим від світу до людини, а разом з тим і ґрунтом можливої відповіді, можна назвати **цінностями**. Вони діють у людському бутті як поля **взаємності**. Проте цінності не тільки поєднують людей, складають ґрунт для вибудови спільного життєвого світу, але й прокладають певну межу між ними.

Незважаючи на те, що всі цінності укорінені в людському досвіді, вони все ж вимагають від людей певних зусиль для їх підтримання й поширення. Тобто вони потребують свого постійного обґрунтування.

Головними способами обґрунтування цінностей є:

- міфологічний;
- релігійно-містичний;
- раціонально-логічний;
- емоційно-образний;
- життєво-практичний.

Найзагальнішим способом практичного втілення цінностей у людському бутті є перетворення їх на норми. Зміст кожної цінності виражається у формі вимог і приписів. Наприклад: "Будь добрим, не чини зла" - добро.

ПРОБЛЕМА СВІДОМОСТІ У ФІЛОСОФІЇ

Проблема свідомості - центральна проблема у філософії

Від її вирішення залежить

вирішення
основного
питання
філософії

визначення
місця
людини в світі

відношення
людини до
навколишнього
середовища

визначення
природи
свідомості
людини

Філософи по-різному розуміють природу свідомості, її відношення до матерії і роль її в житті людини:

Свідомість - лише ідеальне і не має ніякого відношення до матерії, об'єктивної дійсності (*суб'єктивний ідеалізм*);

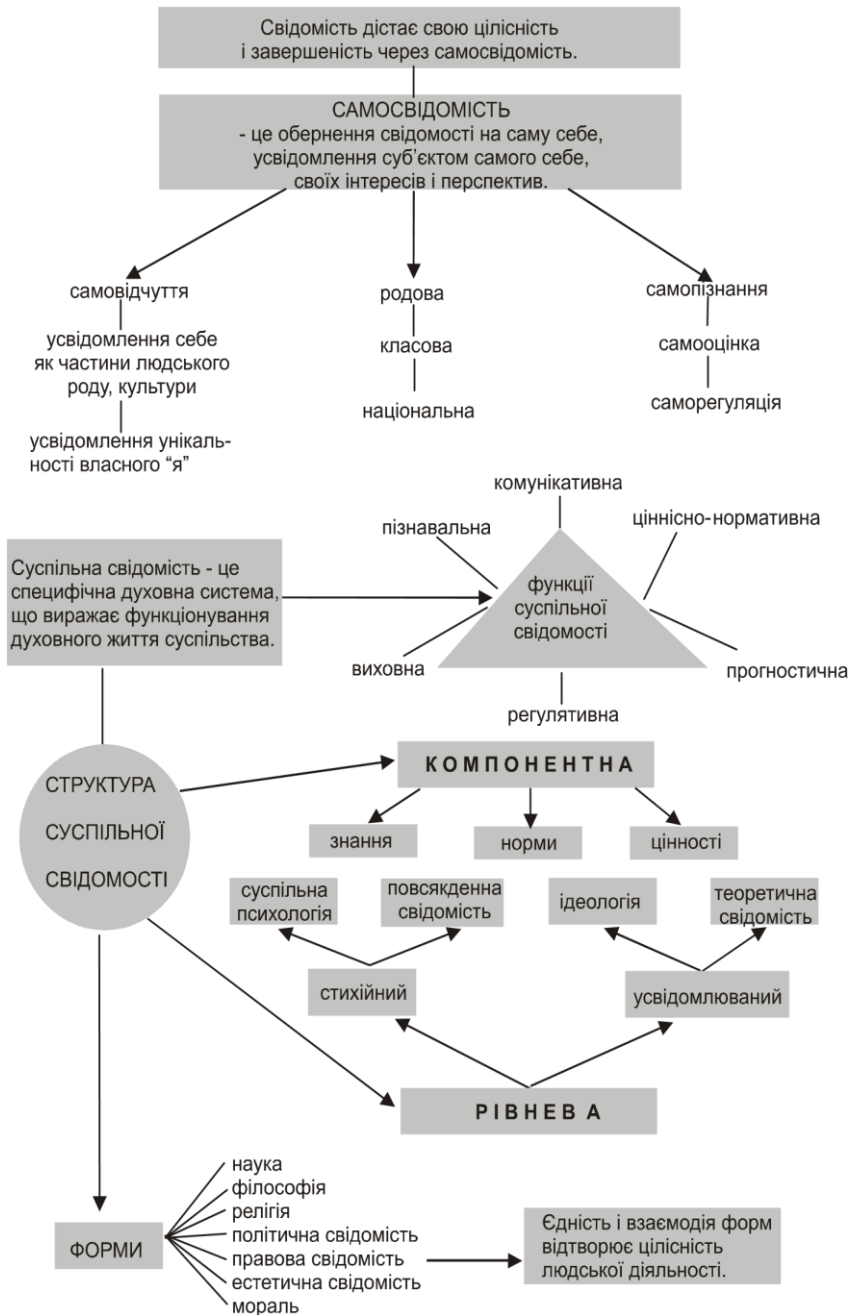
свідомість - це ідеальний образ суб'єктивної реальності, відображає об'єктивне ідеальне, що лежить в основі матеріальних явищ (*об'єктивний ідеалізм*);

у функціонуванні свідомості є два паралельних потоки, які не мають єдиної основи: ідеальна сутність свідомості і матеріальні механізми роботи мозку, нервової системи (*дуалізм, психофізіологічний паралелізм*);

свідомість матеріальна, вона може бути зведена до фізіологічних процесів у мозку людини (*вульгарний матеріалізм*);

свідомість є ідеальною властивістю матерії, вищим продуктом її розвитку (*марксизм*) і т. Ін.

Література:

□ *Основна:*

1. Філософія [Текст]: навч. посіб. / [Л. В. Губерський та ін.]; за ред. д-ра філос. наук, проф. І. Ф. Надольного. - 8-е вид., стер. - К.: Вікар, 2011. - 456 с. - (Серія "Вища освіта XXI століття").
2. Філософія [Текст]: словник-довідник: навч. посіб. / за ред. проф. І. Ф. Надольного, проф. І. І. Пилипенка, проф. В. Г. Чернеця ; Нац. акад. кер. кадрів культури і мистец., Нац. акад. статистики, обліку та аудиту. - 3-є вид., допов., випр., переробл. - К. : НАКККіМ, 2010. - 480 с.
3. Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб./за ред. акад. НАН України Л.В.Губерського. - К.:Знання,2009. - 621 с.
4. Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – 744 с. Статті: «Буття», «Буття буденне», «Буття граничне», «Існування», «Об’єктивна реальність», «Природа», «Природне й штучне», «Субстанція».
5. Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – 744 с. Статті: «Відображення», «Свідомість», «Ідеальне», «Інтелігібельне», «Психіка», «Самосвідомість особистості».
6. Нестеренко В.Г. Вступ до філософії: онтологія людини: навч. посібник для студентів вищих учбових закладів. – К.: Абрис, 1995. – 336 с.

□ *Додаткова:*

1. Кірик, Т. Філософія про нове явище ХХІ ст. - поширення ноогуманістичних уявлень [Текст] / Т. Кірик // Вища школа : наук.-практ. вид. - 2017. - N 3. - С. 58-67.
2. Лактіонова, А. Сучасна філософія свідомості: методологічні «запити» [Текст] / А. Лактіонова // Філософська думка: український науково-теоретичний часопис. - 2016. - N 2. - С. 39-47.2.
3. Рябченко, Володимир. Філософський зміст та логіко-гносеологічна сутність понять «розсудок» і «розум»

[Текст] / Володимир Рябченко // Вища освіта України. - 2009. - № 2. - С. 28-37

4. Гегель Г.В.Ф. Учение о бытии // Гегель. Энциклопедия философских наук. – Т.1. Наука логики. – К., 2001.
5. Самойлова А.Г. Свідомість особистості: співвідношення буденного та наукового рівнів // Вісник Дніпропетровського університету. – Дніпропетровськ, 2000. – Вип.5. – С. 13-19.

ТЕМА № 9 **ПІЗНАННЯ**

План

1. Сутність, структура та форми пізнавального процесу.
2. Концепції істини.
3. Наукове пізнання і його специфічні ознаки.
4. Емпіричний та теоретичний рівні наукового пізнання та їх методи.

Основні поняття: пізнання, суб'єкт, об'єкт, знання, істина, наука, агностицизм, аналіз, синтез, індукція, дедукція, експеримент, спостереження, абстрагування, моделювання.

Контрольні питання

1. Дайте визначення понять «пізнання», «знання», «істина».
2. Назвіть форми чуттєвого і раціонального пізнання.
3. Охарактеризуйте форми емпіричного і теоретичного рівнів пізнання.

□ Завдання для самостійної роботи:

1. Розкрийте сутність проблеми співвідношення суб'єкта і об'єкта пізнання.
2. Розкрийте єдність чуттєвого і раціонального у пізнавальному процесі.
3. Доведіть, що практика є основою, ціллю пізнання та критерієм істини.

ТЕОРІЯ ПІЗНАННЯ

Орієнтація людини у світі будується на відтворенні, відображенні дійсності. Це відтворення складає сутність пізнавального відношення до світу.

Природу пізнання, можливості, умови, механізми та принципи пізнавальної діяльності людини досліджує гносеологія (теорія пізнання).

Пізнавальне відношення

1. Як об'єкт дається суб'єкту?
  - оптимізм,
  - скептицизм,
  - агностицизм.
2. Чи пізнаваний світ?
3. Чим перевіряється достовірність знань?
4. Як відбувається адекватне засвоєння знань?

Рушійна сила пізнання

→ суперечність знання і незнання.

Процес пізнання

діалектика чуттєвого і раціонального

поняття

судження

умовивід

Пізнання здійснюється на трьох основних рівнях:

емпіричному:

накопичується інформація, проводяться експерименти, опис, вимірювання, класифікація, первинні узагальнення тощо.

емпіризм

теоретичному:

розкривається сутність явища, закони, висуваються певні гіпотези, створюються нові теорії тощо.

раціоналізм

технологічному:

здійснюється застосування наукових знань для вирішення технічних завдань у різноманітних сферах людської діяльності

технократизм

Вищою формою пізнавальної діяльності (але не духовної взагалі!) є наука

- об'єктивність,
- системність,
- доказовість,
- проблемність,
- перевірювальність,
- теоретичність.

Критерії

Н особлива сфера
А суспільного життя,
У система знань і діяльність з їх виробництва, поширення і реалізації.

Функції

- пізнавальна,
- культурно-світоглядна,
- соціальна сила,
- прогнозування майбутніх форм і способів освоєння і перетворення світу.

Етапи історичного розвитку науки

докласичний

класичний

некласичний

постнекласичний

За безпосереднім зв'язком з практичною діяльністю науки є

- прикладні,
- фундаментальні.

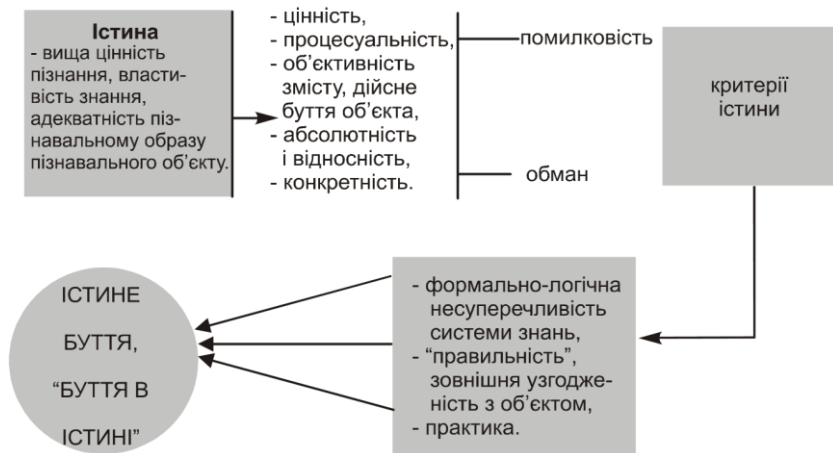
За об'єктом дослідження науки є

- природничі,
- суспільні або гуманітарні,
- технічні.

Тенденції розвитку науки

- спадкоємність,
- орієнтація на постійне нагромадження знань,
- удосконалення методів пізнання і перевірки істинності знань,
- рух до диференціації та інтеграції знань.

Основною метою пізнання є пошук істини

МЕТОДОЛОГІЯ ПІЗНАННЯ І ПРАКТИКИ

МЕТОД - шлях дослідження або пізнання, спосіб побудови і обґрунтування системи філософського знання; сукупність прийомів і операцій практичного і теоретичного освоєння дійсності.

- сукупність принципів, правил, інструкцій, шляхів та способів вирішення певного завдання чи проблеми;
- оптимальний засіб переходу від незнання до знання або творення нової реальності;
- знання не тільки того, що є даний предмет, але і як з ним працювати, як забезпечити виконання певної мети.

МЕТОД - це усвідомлений спосіб внутрішньої організації змісту пізнавальної діяльності (а також практичної), що забезпечує ефективне досягнення певного результату.

Вчення про метод є **методологія**. Сьогодні методологія - відносно самостійна, розгалужена галузь знання про методи, що застосовуються у різних науках і у філософії, а також у практиці.

Загальна
філософська
методологія

Загально-
наукова
методологія

Спеціальна
методологія

МЕТОДИ ЕМПІРИЧНОГО ПІЗНАННЯ

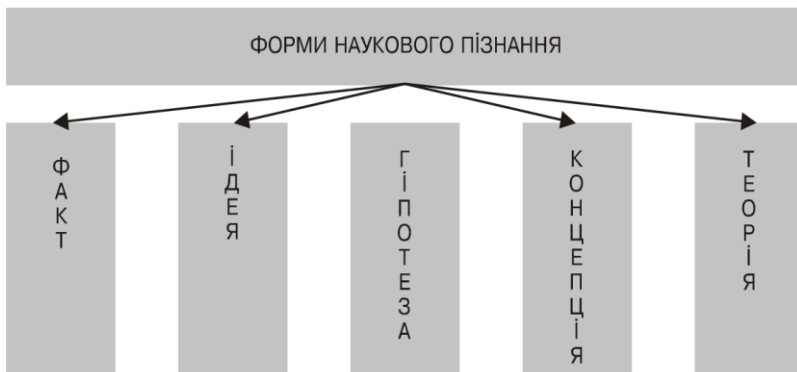
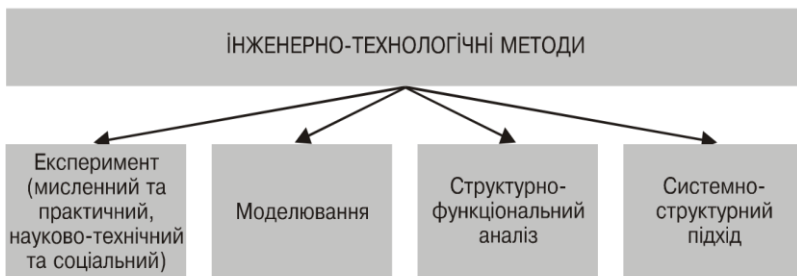
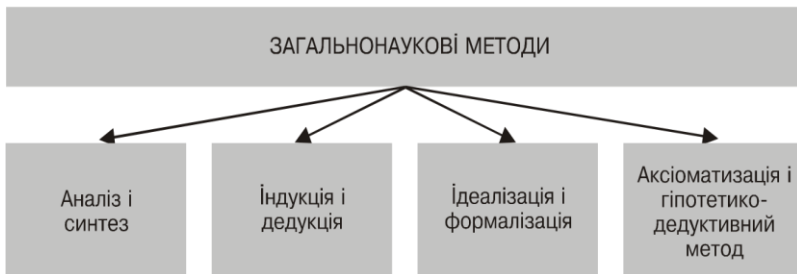
С
П
О
С
Т
Е
Р
Е
Ж
Е
Н
Н
Я

П
О
Р
І
В
Н
Я
Н
Н
Я

А
Н
А
Л
О
Г
І
Я

О
П
И
С

В
И
М
І
Р
Ю
В
А
Н
Н
Я

Література

□ *Основна:*

1. Філософський енциклопедичний словник. – К.:Абрис, 2002. Статті: “Відчуття”, “Єдність діалектики, логіки, теорії пізнання”, “Інстинкт”, “Інтуїція”, “Істина”, “Об’єкт”, “Пізнання”, “Поняття”, “Практика”, “Сприймання”, “Судження”, “Теорія пізнання”, “Узагальнення”, “Умовивід”, “Уява”, “Уявлення”.
2. Ярошовець В.І. Людина в системі пізнання. – К., 1996.
3. Яценко О.І. Практика-познание-мировоззрение. – К., 1980.
4. Горский Д.П. О критериях истины. (К диалектике теоретического знания и общественной практике) // Вопросы философии. – 1998. – №2. – С. 28-39.

□ *Додаткова:*

1. Колінгвуд, Р. Дж. Відчуття й мислення [Текст] / Р. Дж. Колінгвуд // Філософська думка : український науково-теоретичний часопис. - 2015. - N 5. - С. 36-50
2. Кун Т. Структура наукових революцій. – М., 1977. – 300 с.
3. Копнин П.В. Гносеологічні та логічні основи науки. – К., 1974. – 568 с.
4. Гадамер Х.Г. Істина і метод: Основи філософської герменевтики. – М., 1988.

ТЕМА №10

ЛЮДИНА ЯК ОСНОВНА ПРОБЛЕМА ФІЛОСОФІЇ СУСПІЛЬСТВО: СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА

План

1. Розуміння людини в історії філософської думки.
2. Людина: індивід, особа, особистість. Духовність.
3. Проблема життя і смерті.
4. Концепції сенсу життя людини.
5. Поняття суспільства. Суспільне виробництво і його структура.
6. Сфери суспільного життя (економічна, політична, соціальна, духовна) та їх специфіка.

7. Сучасні моделі розвитку суспільства: інформаційне суспільство, глобалізація.

Основні поняття: індивід, особа, індивідуальність, людина, духовність, життя, сенс життя, смерть, клонування, суспільство, праця, власність, ідеологія, рушійні сили, прогрес, формація, цивілізація, «зіткнення цивілізацій».

Контрольні питання

1. Яке співвідношення понять «людина», «індивід», «особистість».
2. Дайте визначення понять «суспільство», «потреби», «інтереси», «праця», «конкуренція», «формація», «цивілізація»
3. Назвіть основні концепції сенсу життя людини.
4. Перелікуйте суттєві характеристики людського буття.

□ Завдання для самостійної роботи

1. Визначте правові та етичні проблеми клонування.
2. Дайте визначення духовності та її проявів в життєдіяльності людини.
3. Відношення до феномену смерті в різних релігіях та культурах.

ЛЮДИНА І СУСПІЛЬСТВО

Суспільство - це система історично визначених форм взаємодії і взаємовідносин між людьми, яка складається в процесі діяльності людей по перетворенню природи й власного життя.

- Суспільство у філософсько-теоретичному плані є соціальною формою руху матерії або суспільний спосіб саморуку Природи як універсуму;
- суспільство - це певний соціальний організм, суспільна цілісність з притаманними їй загальними законами і ментальними основами існування та розвитку;
- суспільство - це реально існуючі й діючі люди в їх соціальних, насамперед виробничих, відносинах;

Пов'язують індивіда із соціальною групою, із суспільством **суспільні відносини**. Вони є засобом включення індивіда в суспільну практику, в соціальність.

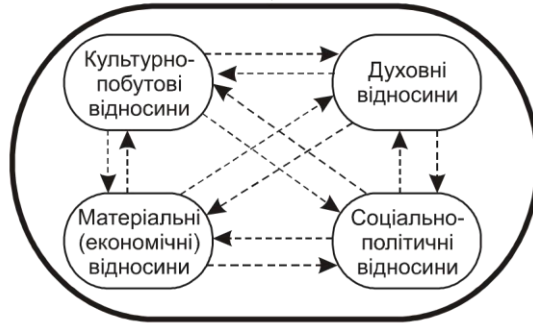
- Це відносини, що складаються в процесі багатогранної життєдіяльності людей як її суб'єктів - індивідів та соціальних спільнот;
- ці відносини охоплюють (пронизують) собою всі сфери суспільного життя та діяльність: економічну, соціально-політичну, духовну, культурно-побутову;
- центральною ланкою, суверенним суб'єктом суспільних відносин, що визначає смисл і мету історичного процесу, є людина.

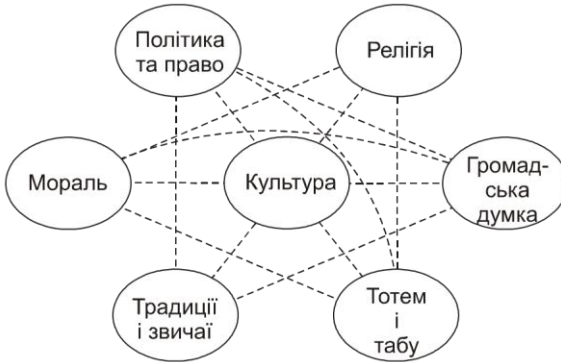
- Отже, суспільні відносини мають індивідуально-соціальну основу. Їх суб'єкт - індивіди та соціальні спільноти. Будуються вони на основі внутрішньо-вмотивованих як індивідуальних, так і соціальних (класових, національних, групових) інтересів, потреб і лише тоді задовольняють людину, коли їй пощастило досягти більш-менш оптимального їх співвідношення.

- Розрізняють такі групи соціальних відносин:

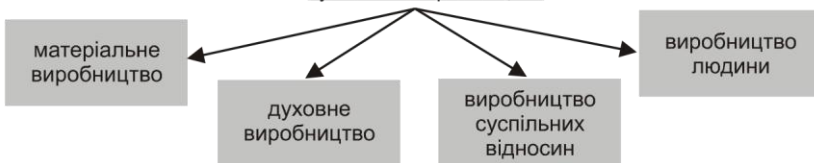
- матеріальні (економічні): виробничі, технологічні, розподілу, обміну;
- соціально-політичні: класові, національні, етнічні, соціально-групові;
- духовні відносини: моральні, релігійні, художньо-естетичні, наукові;
- культурно-побутові: родинно-сімейні, товариські (приятельські), подружні, культурно-традиціоналістичні, побутові тощо.

- Система регулятивів суспільних відносин, що дозволяє підтримувати громадський порядок, суспільну злагоду, дисципліну громадян, їх взаємозумовлене ставлення один до одного і до суспільства:

Основою функціонування та розвитку суспільства є суспільне виробництво

Розвиток суспільства є природно-історичним процесом, що поєднує в собі зміни міжформаційного (революційного) та внутрішньоформаційного (еволюційного) характеру.

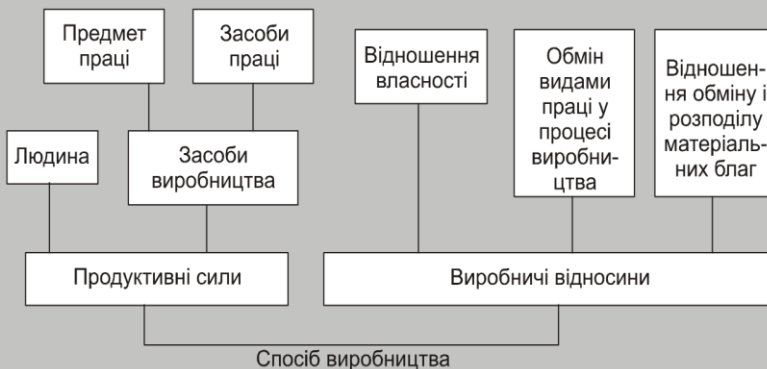
Суспільно-економічна формація - певний тип суспільства, що історично склався, який розвивається і функціонує відповідно до притаманних йому об'єктивних законів на ґрунті конкретного способу виробництва.

Історична епоха відображає той чи інший відрізок всесвітньої історії відповідно до провідної для даного часу тенденції суспільного розвитку.

СТРУКТУРА СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ФОРМАЦІЇ

МАТЕРІАЛЬНЕ ВИРОБНИЦТВО

БАЗИС І НАДБУДОВА

Органічне поєднання правових регулятивів з державними структурами формує ще один якісно новий механізм регуляції, функціонування та розвитку соціуму, який дістав назву політики (від грецьк. *πολιτική* – державні або суспільні справи).

- Політика - соціальний феномен, що складається з різних (матеріальних, соціальних, духовних) підрозділів суспільного життя. Він охоплює такі елементи: політична свідомість (масова та індивідуальна); політичні відносини, явища та процеси; політичні інститути та установи; політичні норми.
- Політична організація суспільства:

- Держава - це соціально-політичний механізм, що виникає в класовому суспільстві з метою регуляції суперечливих відносин між класами і соціальними групами, вирішення конфліктних ситуацій, забезпечення відповідного рівня соціальної стабільності системи.
- Держава виникає тоді, коли соціальні суперечності не знаходять об'єктивного вирішення й регуляції існуючими регулятивними механізмами (мораль, релігія, традиції).

- Ознаки держави: територіальне об'єднання населення, публічна влада, система податків.
- Історично держава змінює свою форму, але виконує одні і ті ж функції: внутрішні та зовнішні.

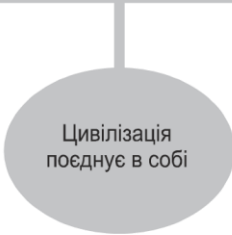
ОСОБА І КУЛЬТУРА

Культура - особливий діяльнісний спосіб освоєння людиною світу, що включає як зовнішній світ, природу і суспільство, так і внутрішній світ самої людини, його формування і розвиток. Культура - продукт творчої діяльності людини як суб'єкта історії.

Матеріальна культура включає в себе духовне начало, оскільки завжди є результатом втілення ідей, знань, цілей людини. Продукти ж духовної культури завжди набувають виразу в матеріальних формах.

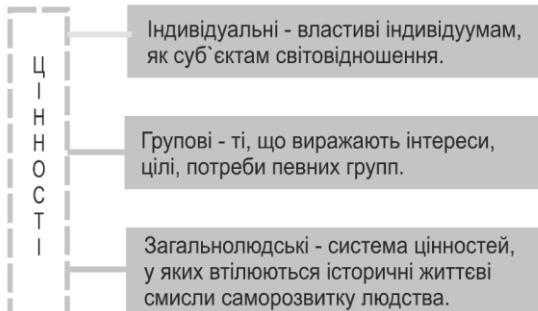
Культура, як форма виразу сутності людини в її ставленні до світу, відіграє важливу роль у розвитку цивілізації. Цивілізація - це певний спосіб культури, її зовнішня, інституціалізована форма. Вона може співпадати або не співпадати з культурою як сутнісною формою існування та розвитку людини.

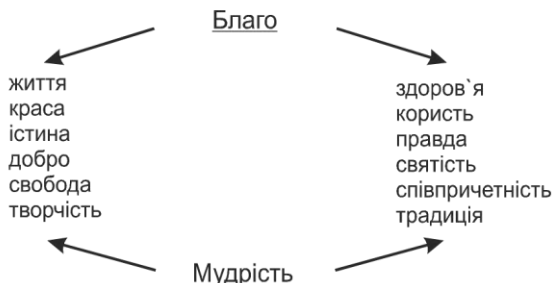
- перетворену людиною окультурену природу;
- засоби перетворення;
- людину, що освоїла культуру і здатна жити в окультуреному середовищі;
- сукупність суспільних відносин як форм соціальної організації культури.

Розвиток культури пов'язаний з постійним становленням нормативно-ціннісних систем, оскільки саме цінності становлять смисловий каркас культури, а сама культура є універсальним ствердженням людських цінностей.

Комплекс ціннісних орієнтацій формується на основі виявлення потенційної значимості чогось (предмети, цілі, засоби, результати, умови діяльності тощо) для людського буття.

БАЗОВІ ЖИТТЄВІ ЦІННОСТІ

Розвиток культури як сфери, всередині якої людина формує свій світ цінностей та символів, включає в себе як стійку, консервативну сторону, що забезпечує оновлення та передачу людського досвіду прийдешнім поколінням, так і творчо-новаторську сторону, в рамках якої реалізується процес встановлення нового, примножуються культурні багатства в процесі творчості.

Життя людини в культурі має, принаймні, два виміри:

КУЛЬТУРНИЙ
(людина виступає як носій певних цінностей і творець культури. Вона "служить" суспільству, історії, а творчість є способом виправдання людини).

Імператив культури:
людина, жива істота, повинна бути благом.

БУТТЄВИЙ
(людина виступає як самоцінність. Повнота буття, його смислова наповненість, духовність).

Життєвий імператив:
благо повинне бути людям, життєдайним, отже, сумісним з життям і необхідним для нього.

Література

□ *Основна:*

1. Тоффлер Е. Третя хвиля. – К. : Ваклер, 2000. – 475 с.
2. Людина в цивілізації XXI століття: проблема свободи / [В. Г. Табачковський, М. О. Булатов, Т. В. Лютий, та ін.]. — К.: Наук, думка, 2005. —272 с.
3. Скотна Н.В. Особа в розколотій цивілізації: світогляд, проблеми освіти і виховання: Автореф. дис... д-ра філос. наук: 09.00.10 / АПН України; Інститут вищої освіти. – К., 2005. – 46 с. // [http://www.nbuv.gov.ua/_scripts/wwwi32.exe/\[in=_scripts/ep.in\]](http://www.nbuv.gov.ua/_scripts/wwwi32.exe/[in=_scripts/ep.in]).
4. Хамітов Н., Гармаш Л., Крилова С. Історія філософії. Проблема людини та її меж: Навчальний посібник / Під ред. Н. Хамітова. (2-е вид. перероб. та доп.) – К.: КНТ, Центр навчальної літератури, 2006. – 296 с.
5. Гантінгтон С. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку. – Львів: Кальварія, 2006. – 474 с.

□ *Додаткова:*

1. Онтологія людини. Навчальний посібник / Відп. ред. Лях В.В., Мозговий Л.І. – Слов'янськ: Печатний двір, 2018.
2. Свобода: сучасні виміри та альтернативи / Відп. ред. – Лях В.В., Пазенок В.С. – К.: Український центр духовної культури, 2014.
3. Скотна Н.В. Особа в розколотій цивілізації: освіта, світогляд, дії / Дрогобицький держ. педагогічний ун-т ім. Івана Франка. – Л.: Українські технології, 2015. – 383с.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА

1-й варіант

1. Визначенням чого є наступне: «... - це вільне, раціональне, критичне осмислення світу і місця людини в ньому»?
2. Назвіть основні філософські школи Стародавнього Китаю.
3. Назвіть основні філософські школи в філософії Стародавньої Індії.
4. Назвіть роботи Платона і Аристотеля.
5. Хто вважав першоосною світу вогонь?
6. Що таке номіналізм і реалізм в філософії Середньовіччя?
7. В чому зміст полеміки раціоналізму і емпіризму?
8. Сутність діалектичного методу Гегеля.
9. Що таке «річ в собі» і «річ для нас» в філософії Канта?
10. Назвіть помилки (ідоли), які, за Ф.Беконем, супроводжують пізнання людиною світу.
11. Назвіть представників філософії Відродження.
12. Що позначає термін «макіавеллізм»?
13. Кому належить вираз: «Все тече, усе міняється, не можна двічі вийти в ту саму воду».
14. Кому належить вираз: «Я мислю, отже, існую».
15. Назвіть представників арабської середньовічної філософії.
16. Звідкіля вираз: « Усе у світі суєта суєт і томління духу».
17. Хто з філософів обґрунтував 5 доказів існування Бога?
18. Хто з філософів висунув лінійну концепцію часу?
19. Хто з філософів є засновником вчення томізм ?
20. Хто з філософів є засновником вчення картезіанство?

2-й варіант

1. Що таке прагматизм?
2. В творчості якого філософа розглядається проблема «сродної праці»?
3. Поясніть зміст основних особливостей української філософії: естетизму, кордоцентризму, антеїзму.
4. Хто з філософів є засновником психоаналізу?
5. Хто з філософів автор праці « Так казав Заратустра»?
6. Що таке свідомість?
7. Основні концепції істини.
8. В чому, на Вашу думку, сенс життя людини?

9. Дайте визначення глобалізації та її атрибутів.
10. Назвіть основні принципи діалектики..
11. Дайте визначення понять «пізнання» та «знання».
12. Хто автор роботи «Істина і метод: Основи філософської герменевтики»?
13. Який філософський напрямок розуміє людину як створіння, що не має заздалегідь визначеної суті, бо свою сутність людина створює своїми справами та вчинками?
14. Назвіть основні форми існування матерії.
15. Що є способом існування матерії?
16. Перелікуйте суттєві характеристики людського буття.
17. Дайте визначення духовності.
18. Назвіть основні напрямки філософії XX – XXI століть.
19. Дайте визначення поняття «розвиток».
20. Назвіть глобальні проблеми сучасності.

ПИТАННЯ ДО ПІДСУМКОВОГО МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ

1. Світогляд.
2. Історичні типи світогляду.
3. Сутність, структура та призначення філософії.
4. Проблема основного питання філософії.
5. Специфіка та основні школи філософії стародавньої Індії.
6. Буддизм.
7. Джайнізм.
8. Йога.
9. Характерні риси та основні школи філософії стародавнього Китаю.
10. Конфуціанство.
11. Даосизм.
12. Законники.
13. Загальна характеристика античної філософії: етапи розвитку, представники, коло проблем.
14. Піфагор, Геракліт, Демокрит, мілетська школа.
15. Сократ.
16. Платон.
17. Аристотель.
18. Загальна характеристика філософії Середньовіччя: етапи розвитку, коло проблем, представники.
19. Патристика. Августин.
20. Схоластика Ф. Аквінський.
21. Світоглядні ідеї Екклесіасту та Об'явлення Іоанна Богослова (Біблія).
22. Загальна характеристика філософії Відродження: специфіка, коло проблем, представники
23. Гуманізм в Італії: Данте Аліг'єрі, Франческо Петрарка, Джованні Бокаччо, Лоренцо Валла.
24. Н. Макіавеллі. «Господар».
25. Томас Мор. «Утопія».
26. Томазо Кампанелла «Місто Сонця».
27. Загальна характеристика філософії Нового часу (XVII ст.): специфіка, коло проблем, напрямки, представники.
28. Емпіризм та раціоналізм в філософії XVII ст.

29. Ф. Бекон: основні філософські ідеї.
30. Т. Гоббс: основні філософські ідеї.
31. Дж. Локк: основні філософські ідеї.
32. Р. Декарт: основні філософські ідеї.
33. Б. Спіноза: основні філософські ідеї.
34. Г. Лейбніц: основні філософські ідеї.
35. І. Кант: основні філософські ідеї.
36. Г.В.Ф. Гегель: основні філософські ідеї..
37. Л. Фейербах: основні філософські ідеї.
38. Ф. Ніцше: основні філософські ідеї.
39. А. Шопенгауер: основні філософські ідеї.
40. З. Фрейд. Психоаналіз.
41. Концепція культури З. Фрейда.
42. Екзистенціалізм: загальна характеристика.
43. Герменевтика: загальна характеристика.
44. Прагматизм: загальна характеристика.
45. Позитивізм: загальна характеристика.
46. Українська філософська думка: загальна характеристика.
47. Буття.
48. Матерія.
49. Рух.
50. Простір і час.
51. Субстанціональна й реляційна концепція простору і часу.
52. Відображення як загальна властивість матерії.
53. Свідомість: структура та функції. Виникнення свідомості і її суспільна природа.
54. Духовність.
55. Сутність та структура пізнавального процесу.
56. Форми чуттєвого і раціонального пізнання.
57. Концепції істини.
58. Наукове пізнання і його специфічні ознаки.
59. Емпіричний та теоретичний рівні наукового пізнання, їхні методи.
60. Сучасні концепції розвитку.
61. Принципи і закони діалектики
62. Метафізика. Еклектика
63. Синергетика.
64. Філософські категорії: загальна характеристика.

65. Філософські категорії сутність і явище.
66. Філософські категорії зміст і форма.
67. Філософські категорії причина, привід, наслідок.
68. Філософські категорії необхідність і випадковість.
69. Філософські категорії можливість і дійсність.
70. Філософські категорії одиничне, особливе, загальне.
71. Розуміння людини в історії філософської думки.
72. Людина: індивід, особа, особистість.
73. Проблема життя і смерті в духовному досвіді людства.
74. Концепції сенсу життя людини.
75. Поняття суспільства. Рушійні сили розвитку суспільства. Історичний процес: формаційний та цивілізаційний підходи
76. Суспільне виробництво та його структура.
77. Сфери суспільного життя (економічна, політична, соціальна, духовна) та їх специфіка.
78. Глобальні проблеми людства та підходи до їх вирішення.
79. Загальна характеристика інформаційного суспільства.
80. Глобалізація: сутність, суб'єкти, наслідки. Глобальні проблеми сучасності.
81. Україна у світових координатах розвитку.

ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ

1. Світогляд: зміст, сутність та значення у житті людини.
2. Міфологічне світорозуміння: зміст, особливості, функції.
3. Сучасні соціальні міфи та їх роль у суспільстві.
4. Релігія і наука: сучасний характер відношень.
5. Релігія і філософія: проблема діалогу.
6. Філософія як світоглядне знання.
7. Предмет філософії: сучасне розуміння проблеми.
8. Філософія і наука: проблема взаємодії.
9. Історичні форми філософствування: їх зміст, значення та сучасність.
10. Роль і функції філософії в системі науково-теоретичного пізнання світу.
11. Соціально-культурне призначення філософії.
12. Історія філософії як історія думки людства.
13. Особливості давньосхідної філософії та її вплив на сьогодення Сходу.
14. Буддизм: зміст, сутність, призначення.
15. Даосизм та сучасність.
16. Космоцентризм в античній філософії.
17. Поняття буття в античній філософії.
18. Проблема буття на небуття в філософії Парменіда.
19. Сократ: життя, філософія, моральні пошуки, вибір.
20. “Ідеальна держава” Платона та сучасність.
21. Теорія пізнання Аристотеля.
22. Розум і віра в філософії Середньовіччя.
23. Філософія історії Аврелія Августина.
24. Проблема взаємодії Бога та людини у філософії Аврелія Августина.
25. Гуманізм епохи Відродження.
26. Галілей і його боротьба за новий світогляд.
27. Проблема методології в філософії Нового часу.
28. Арабська філософія: етапи розвитку та видатні особистості.
29. Вчення Дж. Локка про первинні й вторинні якості.
30. Критицизм І. Канта і нове розуміння предмету й методу філософії.

31. Гегель: предмет і метод філософії як науки.
32. Гегель: концепція об'єктивної діалектики.
33. Гуманізм Л. Фейербаха.
34. Критика християнської моралі в філософії Ф. Ніцше.
35. Філософія Ф. Ніцше та сучасність.
36. Раціоналізм та ірраціоналізм ХХІ століття.
37. Несвідоме в психоаналізі З. Фрейда.
38. Відмова від проектів тотального перевлаштування світу як сутнісна риса сучасної філософської думки.
39. Постмодернізм.
40. “Герменевтичне коло” Г. Гадамера.
41. Проблема людини в філософії А. Камю.
42. “Критичний раціоналізм” К. Поппера як спроба подолання неопозитивізму.
43. Проблема розвитку знання в працях Т. Куна та І. Лакатоша.
44. Релігійна картина світу та сучасність.
45. Сковорода про людське щастя.
46. Три світи Григорія Сковороди.
47. Філософія українського романтизму (М.В.Гоголь, М.І.Костомаров, Т.Г.Шевченко, П.О.Куліш, П.Д.Юркевич).
48. Київська екзистенційна філософія ХХ ст. (М.О.Бердяєв, Л.І.Шестов, В.В.Зеньковський).
49. Філософські погляди Л. Українки.
50. Філософські погляди І. Франка.
51. Раціональність та ірраціональність на початку ХХІ ст.
52. Соціальна філософія історії К. Ясперса.
53. Філософія релігії та релігійна філософія.
54. Що означає «бути» для людини?
55. Буття ідеального: сутність, зміст, форма, специфіка.
56. Життєтворчість людського буття: проблема свободи.
57. Багатовимірність відношення «людина-світ».
58. Людина і світ: парадигми взаємодії.
59. Перетворення чи освоєння світу?
60. Буття і матерія: їх взаємовідносини.
61. Ідея коеволюції: сутність, зміст, перспективи розвитку.
62. Рух і розвиток: синергічне бачення.

63. Поняття соціального простору: сутність, зміст та значення у житті людини.
64. Духовний простір та його значення у житті людини.
65. Простір і час як граничні засади буття людини у світі.
66. Аврелій Августин: принципові зміни в осмисленні часу.
67. Поняття хаосу: історичний зміст, сутність, конструктивне призначення.
68. Буття людини як буття можливостей.
69. Проблема сенсу життя та ставлення до смерті.
70. Феномен смерті і ставлення до неї: історичні уявлення та сучасність.
71. Свідомість як ідеальна діяльність.
72. Духовність, дух, душа: історичні уявлення змісту і сутності та сучасність.
73. Самосвідомість: зміст, сутність, функції та значення у житті людини.
74. Базові цінності та їх значення у житті людини.
75. Філософія глобалізму.
76. Загальна характеристика інформаційного суспільства.
77. Насилля в інформаційному суспільстві.
78. Соціальна регуляція: Раціональне та ірраціональне.
79. Основні світоглядні ідеї роману Василя Шкляра «Залишенець» («Чорний ворон»).
80. Основні ідеї праці Платона «Держава».
81. Основні ідеї праці Арістотеля «Метафізика»
82. Основні ідеї праці Арістотеля «Політика» (Арістотель. Політика / Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. — К.: Основи, 2000. — 239 с.).
83. Основні ідеї праці Аврелія Августина «Про град Божий».
84. Основні ідеї праці Аврелія Августина «Про Трійцю».
85. Основні ідеї праці Фоми Аквінського «Сума теології».
86. Основні ідеї праці Данте Аліг'єрі «Божественна комедія».
87. Сонети Франческо Петрарки: основні ідеї.
88. Основні ідеї праці Томаса Мора «Утопія».
89. Основні ідеї праці Томмазо Кампанелли «Місто сонця».
90. Основні ідеї праці Фрідріха Ніцше «Так говорив Заратустра».

91. Основні ідеї праці Ж.П.Сартра «Екзистенціалізм – це гуманізм».
92. Основні ідеї праці Зігмунда Фрейда «Невдоволення культурою».
93. Основні ідеї праці Зігмунда Фрейда «Чому війна?».
94. Основні ідеї праці Альберта Камю «Міф про Сизифа».
95. Основні ідеї праці Карла Поппера «Відкрите суспільство» (Поппер Карл. Відкрите суспільство та його вороги. Т. I. У полоні Платонових чарів / Пер. з англ. Олександр Коваленко. – К.: «Основи», 1994. – 444 с.; Поппер Карл. Відкрите суспільство та його вороги. Т. II. Спалах пророцтва: Гегель, Маркс та послідовники / Пер. з англ. Олександр Буценко. – К.: «Основи», 1994. – 494 с.).
96. Основні ідеї праці Френсіса Фукуяма «Довіра» (Фукуяма Ф. Доверие [соц. добродетели и путь к процветанию] / Фрэнсис Фукуяма; [пер. с англ. Д. Павловой, В. Кирющенко, М. Колопотина] М. : АСТ, 2008. – 730с.).
97. Основні ідеї праці Жака Бодрийара «В тіні мовчазної більшості, або Кінець соціального»(Ж. Бодрийар «В тени молчаливого большинства, или Конец социального». – Єкатеринбург: Издательство Уральского университета, 2000. – 104 с. // <http://www.lib.ultra-com.ru/books/1264.html>).
98. Основні ідеї праці А.Шопенгауера «Афоризми життєвої мудрості».
99. Основні ідеї праці Н.Макіавеллі «Державець» (Н.Макіавеллі. Флорентійські хроніки. Державець. Переклад з італійської Анатоль Перепадя.- Київ, «Основи», 1998. — 492 с.)
- 100.Основні ідеї праці Х. Ортега-і-Гассет. «Повстання мас.»
- 101.Основні ідеї філософії Ж. Дерріда.
- 102.Основні ідеї філософії М.Фуко.
- 103.Основні ідеї праці З. Бжезинського. «Велика шахівниця. Панування Америки і його геостратегічні імперативи» (З. Бжезинский. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы / З. Бжезинский. – М.: Международные отношения, 2010. – 256 с.)

104. Основні ідеї праці Е. Масуди «Інформаційне суспільство як постіндустріальне суспільство» (Масуда Е. «Информационное общество как постиндустриальное общество» / Е. Масуда. – М.: Идея–Пресс, 1997. – 372 с.)
105. Основні ідеї праці Е. Тоффлер «Третя хвиля» (Тоффлер Е. Третя хвиля / Е. Тоффлер. – К.: Ваклер, 2000. – 475 с.)
106. Основні ідеї праці Ж. Атталі «На порозі нового тисячоліття» (Жак Аттали «На пороге нового тысячелетия». – Москва: «Международные отношения» 1993.)
107. Основні ідеї праці С. Хантингтона «Зіткнення цивілізацій» (С. Хантингтон «Столкновение цивилизаций» / С. Хантингтон. – М.: АСТ, 2003. – 603 с.)
108. Сучасна українська філософія: коло проблем та представники.
109. Сучасна російська філософія: коло проблем та представники.
110. Сучасна французька філософія: коло проблем та представники.
111. Сучасна американська філософія: коло проблем та представники.
112. Сучасна східна філософія: коло проблем та представники.
113. Світоглядні орієнтації сучасної людини.

ЛІТЕРАТУРА

□ *Основна:*

1. Данильян О. Г. Філософія: підручник / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Харків: Право, 2018. – 430 с.
2. Петрушенко В. Л. Філософія: підруч. для студентів вищ. закл. освіти / В. Л. Петрушенко. – 5-те вид. – Львів: Новий світ-2000, 2018. – 504 с. – (бібліотека ЗДМУ).
3. Філософія: підруч. для студентів ВНЗ / Л. В. Губерський та ін. – Вид. 2-ге, перероб. і допов. – Харків: Фоліо, 2018. – 620 с.

□ *Додаткова:*

1. Августин А. Сповідь / Святий Августин; пер. з латини Ю. Мушака. – Львів: Свічадо, 2008. – 355 с.
2. Аврелій М. Наодинці з собою: роздуми / Марк Аврелій; пер. з грец. Р. Паранька. – Львів: Літопис, 2007. – 209 с.
3. Аквінський Т. Коментарі до Арістотелевої «Політики» / пер. з лат. О. Кислюк. – 2-е вид. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. – 794 с.
4. Антологія сучасної аналітичної філософії, або жук залишає коробку / за наук. ред. А. С. Синиці. – Львів: Літопис, 2014. – 374 с.
5. Арістотель. Політика / пер. з давньогр. та передм. О. Кислюк. – 3-є вид. – К.: Основи, 2005. – 238 с.
6. Боецій С. Розрада від філософії / пер. з латин. А. Содомора. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – 145 с.
7. Гантінгтон С. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку. – Львів: Кальварія, 2006. – 474 с.

8. Гнатюк Я. С. Філософія. Вступ до теорії: навч. посіб. / Я. Гнатюк. – Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2017. – 140 с.
9. Гоббс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної. – К.: Дух і літера, 2000. – 606 с.
10. Г'юм Д. Трактат про людську природу. – Київ: Всесвіт, 2003. – 552 с.
11. Декарт Р. Медитації про першу філософію / Метафізичні медитації // «Медитації» Декарта у дзеркалі сучасних тлумачень. – К.: Дух-і-літера, 2014. – С. 115-292.
12. Декарт Р. Міркування про метод. – К.: Тандем, 2011. – 101 с.
13. Жадько В.А. Розуміння філософії через діалог з видатними мислителями: монографія / В.А. Жадько. – Запоріжжя: Вид-во ЗДМУ, 2018. – 132 с.
14. Кант І. Критика практичного розуму. – К.: Юніверс, 2004. – 240 с.
15. Кант І. Прологомени до кожної майбутньої метафізики, яка може постати як наука / Імануель Кант ; пер. з нім., вступ. ст., комент. й прим. В. Терлецького. – Вид. 2-ге, уточн. і доп. – Харків: Фоліо, 2018. – 211 с.
16. Лок Д. Досліди про людське розуміння. У чотирьох книгах. – Х.: Акта, 2002. – 152 с., 608 с., 248 с., 394 с.
17. Ляйбніц Г. В. Монадологія // *Sententiae*. – 2013. – №1 (XXVIII). – С. 151-177.
18. Макіавеллі Н. Державотворець: політ. трактат / Ніколо Макіавеллі; пер. В. Балог. – Київ: Арій, 2014. – 223 с.
19. Монтень М. Проби: вибране / Мішель Монтель; пер. з фр. А. Перепаді. – Х.: Фоліо, 2012. – 442 с.
20. Ніцше Ф. Людське, надто людське: кн. для вільних умів / Фрідріх Ніцше ; з нім. пер. К. Котюк. – Львів: Астролябія, 2012. – 406 с.

21. Платон. Апологія Сократа. Діалоги / Платон; пер. з давньогрец. Й. Кобова, Ю. Мушака. –Харків: Фоліо, 2017. –407 с.
22. Причепій Є. М. Філософія : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Є. М. Причепій, А. М. Черній, Л. А. Чекаль. –Вид. 3-тє, стер. – К.: Академвидав, 2009. –591 с.
23. Саух П. Ю. Філософія: навчальний посібник. Вид. Житомирського державного педагогічного університету. – 2003. – 254 с.
24. Сенека Л. А. Моральні листи до Луцілія / Луцій Анней Сенека; пер. з латини А. Содомора. –Львів: Априорі, 2017. –551 с.
25. Тоффлер Е. Третя хвиля. – К.: Ваклер, 2000. – 475 с.
26. Філософія: хрестоматія: від витоків до сьогодення: навч. посіб. / за ред. Л. В. Губерського. – 2-е вид., стер. – К.: Знання, 2012. – 621 с.
27. Філософія. Історія філософії: робочий зошит для студентів І-ІІ курсів мед. та фарм. ф-тів / уклад. І.Г. Утюж, Н.В. Спиця. – Запоріжжя: ЗДМУ, 2017. – 58 с.
28. Філософія: навчально-методичний посібник для студентів І-ІІ курсів медичних, фармацевтичних факультетів / уклад. І.Г. Утюж. – Запоріжжя: ЗДМУ, 2017 – 71 с.
29. Філософія: словник-довідник: навч. посіб. / за ред. проф. І.Ф. Надольного, проф. І. І. Пилипенка, проф. В. Г. Чернеця. – 3-є вид., допов., випр., переробл. – К.: НАКККіМ, 2010. – 480 с.
30. Франкл В. Е.Людина в пошуках справжнього сенсу: психолог у концтаборі / Віктор Франкл; пер. з англ. О. Замойської. –Харків: Клуб сімейн. дозвілля, 2018. –159 с.
31. Франкл В. Лікар та душа: основи логотерапії / Віктор Франкл; пер. з англ. Л. Шерстюка. –Харків: Клуб сімейн. дозвілля, 2018. –318 с.
32. Фройд З. Вступ до психоаналізу / Зигмунд Фройд; пер. з нім. П. Тарашука. –Харків: Клуб сімейн. дозвілля, 2015. –478 с.

33. Фромм Е. Мати чи бути? / Еріх Фромм; пер. з англ. О. Михайлової та А. Буряка. – Вид. 2-ге. – Київ: Укр. письменник, 2014. – 221 с.

34. Фромм Е. Мистецтво любові / Еріх Фромм; пер. з англ. В. Кучменко. – 2-ге вид. – Харків: Клуб сімейн. дозвілля, 2018. – 188 с.

35. Фуко М. Археологія знання / пер. з фр. В. Шовкун. – К.: Вид-во С.Павличко «Основи», 2003. – 325с.

36. Хамітов Н. В. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології: навч. посіб. зі словником / Н. В. Хамітов, Л. Н. Гармаш, С. А. Крилова. – 5-е вид., перероб. та допов. – Київ: КНТ, 2017. – 393 с.

ЕЛЕКТРОННІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. Інститут філософії імені Г.С. Сковороди – www.filosof.com.ua/links.htm
2. Сайт Українського філософського фонду – <http://www.philosophy.ua>
3. Електронна бібліотека кафедри філософії та методології науки філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка – <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/index.html>
4. Електронна бібліотека “psylib” (психологія, філософія, релігія, культурологія, методологія та ін.) – <http://www.psylib.kiev.ua>
5. Internet Encyclopedia of Philosophy – <http://www.iep.utm.edu>
6. Routledge Encyclopedia of Philosophy Online – <https://www.rep.routledge.com>
7. Stanford Encyclopedia of Philosophy – <http://plato.stanford.edu>

ГЛОСАРІЙ

Світогляд - це сукупність уявлень про світ та місце і роль людини в ньому. Світогляд містить такі елементи як: знання (особистісні), переконання, емоції, почуття, віра, цінності, ідеали, програма дій (стратегія життя), унікальність.

Історичні типи світогляду- міфологія, релігія, філософія.

Філософія – любов до мудрості (в дослівному перекладі);- це пошук першоначал та першопричин усього суцього (Аристотель); -наука, що вивчає найбільш загальні закони розвитку природи, суспільства та людини (її мислення);- наука, що вивчає загальне у взаємовідносинах людини і світу;- це епоха, що відображена в поняттях (Гегель);- форма суспільної свідомості (поряд з правом, релігією, мораллю тощо). Філософія - це вільне, раціональне, критичне осмислення світу і місця людини в ньому; - це спосіб побудування в свідомості людини картин, що фіксують його положення в світі і визначають можливості й напрями його активності, межі самореалізації „Я”, сенс та перспективи його життя.

Філософія –це спроба людини і людства осмислити специфіку свого буття та віднайти сенс свого руху, який повинен бути *розвитком* сутнісних сил людини та *шляхом* до більшого масштабу свободи та творчості. Потреба в філософії виникає при намаганні знайти *нетривіальні шляхи вирішення життєвих проблем*, при спробі відірватися від рутини повсякденного, стереотипного, при бажанні знайти нові горизонти свого світобачення і нові конструктивні рішення „вічних” проблем. Своім основним завданням філософія має встановлення перших, основних істин, які слугують першопочатком або принципами для інших істин. Як наука філософія встановлює свої істини шляхом дослідження і доведення. Тобто філософія прагне раціональними засобами створити гранично узагальнену картину світу і місця людини у ньому, досліджуючи пізнавальне, ціннісне, соціально-політичне, моральне й естетичне ставлення людини до світу.

Філософствування - невід’ємний атрибут людського існування, бо спроби знаходити „мудрі” технології вирішення

нагальних проблем завжди супроводжували людство. Навчання мудрості неможливо без щоденних власних інтелектуальних зусиль з боку самої людини. Філософічність буття людини особливо актуалізується в „пограничних станах”, де втрачаються звичні „декорації” приватного та публічного буття.

Функції філософії: світоглядна, пізнавальна, методологічна, практично-діяльна.

Філософія принципово: *толерантна* (терпимість до іншої точки зору); - *плюралістична* (багато шкіл, течій, напрямків, підходів до вирішення філософських проблем); - *діалогічна* (веде діалог, дискусії з опонентами); - *відкрита до новацій*.

Структура філософії: 1. Онтологія – вчення про сутність буття. 2. Гносеологія – теорія пізнання. 3. Аксиологія – теорія цінностей. 4. Історія філософії. 5. Соціальна філософія - теорія суспільства. 6. Етика – принципи взаємовідносин між людьми. 7. Естетика - наука про прекрасне (і потворне). 8. Логіка – наука про закони і форми мисленн. 9. Теорія розвитку (діалектика, синергетика, метафізика тощо).

Ринковий світогляд як передумова соціалізації сучасної людини базується на таких цінностях: гроші і технологія, проект (“схема”) їх отримання;- власність на засоби виробництва товарів та послуг;- здібність вірно аналізувати співвідношення попиту та пропозиції на локальному та глобальному ринках і пропонувати ефективні рішення;- престижний соціальний статус; креативність, прагнення до вдосконалення компетентності і вивчення передового світового досвіду у своїй професійній сфері; - вміння бути конкурентоспроможним, “товаром”, на який є попит;- володіння інтелектуальним капіталом.

Релігія - світогляд, в рамках якого розуміння світу здійснюється через: - подвоєння світу на земний і небесний; - визнання існування надприродних сил та відведення їм головної ролі у світобудові та житті людей. Специфіка релігійного світогляду:- дотримання культу (обрядів та ритуалів); - віра в Бога і поклоніння Богу як вищій істоті; - фанатизм; - догматизм.

Міфологія -світогляд, в рамках якого розуміння світу здійснюється через: - поєднання знання і віри, реальності та фантазії; - використання метафор (художніх засобів). **Функції міфа:** формування

колективних уявлень, норм і цінностей; - розкриття тайни народження, смерті, розвитку.

Основне питання філософії (ОПФ) – точки зору щодо цієї проблеми:

а) *Імануїл Кант (1724-1804)- Німеччина.* ОПФ – це питання: 1.Що я можу знати? 2. Що я повинний робити? 3. На що я можу сподіватися? 4. Що таке людина?

б) *Альберт Камю (1913-1960)- Франція.* ОПФ – це питання чи варте життя бути прожитим? (в Україні кожен рік близько 5 тисяч вбивств і 17 тисяч самогубств).

в) *Марксистська точка зору:* ОПФ – це питання про співвідношення матеріального і ідеального. Це питання має дві сторони: - що первинно - матерія чи свідомість? Чи пізнаваний світ?

Матеріалізм – напрямок у філософії, що визначає первинним матеріальне, природу. Субстанцією світу є вічна та нескінчена матерія.

Ідеалізм – напрямок в філософії, що визначає первинним ідеальне. Субстанцією світу є дух, ідея. Виокремлюють об'єктивний ідеалізм та суб'єктивний ідеалізм.

Людина – соціальна і біологічна істота, яка наділена свідомістю й мовою, здатністю працювати, оцінювати навколишній світ і активно його перетворювати. *Людину слід розглядати як індивіда* (характеристика людини як представника людського роду з його психічними та фізіологічними особливостями), *особистість* (соціальна характеристика людини – погляди, знання, моральні настанови, соціальний статус), *індивідуальність* (характеристика самобутнього, оригінального в людині).

Сутнісними рисами людини є:- вміння виготовляти засоби праці;- свідомість, наявність потреб, інтересів, ідеалів, об'єktiv поклоніння («тотем»);- соціальність (життя в суспільстві);- життєдіяльність людини не запрограмована її природою (як тварин), а має свідомий, вольовий характер;- знання моральних заборон («табу»).

Життя - форма існування матерії, найхарактернішими рисами якої є обмін речовин, розмноження, адаптація. Життя - явище природи, представлене у вигляді існування у Всесвіті

живих систем. Життя на Землі з'явилося приблизно 2-3млрд. років тому. Існує кілька гіпотез виникнення земного життя, з яких найбільш розповсюдженою є гіпотеза самозародження.

Ознаки життя поділяються на: 1) **Біологічні**: а) обмін речовин; б) адаптація; в) розмноження. 2) **Соціальні**: а) діяльність, праця; б) свобода; в) творчість; г) спілкування; д) емоційне відношення до навколишнього світу; е) дотримування загальнообов'язкових правил (норм) суспільного життя.

Клонування – синонім копіювання будь-яких об'єктів. В біології має значення безстатевого розмноження.

Смерть - це припинення існування людини, яке може бути біологічним або соціальним. Неминучість біологічної смерті ставить перед людиною масу проблем, серед яких: -проблема права людини на вбивство іншої людини; -права на евтаназію (допомогти легко померти); -проблема смертної кари; -проблема права на самогубство.

Сенс життя - визначення мети існування, призначення людства, людини. Питання про сенс життя також може розумітися як суб'єктивна оцінка прожитого життя та відповідності досягнутих результатів початковим намірам, як розуміння людиною змісту та спрямованості свого життя, свого місця у світі, як проблема впливу людини на навколишню дійсність та постановки людиною цілей, що виходять за рамки його життя. Уявлення про сенс життя складаються в процесі діяльності людей і залежать від їх соціального становища, змісту розв'язуваних проблем, **способу життя**, світорозуміння, конкретної історичної ситуації. У сприятливих умовах людина може бачити сенс свого життя в досягненні щастя **благополуччя**; у ворожому середовищі існування, життя може втратити для неї свою цінність і сенс. «Життя до того, як ми його проживемо, — ніщо, але це від вас залежить надати йому сенс» (Жан-Поль Сартр).

Концепції сенсу життя людини: -раціонально-альтруїстична; - соціально-творча концепція; - демографічна концепція; - ігрова концепція; - престижна концепція; лідерська концепція; -гедоністична концепція; - конформістська концепція; - релігійна концепція.

Духовність - це характеристика соціального буття людини, її внутрішній духовний світ (в якому визначено сенс життя,

цінності, норми, ідеали), її прагнення до самовдосконалення. Духовність передбачає прагнення: 1) до знань; 2) до добра, морального життя; 3) до краси. Духовність часто пов'язують з: 1) аскетизмом, тобто обмеженням самого себе; 2) угамуванням своїх гордощів; 3) постійною працею над собою з метою самовдосконалення.

Бездуховність - це тваринне існування людини. Бездуховність знаходить свій вияв у: 1) відсутності віри в Бога, у світле майбутнє, в себе, свої сили та можливості; 2) скороченні сакральних (святих) зон у житті людини. Сакральна зона - це зона, в якій немає місця меркантильним відносинам, кощунству, сарказму, навіть гумору.

Субстанція (лат. substantia – сутність) – незмінна першооснова всього суцього. Згідно з уявленням прихильників субстанційної моделі світу субстанція породжує всі явища світу і є їх об'єднуючим початком. Матеріалісти вважали субстанцією матерію, ідеалісти – Бога. Субстанція - те, що лежить в основі усього існуючого.

Субстрат (від лат. *Substratum* основа, букв. підстилка) в філософському сенсі – загальна матеріальна основа різноманітних явищ; сукупність відносно простих якісно елементарних утворень.

Буття - це гранично широке поняття; фіксує характеристики та прояви світу через зіставлення з небуттям; найвища цінність для людини. Проблема буття — це передусім проблема: бути чи не бути? Некласична філософія звернула увагу на те, що маємо підстави вести розмову не про буття як таке, а про те, що і як нам надано в контактах із дійсністю.

Види буття: - буття природи; - буття суспільства; - буття людини; - буття духовного (ідеального); - буття Бога

Монізм – розуміння буття як єдиного у своїй основі.

Дуалізм- визнання двох коренів буття - матеріального і духовного – рівноправними і взаємодіючими.

Плюралізм- розуміння буття як реально існуючою множини речей, якостей, процесів і явищ.

Організм - позиція, згідно з якою будова світу подібна до живого організму.

Матерія - філософська категорія, яка позначає об'єктивну реальність. Підходи до розуміння матерії в філософії: *матерія* – це субстанція, першопочаток всього існуючого (античність - вода у Фалеса, вогонь у Геракліта, атом у Демокрита); *матерія* – все те, що має вагу, протяжність, є речовиною (Новий час); *матерія* - це філософська категорія, яка позначає об'єктивну реальність, яку людина може відображати в своїх відчуттях, але яка існує незалежно від людини (діалектичний матеріалізм – В.І.Ленін).

Види матерії: 1. *Речовина*. 2. *Поле* – магнітне поле; поле ядерних сил; гравітаційне; електричне; радіохвилі; ультразвук; рентгенові промені; йонізуюче випромінювання тощо. Неречовинні види матерії не мають маси. 3) *Антиречовина*.

Структурні рівні матерії- *неорганічний рівень* – мікросвіт (з грецьк. – малий); макросвіт (з грецьк. – великий); мегасвіт (з грецьк. – надвеликий, величезний); - *органічний рівень* – “живий комплекс”, сукупність рослин, тварин, мікроорганізмів, що населяють планету; - *соціальний рівень* – людина, особистість, сім'я, племя, народність, нація, соціальна група, суспільство.

Простір і час - це основні форми існування матерії. У тлумаченні простору та часу історично склалися два основні підходи: 1) *субстанціональний підхід*; 2) *реляційний (атрибутивний) підхід*. Перший окреслений лінією Демокрит-Ньютон, другий підхід вважає, що простір та час - це невід'ємні від матерії способи упорядкування її, - це форми її буття.

Простір – форма існування (буття) матерії, яка характеризується принаймні, двома суттєвими моментами, а саме: протяжністю матеріальних об'єктів та їх взаємодією. Тобто, простір існує лише тоді і в тому зв'язку, коли є матеріальні об'єкти. Без них це поняття є безпредметним. Особливістю простору як філософської категорії є його трьохмірність, бо такі виміри мають матеріальні об'єкти (ширина, висота, довжина).

Час – теж форма існування матерії. Категорія “час” відображає тривалість існування матеріальних об'єктів і послідовність їх зміни. Так само, як і простір, час теж матеріальних об'єктів не існує. Особливістю часу є те, що він незворотний. Час повернути назад неможливо

Спільними моментами для простору і часу, як філософських категорій, є те, що вони: а) об'єктивні (існують незалежно від

людини, її свідомості); б) пізнаванні (є об'єктами вивчення). Простір і час за своїм змістом суперечливі поняття. Ця суперечливість полягає в тому, що конкретні об'єкти є кінченими як речі Землі, а з іншого, нескінченними, як об'єкти Всесвіту.

Рух є атрибутом, способом існування матерії. Рух як атрибут матерії також є абсолютним. Разом з тим рух має відносний характер, оскільки проявляється через конкретні форми (види) матерії, які мають відносно сталу природу. Виокремлюють такі типи руху: 1. Механічний. 2. Фізичний. 3. Хімічний. 4. Біологічний. 5. Соціальний. В основу класифікації форм руху з позицій наукової раціональності покладені такі принципи: а) субстратний; б) функціональний; в) генетичний; г) антиредукціоністський. Рух включає в себе взаємодію різноманітних форм руху та їх взаємні перетворення. Рух є невичерпним, як і сама матерія. Рух визначає властивості, структурну організацію і характер існування матерії.

Відображення - це загальна властивість матеріальних тіл власними змінами відображати особливості взаємодіючих з ними інших матеріальних тіл.

Форми відображення: - відображення в неживій природі – фізико-хімічні зміни в природних об'єктах як результат впливу чи взаємодії (наприклад, ландшафт місцевості після землетрусу); - відображення в живій природі – наприклад, зникнення видів тварин після зміни клімату, поява психіки у тварин; - відображення в соціумі – індивідуальна та суспільна свідомість.

Свідомість - це властивість високоорганізованої матерії-людського мозку; - вища форма відображення дійсності в ідеальних образах; - продукт соціально-історичного розвитку; - регулятор поведінки людини. (З. Фрейд був проти останнього положення – він вважав, що «воно» (інстинкт) керує людиною).

Структура свідомості - знання; - мислення; - почуття, емоції; - пам'ять; - воля; - самосвідомість.

Теорії виникнення свідомості: концепція еволюції (можна представити в різних варіантах: а) за наявності сприятливих умов розсіяна по Всесвіту свідомість дає результат: розквіт форм життя і його свідомих проявів; б) у варіанті дарвінівської теорії стверджується, що внаслідок боротьби за існування та пристосування до умов довкілля відбувається удосконалення

видів живих організмів, з'являються психіка та людська свідомість); - концепція єдиного інформаційного поля (наголошує на тезі: усі процеси світу супроводжуються обміном інформацією. Тому логічно припустити, що існує єдине поле інформації в усіх світових процесах та явищах. Людська свідомість – один із проявів інформаційних процесів, можливо, найяскравіший); - трудова концепція або концепція походження свідомості внаслідок розвитку праці(враховують археологія та антропологія, але ця концепція не пояснює, чому при наявності «праці із знаряддями» історичний процес формування свідомості був загальмований на дуже тривалий час); - концепція активної діяльності самопородження свідомості людини або субстанційна (намагається подати свідомість як виявлення вихідної засади світу - духу, або ідеї, або світового розуму (інтелекту).

Мислення - це процес опосередкованого і узагальненого відображення у мозку людини предметів об'єктивної дійсності в їхніх істотних властивостях, зв'язках та відношеннях; - здібність встановлювати зв'язок між явищами в поняттях.

Пам'ять - психічний процес, який полягає в закріпленні, збереженні та наступному відтворенні минулого досвіду, що дає можливість його повторного застосування в життєдіяльності людини. Виділяють такі види пам'яті за методом запам'ятовування: *мимовільна* — інформація запам'ятовується без спеціальних прийомів заучування, під час виконання діяльності або роботи з інформацією;*довільна* — цілеспрямоване заучування за допомогою спеціальних прийомів. Ефективність запам'ятовування залежить від прийомів та цілей запам'ятовування. За характером переважаючої психічної активності:- **рухова** — пам'ять на рухи та їх системи; - **емоційна** — пам'ять на почуття, які виступають стимулом до діяльності; - **образна** — пам'ять на уявлення: зорова, слухова, нюхова, смакова, дотикова; **словесно-логічна** — специфічна людська, запам'ятовується думка у формі понять. За тривалістю збереження інформації: - **короткочасна** пам'ять забезпечує запам'ятовування одноразової інформації на короткий проміжок часу - від кількох секунд до хвилини;- **довготривала** пам'ять — збереження інформації протягом тривалого часу;- **оперативна** пам'ять — проявляється під час виконання певної

діяльності і необхідна для її виконання в кожний заданий проміжок часу.

Почуття - це специфічні людські, узагальнені переживання ставлення до людських потреб, задоволення або незадоволення яких викликає позитивні або негативні емоції — радість, любов, гордість або сум, гнів, сором тощо. На відміну від емоцій і настроїв, почуття мають виражену об'єктивну прив'язку: вони виникають щодо чого або когось, а не ситуації в цілому. «Я боюсь цієї людини» — це почуття, а «Мені страшно» — це емоція. В якості почуття виявляється ставлення особистості до праці, подій, інших людей, до самої себе. За якістю переживань відрізняють одні емоції і почуття від інших, наприклад радість від гніву, сорому, обурення, любові тощо.

Пізнання - сукупність процесів, процедур і методів набуття знань про явища і закономірності об'єктивного світу; вища форма відображення об'єктивної дійсності, процес вироблення знань;— це процес надбання, зберігання та розповсюдження нових знань, спосіб існування свідомості.

Типи пізнання: наукове - процес отримання об'єктивного, істинного знання; художнє – відображення існуючої реальності через знаки, символи, ситуації, художні образи; релігійне - створення або уточнення системи уявлень про Бога (як вважається, для порятунку людини).

Структура пізнавального процесу: суб'єкт пізнання – людина, група, суспільство в цілому;—об'єкт пізнання - те, що пізнається (фрагмент навколишнього середовища);—результат пізнання може мати такий вигляд:об'єктивні знання; омана (не умисне викривлення дійсності);брехня (свідоме викривлення інформації).

Види знань - наукові;художні;релігійні; життєві. Цінується такий тип знання як „know how” – „знаю як” (знання технологій).

Агностицизм – вчення, що заперечує повністю або частково можливість пізнання світу. Однією з сучасних форм агностицизму є теорія ієрогліфів, згідно з якою людина пізнає не об'єктивні риси речей чи явищ, а символи, які не мають нічого спільного с предметами, які вони позначають.

Форми чуттєвого пізнання: – відчуття – суб'єктивний образ об'єктивного світу (дає знання про якусь одну характеристику

предмета); – *сприйняття* – це цілісний образ предмета, що діє в певний момент на органи чуття; – *уявлення* - це конкретні образи предметів чи явищ, які раніше діяли на органи чуттів.

Форми раціонального пізнання: *поняття* – форма людського мислення, що відображає суттєві ознаки предметів, явищ об'єктивної реальності; – *судження* - це форма думки, в якій щось стверджується або заперечується. У судженнях виражається зв'язок між поняттями, розкривається їх зміст, дається визначення;

– *умовивід* - це така форма думки, коли з одного чи кількох суджень виводиться нове судження, в якому міститься нове знання.

Емпіризм (грецьк. - досвід) вважав чуттєве пізнання основним і вбачав головною мету у дослідному вивченні об'єктів. Емпіризм близький до сенсуалізму. Цієї точки зору дотримувались англійські філософи XVII ст. Ф. Бекон, Дж. Локк, Т. Гоббс, французькі матеріалісти XVIII ст.

Раціоналізм (від лат. *rationalis* - розумний) визнає розум основою пізнання і поведінки людей. Раціоналісти XVII-XVIII ст. (Р.Декарт, Б.Спіноза, Г.Лейбніц) визнають основою порядку нескінченний причинний ланцюг, то пронизує увесь світ.

Концепції істини: 1. Класична - істина – це вірне, адекватне відображення предмета в свідомості людини. 2. Конвенціональна (договірна) – істина – це результат договору, згоди людей щодо трактовки будь якого явища чи предмета. 3. Прагматична – істина – це все те, що приносить прибуток. 4. Екзистенціональна – істина – це наявність свободи вибору та душевного комфорту. 5. Релігійна – істина - це Бог, його настанови. 6. Гегель - істина – це дійсність, що відповідає поняттю. 7. Наше розуміння – істина – це поняття про світ та окремі речі, що відповідає дійсності.

Наука – це система об'єктивних знань про навколишній світ, що постійно розвивається; - це діяльність по виробництву, збереженню та розповсюдженню нових знань; - сукупність засобів, методів та прийомів пізнання.

Актуальні напрямки сучасної науки: - нанотехнології – управління властивостями речовини на атомному рівні; - розробка нових джерел відновлюваної енергії, нових способів зберігання та транспортування енергії; - молекулярна біологія:

механізми спадковості, лікування захворювань на молекулярному і генному рівнях; екологія - способи збереження чистоти навколишнього середовища; - комп'ютерні технології.

Особливості наукового пізнання: з'ясування суті досліджуваних предметів, явищ, процесів та законів їх розвитку; логічна та концептуальна несуперечливість; системність, точність, обґрунтованість, перевірка практикою.

Псевдонаука, лженаука, паранаука, квазінаука — діяльність, що навмисне або помилково імітує науку, але по суті такою не є. Головна відмінність псевдонауки від науки — це використання не перевірених практикою та науковими методами помилкових даних і відомостей. Список псевдонаукових тем: Астрологія. Хіромантия. Знахарство. Магія (біла, чорна, сіра). Фізіогноміка. Парапсихологія (телепатія, левітація). Нейролінгвістичне програмування. Нетрадиційна медицина.

Методи емпіричного рівня наукового пізнання: - *спостереження* - це певна система фіксування та реєстрації властивостей і зв'язків досліджуваного об'єкта в природних умовах або в умовах експерименту; *вимірювання* – являє собою певну систему фіксації та реєстрації кількісних характеристик досліджуваного об'єкта за допомогою різноманітних вимірювальних приладів та апаратів; - *експеримент* - система пізнавальних операцій, пов'язаних з дослідженням об'єктів у спеціально створених для цього умовах, які сприяють виявленню, вимірюванню, порівнянню їхніх властивостей та зв'язків. Експеримент широко застосовують не лише в природничих науках, й у соціальній практиці, де він відіграє значну роль у пізнанні та управлінні суспільними процесами; *опис*.

Методи раціонального рівня наукового пізнання: - *аналіз* — це розчленування предмета на його складові частини (сторони, ознаки, властивості, відношення) з метою їхнього всебічного вивчення; *синтез* — це об'єднання раніше виділених частин (сторін, ознак, властивостей; *абстрагування* — це метод відволікання від деяких властивостей та відношень об'єкта і одночасно зосередження основної уваги на тих властивостях та відношеннях, які є безпосереднім предметом наукового дослідження; *узагальнення* – це метод наукового пізнання, який фіксує загальні ознаки та властивості певної групи об'єктів,

здійснює перехід від одиничного до особливого і загального; *індукція* - метод наукового пізнання, на підставі знання про окреме робиться висновок про загальне. *Дедуція* - це метод наукового пізнання, коли на основі знання загального пізнається окреме. *Ідеалізація* - процес мисленнєвої побудови можливих ідеальних об'єктів. Межі ефективності ідеалізації визначаються п р а к т и к о ю. *Історичний* (відтворення логіки розвитку досліджуваного об'єкту) і *логічний* (відтворення сутності об'єкту в системі понять) методи.

Філософські категорії - найбільш загальні поняття, що відображають суттєві зв'язки та відносини навколишнього світу; це універсальні форми мислення і свідомості, які відображують загальні властивості і відношення об'єктивної дійсності, загальні закономірності розвитку усіх матеріальних, природних і духовних явищ. Категорії виникли і розвиваються на основі суспільної практики. За своїм змістом вони відображають існуючу поза ними дійсність, властивості й відношення об'єктивного світу. Завдяки категоріям одиничні речі сприймаються і осмислюються як часткові прояви загального; вони безперервно наповнюються новим змістом.

Сутність і явище – філософські категорії. Сутність — це внутрішня природа, внутрішній спосіб існування предметів і явищ дійсності, основне відношення, що існує в предметі і між предметами, внутрішня суперечність - тобто те, що являє собою джерело руху й розвитку предмета. Явище — це зовнішня, більш рухома сторона об'єктивної дійсності, яка є формою виразу сутності. Сутність і явище виступають як взаємопроникаючі сторони процесу розвитку, де сутність становить основу, а явище — його конкретну реалізацію через перерви поступовості. В цьому плані сфера сутності - це сфера загального, а сфера явища — прояв одиничного. Сутність і закон явища однопорядкові, оскільки виражають поглиблене пізнання людиною світу.

Зміст і форма - філософські категорії. Зміст – сукупність усіх елементів і взаємозв'язків між ними в предметі, явищі, процесі. Форма – спосіб організації змісту. Зміст та форма завжди взаємопов'язані. Зміст завжди оформлений, а форма - змістовна. Зміст відіграє головну роль. Розвиток змісту і форми відносно самостійний.

Необхідність визначає те, що закономірно витікає із внутрішнього, суттєвого зв'язку предметів, процесів та явищ, що обумовлено усім попереднім розвитком і в силу цього наступає чи повинно наступити. Необхідність – це суттєвий, усталений зв'язок явищ, процесів, предметів, що обумовлений всім попереднім їх розвитком. Необхідність є проявом закону розвитку.

Випадковість виражає те, що витікає із зовнішніх зв'язків між явищами. Випадковість - це те, що в даних умовах може мати місце (різних формах і проявах), а може й ні. Категорія “випадковість” корелює з поняттям “ймовірність”

Можливість і дійсність – філософські категорії. Дійсність – це актуальне буття. Можливість – це потенційне буття. 3 види можливостей: реальна – є умови і є тенденція (закон, процедура) розвитку; формальна – тільки при збігу обставин можливо здійснення; абстрактна – ні при яких обставинах, ніколи. Щоб дійсність перетворилася в можливість необхідно: 1. Наявність певних умов. 2. Наявність відповідних тенденцій (законів, процедур).

Одиничне, особливе, загальне – філософські категорії. *Одиничне* – відображає неповторне, унікальне, оригінальне в предметі, явищі, процесі. *Загальне* - це типичне, повторювальне, наявне для множини предметів, явищ, процесів. *Особливе* - це спосіб поєднання одиничного й загального в предметі, процесі, явищі.

Причинність (каузальність) – взаємовідношення речей і процесів матеріального світу, за якого одні (причини) породжують інші (наслідок). Причинність основний принцип наукового пояснення світу, протистоїть диву (в релігії) – явищу, яке не має природних причин.

Категорії філософії постмодернізму – лабіринт, сімулякр, абсурд, реконструкція.

Лабіринт- категорія філософії постмодернізму; символ заплутаності, складності, багатоаспектності сучасної культури і всього людського буття. Особливою значимістю поняття лабіринту наповнюється в епоху глобальної комп'ютеризації. Фактично вже комп'ютерні бази даних (і їхня організація), а особливо мережі, типу Інтернету, являють собою величезний

лабіринт, у якому можна блукати у всіляких напрямках, на самих різних рівнях. Життя сучасної людини – це блукання лабіринтом. Лабіринт "всесвітньої павутини" (www) приймає участь в активному глобальному переформуванні свідомості сучасної людини в напрямку орієнтації її від реального чуттєво-конкретного світу до віртуальної реальності. Лабіринт як структурний принцип організації символічної Бібліотеки культури займає центральне місце в романі У.Еко "Ім'я троянди».

Абсурд – категорія постмодернізму. У світах лабіринту й несвідомого керівним принципом стає не розум, а інтуїція, дії й мотиви розуму нерідко уявляються парадоксальними або абсурдними. **Абсурд** здобуває особливу семантику, тому що на ньому як на діючому принципі ґрунтуються багато арт-практик ХХ-ХХІ ст. За допомогою цього поняття описується коло явищ сучасного мистецтва, літератури й культури, що не піддаються формально-логічній інтерпретації, вербальній формалізації. Сучасні явища часто свідомо сконструйовані за принципами алогізму, парадоксу, нонсенсу. Абсурд, алогізм, парадоксальність, нісенітниця, безпредметне, нефігуративне і тому подібні поняття залучаються для позначення: 1) творчо насиченого потенційного хаосу буття, що наповнений безліччю сенсів; 2) для опису в сфері творчості того, що становить його глибинні основи й не піддається формально-логічному поясненню; 3) у сучасних філософських концепціях абсурд часто осмислюється як позначення надмірності («избыточности» – рос.) сенсів.

Симулякр - категорія постмодернізму. Симулякр – це муляж, видимість, імітація образу, символу, знака, за якими не стоїть ніякої позначуваної дійсності, порожня шкарлупа, що маніфестує, презентує принципову присутність відсутності реальності. Термін "симулякр" був введений у філософію Жаном Бодрійяром для позначення речей (книга "Симулякри й симуляції", 1981), що заповнили суспільство глобального споживання. У Бодрійяра поняття симулякра використано для опису сучасної соціально-політичної ситуації у цивілізованому світі. Він вважає, що сучасність вступила в еру тотальної **симуляції** всього у всьому. Влада, соціальні інститути, політичні партії, культурні інститути, включаючи й всю сферу мистецтва, не займаються серйозними, реальними речами й проблемами, а тільки симулюють такі

заняття, ведуть симулятивну гру в глобальному масштабі. Звідси головний продукт такої гри – симулякри, безкрайне море симулякрів, що утворюють певну гіперреальність, яка сьогодні стає реальнішою самої реальності, тому що нам доводиться жити й діяти тільки в ній.

Деконструкція – категорія постмодернізму. Деконструкція – це: 1) спроба сутнісної естетизації мислення, активного використання художнього досвіду для розширення можливостей новоєвропейської філософської традиції; 2) спроба непрямого звертання до інтелектуального досвіду давніх і східних духовних практик і розумових парадигм на шляхах творчого сполучення цих практик з європейським філософським досвідом; 3) тип філософствування, який відрізняється активною грою на опозиціях і антиноміях, розумінням тексту як "події". Деконструкція відмовляється від істини у всіх її проявах.

Розвиток — це незворотна, спрямована, необхідна зміна матеріальних та ідеальних об'єктів. Розвиток має такі ознаки: - якісні зміни в предметі, явищі або процесі; - певна спрямованість розвитку; - спадкоємність та незворотність розвитку. Концепції розвитку: діалектика, метафізика, синергетика, еkleктика, софістика, Виокремлюють також такі концепції розвитку: - **раціоналістично-ідеалістична** – розвивається перш за все розум, свідомість, дух (Гегель, Кант); - **діалектико-матеріалістична** – розвиток матеріального обумовлює розвиток ідеального (Маркс, Ленін); - **натуралістична** - розвивається перш за все природа (Ч.Дарвін); - **творчого імпульсу** - розвиток порівнюють з натхненням; - **рівноважно-інтеграційна** – розвиток розуміється по формулі «рівновага – нерівновага - рівновага»; - **градаційна** – розвиток йде поступово по сходам (stepbystep).

Діалектика - це: теорія розвитку та загального зв'язку; - метод пізнання та перетворення світу; - наука про загальні закони розвитку природи, суспільства та мислення (людини); мистецтво вести спір (таке розуміння діалектики було в античній філософії). Діалектика підрозділяється на об'єктивну (закони розвитку природи та суспільства) та суб'єктивну (закони пізнання та перетворення світу). Суб'єктивна діалектика повинна відображати об'єктивну діалектику.

Принцип (від лат. principium) — начало, основа) - означає

фундаментальне положення, первісне начало, найсуттєвішу основу певної концепції, теорії.

Принципи діалектики - все в світі змінюється, рухається, розвивається; все в світі взаємопов'язано, існує зв'язок всього із усім; протиріччя – це джерело та причина саморуху світу.

Зв'язок – поняття, що відбиває взаємообумовленість речей і явищ, розділених у просторі і часі. Зв'язки можуть бути: об'єктивними і суб'єктивними, внутрішніми і зовнішніми, суттєвими і несуттєвими, простими і складними, необхідними і випадковими, причинними і наслідковими, сталими і несталими, постійними і тимчасовими, прямими і опосередкованими, повторюваними і неповторюваними, одиничними, загальними і всезагальними. Типи зв'язків в залежності від структурної організації матерії: механічні, фізичні, хімічні, біологічні, суспільні. Суспільні зв'язки у свою чергу можуть бути: релігійні, виробничі, етнічно-племенні, національні, родинні, групові, правові, особистісні тощо. Дуже важливими для науки і практики є пізнання закономірних зв'язків.

Закон - це зв'язок між явищами, який є об'єктивним, необхідним, загальним, внутрішнім, суттєвим, повторювальним. Виокремлюють три групи законів: - окремі закони - притаманні певним формам руху матерії (закони механіки, хімії, біології тощо); - особливі закони - притаманні усім або багатьом формам руху матерії (закони математики, кібернетики, закони збереження); - загальні, універсальні закони (закони діалектики).

Закони діалектики - закон єдності і боротьби протилежностей – вказує на джерело розвитку: сутність речі, а також можливості її змін визначаються внутрішніми протиріччями; джерелом розвитку є вирішення протиріч; **закон взаємного переходу кількісних змін в якісні і навпаки** – цей закон вказує на механізм розвитку. Сутність цього закону розкривається через наступні категорії: **якість** - філософська категорія, що позначає суттєву характеристику предмета, яка не може змінюватися. Це те, завдяки чому одна річ відрізняється від іншої; **кількість** – філософська категорія, що позначає несуттєву характеристику предмета, яка може змінюватися – наприклад, об'єм, вага, інтенсивність тощо; **міра** - інтервал, в рамках якого

кількісні зміни не переходять в якісні (наприклад, мірою води є температура з 0 до 100 градусів за Цельсієм); **стрибок** – форма розвитку, форма переходу от однієї якості до другої; **закон заперечення заперечення** - відображає спадкоємність між тим, що заперечується і тим, що заперечує. Зміст закону – розвиток здійснюється через нескінчену кількість діалектичних заперечень. Цей процес відбувається об'єктивно як діалектичне заперечення елементів старого і утвердження елементів нового, тобто і в новому є старе, але в перетвореній формі, в "знятому" вигляді. В діалектиці заперечувати — не значить просто сказати "ні", або оголосити річ неіснуючою, або "знищити її будь-яким способом". Спосіб діалектичного заперечення має бути таким, щоб давав змогу далі розвиватися, щоб була спадкоємність старого з новим.

Синергетика – це: теорія самоорганізації; нове бачення світу й логіки його розвитку; наука, орієнтована на діалог людини із природою. Засновники :Ілля Пригожин (Бельгія), Нобелівський лауреат; М. Хакен, професор Штудгартського університету (Німеччина), видав в 1978 році книгу «Синергетика». Основні принципи синергетики: наш світ є:

нестабільним, нелінійним, відкритим(завжди є варіанти, «сценарії» розвитку майбутнього); постійно зростає складність всіх матеріальних та ідкальних систем

Основні поняття с и н е р г е т и к и : - б і ф у р к а ц і я – критичний момент в розвитку будь-якої матеріальної системи, коли поведження матеріальної системи стає нестійким і непередбачениии; - ф л у к т у а ц і я – вплив(навіть, незначний) на матеріальну систему, що веде до біфуркації. С и н е р г е т и к а розглядає будь-яку матеріальну систему в процесі переходу від хаосу до порядку й навпаки.

Метафізика – це поняття в історико-філософському аспекті має ряд значень: 1) метафізика — це синонім філософії; 2) метафізика — це концепція розвитку, метод пізнання, альтернативний діалектиці. В значенні "антидіалектика" термін "метафізика" запровадив у філософію Гегель; 3) метафізика в переносному розумінні (буденному) вживається для означення чогось абстрактного, малозрозумілого, умоспоглядального; 4) метафізика — спосіб з'ясування світоглядних питань, які не піддаються осягненню за допомогою експерименту та методів

конкретних наук; 5) метафізика — це вчення про надчуттєві, недоступні досвідові принципи і начала буття (існування світу).

Відмінність діалектики і метафізики полягає у розумінні: зв'язку старого і нового; джерела розвитку, руху, зміни; "механізму" розвитку, способу переходу від старої до нової якості; спрямованості розвитку; у стилі мислення, усвідомлення дійсності; суті істинного знання; самої суті пізнання. Метафізика дає однозначну, статичну і умоглядну картину світу.

Еклектика – поверхневе, безпринципне з'єднання в одному погляді прямо протилежних позицій без виділення головного, визначального положення.

Софістика – міркування, засноване на навмисному порушенні законів логіки. Ґрунтується на неправильному виборі вихідних положень, на абсолютизації того чи іншого визначення, на змішуванні суттєвого з несуттєвим, на хибних доведеннях (так званих софізмах), на свавільному вип'ячуванні другорядних властивостей предмету; на використанні різних значень одного і того ж слова. Софістика як спосіб мислення має виключно суб'єктивістський характер. Властива їй свавільна інтерпретація фактів неминуче веде до агностицизму.

Суспільство – сукупність людей, об'єднаних спільною територією, системою управління, культурою. Термін суспільство іноді заміняють запозиченим з латинської мови словом *соціум*. Відповідно, прикметник соціальний у багатьох контекстах синонімічний прикметнику суспільний. У суспільстві існують, як правило власні культурні та історичні надбання, суспільні норми та установи. Основними елементами, що визначають суспільство, є власність, праця, сім'я. Окремим видом суспільства є людство — спільнота всіх людей на планеті Земля

Рушійні сили розвитку суспільства - пов'язані насамперед з діяльністю людей .Це також такі суспільні явища як продуктивні сили, спосіб виробництва та обміну, розподіл праці, дії великих мас людей, народів, соціальні та науково-технічні революції, потреби та інтереси, ідеальні мотиви тощо.

Ідеологія - система поглядів, ідей, переконань, цінностей та установок, що виражають інтереси певної соціальної групи чи спільноти, в яких усвідомлюються і оцінюються відносини людей

до дійсності і один до одного, соціальні проблеми і конфлікти, а також містяться цілі (програми) соціальної діяльності, спрямованої на закріплення або зміну існуючих суспільних відносин. Ідеологія - це те, як суспільство чи спільнота бачить та інтерпретує світ. Ідеологія разом із суспільною психологією, яка включає буденні, емпіричні погляди, суспільні почуття, настрої, звички, входить до складу суспільної свідомості. Ідеологія слугує для того, щоб або запропонувати зміни в суспільстві або збереження відданості певному набору ідеалів. Ідеології є сукупністю абстрактних засад, якими суспільство послуговується в трактуванні громадських справ, і, таким чином, вони займають визначне місце в політиці. Кожна політична чи економічна тенденція ґрунтується на певній ідеології, без огляду на те, чи виражена вона явно в певній обдуманій системі. Ідеології, що прагнуть до змін у суспільстві називають радикальними, революційними, ідеології, що прагнуть до збереження традицій суспільства, називають консервативними.

Праця - процес свідомої, доцільної діяльності людей щодо перетворення і пристосування навколишнього середовища для задоволення своїх потреб і інтересів; засіб самовираження й самоствердження особистості, реалізації її досвіду, інтелектуального і творчого потенціалу; спосіб відтворення соціальності. Виокремлюють *об'єктивні* (умови функціонування суспільства, потреби та інтереси людей; рівень розвитку суспільного виробництва; соціальна структура суспільства; державний лад тощо) та *суб'єктивні чинники праці* (людський капітал; професійний рівень робочої сили, уміння й навички до виробничої діяльності; місце праці в ціннісних орієнтаціях людини; соціальний досвід, культура її здійснення тощо). *Атрибутами праці* є воля, творчість, дисципліна, взаєморозуміння. Її новими формами є віртуальна праця, праця як самоорганізована людиною вільна діяльність, фрілансінг, праця остарбайтерів тощо. Складовими *мотиваційного комплексу праці* виступають: вдосконалення механізму матеріального заохочення, модернізація системи оцінки праці, формування системи активізації персоналу, розвиток корпоративної стратегії, моральне стимулювання, мотивація досягнення, поліпшення системи планування професійної кар'єри тощо. *Класифікація праці*

будується на підставі виокремлення функції, яка для результативності певного виду праці має вирішальне значення (кваліфікована – некваліфікована, ручна – автоматизована, конкретна – абстрактна, фізична – інтелектуальна, наймана – самоорганізована, примусова – вільна, продуктивна – непродуктивна, віртуальна – реальна тощо). *Основні тенденції розвитку праці в 21 столітті* - посилення складності, інтегрованості, динамічності, цілісності, набуття глобального характеру. В уявленнях про місце і роль праці в ціннісних орієнтаціях сучасної особистості можна виокремити: - посилення меркантилізму, індивідуалізму, мобільності працівника, зростання вимог щодо її умов, оплати, безпеки, змісту та привабливої атмосфери здійснення трудового процесу, адекватної соціальної оцінки.

Сутнісні риси нового типу робітника – орієнтація на виконання нових ролей: організатор власної справи, винахідник нової технології задоволення суспільних потреб, здатність орієнтуватися на ринок, компетентність, готовність постійно навчатись, підвищувати свій професійний рівень, визнання необхідності вивчати іноземні мови та опановувати нові техніко-технологічні розробки, здатність витримувати конкуренцію, творче ставлення до праці, інноваційне мислення.

Суспільно-економічна формація - історичний тип суспільства, цілісний «соціальний організм», що базується на певному способі виробництва. Сам термін «формація» був запозичений з геології і введений в суспільні науки Марксом. Формація в марксизмі характеризується специфічною структурою (базисом і надбудовою) і законами виникнення, функціонування та розвитку. Виділяють п'ять суспільно-економічних формацій, що становлять ступені історичного прогресу: первіснообщинна, рабовласницька, феодальна, капіталістична, комуністична. Поняття «суспільно-економічна формація» обґрунтовує положення про те, що кожний ступінь розвитку суспільства характеризується особливостями, які зумовлені способом виробництва й відрізняють його від інших ступенів.

Цивілізація – людська спільнота, яка впродовж певного періоду часу (процес зародження, розвиток, загибель чи перетворення цивілізації) має стійкі особливі риси в соціально-

політичній організації, економіці та культурі (науці, технологіях, мистецтві тощо), спільні духовні цінності та ідеали, ментальність та світоглядні установки; стадія культури, протиставленої дикості і варварству; суспільство, засноване на засадах розуму та справедливості. Теорія цивілізацій розглядається в працях німецького філософа і культуролога Освальда Шпенглера «Присмерк Європи» (1918), англійського історика Арнольда Джозефа Тойнбі «Розуміння історії» (1934-1961 роки) та інших.

“Зіткнення цивілізацій” - теорія американського політолога та соціолога Самуеля Хантінгтона про війни цивілізацій. За цією теорією вирізняють 9 світових цивілізацій: європейську; ісламську; конфуціанську; японську; буддистську; індуїстську; латиноамериканську; африканську. Вважається, що на зміну двополярному світові приходять сутички між цивілізаціями.

Глобалізація – це становлення єдиного економічного, політичного, правового та культурного простору («універсалізація світу») на основі нових технологій; -інтеграція та взаємозалежність всіх соціальних процесів у всесвітньому масштабі.

Ознаки глобалізації: транснаціоналізація ринків фінансових, матеріальних, людських, енергетичних та інших ресурсів;застосування нових наукоємких та комунікаційних технологій, інформатизація суспільного виробництва;лібералізація норм життєдіяльності, вільний ринок, скасування кордонів та митних перешкод, свобода вибору та підприємницької і соціальної ініціативи;мобільність інвестицій, індустрій, інформації, індивідів;послаблення ролі держави-нації;уніфікація стилю життя та культурних стереотипів.

Суб’єкти глобалізації - країни «Великої двадцятки» (G20-great20) та «Великої вісімки» (G8-great8) - США, Канада, Англія, Франція, Германия, Італія Японія, Росія; - ТНК – транснаціональні компанії (Microsoft, GeneralMotors, Nokia, Газпром тощо); міжнародні організації та об’єднання – ООН, ЄС, НАТО, СТО, ВВФ, ФІФА, СНД тощо.

Наслідки глобалізації - посилення конкуренції між національними виробниками; -посилення нерівності країн, особливо цифрової (виокремлюються країни «ядра» глобалізації та країни її «периферії»); - прискорення науково-технічного

(технологічного) прогресу;- *«зіткнення цивілізацій»* (і в таких формах як війна); - *детерриторизація країн* (наприклад, ЄС (шенгенська зона) або 6 країн Персидської затоки); - *поступова втрата* культурної самобутності країнами та етносами.

Глобальні проблеми сучасності (точка зору ООН) - розповсюдження демократичного управління; - скорочення масштабів бідності та злиденності; відвернення кризисних ситуацій, боротьба з тероризмом; - енергетика і навколишнє середовище; скорочення масштабів поширення СНІДу, наркоманії, алкоголізму; поширення можливостей жінок.

Глобальні проблеми сучасності (точка зору вітчизняних дослідників): запобігання світової термоядерної війни; - *подолання* зростаючого розриву в рівні економічного і культурного розвитку між країнами, усунення економічної відсталості, голоду, злиднів і неписьменності; - *забезпечення* подальшого економічного розвитку людства необхідними для цього природними ресурсами; - *подолання* екологічної кризи;*припинення* «демографічного вибуху» чи демографічної кризи в країнах через більш раціональне регулювання народжуваності; - своєчасне *передбачення* запобігання негативних наслідків НТР; - *стримування* міжнародного тероризму, по ширення наркоманії, алкоголізму і СНІДу; - *вирішення* проблем освіти і соціального забезпечення, культурної спадщини й моральних цінностей.

Глобалізм – *принцип* формування, організації, функціонування та розвитку світу як цілісної політичної, економічної, соціокультурної суперсистеми; -*стиль діяльності* соціальних суб'єктів, за яким певне питання розглядається та вирішується в контексті загальнолюдських проблем, що потребують для свого розв'язання спільних зусиль; - *система*, що дає змогу завдяки наднаціональним інституціям та за допомогою новітніх технологій упорядковувати соціальне буття людства як цілісність; - *ідеологія*, що дає певну картину світу, логіку функціонування світової спільноти та шляхи подальшого розвитку соціуму й стратегію його реформування. Онтологічним підґрунтям глобалізму є глобальна економіка й наднаціональне політичне регулювання з боку міжнародних інституцій, а аксіологічним – культура світових супердержав, у якій можна виокремити західну та східну

складові.

Цінностями глобалізму виступають: універсальність в організації соціального простору, принципи демократичного управління, свобода (у тому числі й світоглядна свобода) та права людини, глобальна держава, глобальний вільний ринок, інтеграція. Глобалізм зумовлює перехід соціуму від локального регіоналізму до глобального універсалізму, від відокремлених ідеологій і програм функціонування суспільства до загальнопланетарних стратегій розвитку, від індивіда, що локально мислить і діє, до “глобально вимірної людини”.

Антиглобалізм- опір регулюванню світових процесів з єдиного центру, без урахування інтересів інших країн та народів; боротьба з фінансовими спекуляціями й за розвиток реальної економіки; рух за збереження культурного розмаїття; захист малого та середнього бізнесу, врегулювання проблем “третього світу».

Інформаційне суспільство - це нова фаза розвитку цивілізації, в якій головними продуктами виробництва є **інформація, знання та технології**. настає внаслідок інформаційно-комп'ютерної революції й базується на інформатизації всіх сфер життєдіяльності суспільства і галузей економіки та управління, єдиній найновішій інтегрованій системі зв'язку. Це забезпечує кожній особі (закріплюється законодавчими актами) доступ до публічної інформації і знань та зумовлює радикальні зміни в усій системі суспільних відносин (політичних, правових, духовних та ін.). Завдяки цьому забезпечується прогрес суспільства і свобода людини, можливість реалізація її потенціалу.

Риси інформаційного суспільства: зростання долі інформаційних комунікацій, продуктів та послуг у ВВП (валовому внутрішньому продукті); - створення глобального інформаційного простору, який забезпечує: (а) ефективну інформаційну взаємодію людей; (б) їх доступ до світових інформаційних ресурсів;(в) задоволення їхніх потреб щодо інформаційних продуктів і послуг.

Новий світовий порядок визначають: 1. Глобалізація. 2. Інтереси. 3. Релігійно-етнічний фактор. 4. Світова фінансова криза. Криза активізує інтелектуальну сферу, що сприяє привнесенню нових форм раціонального розв'язання

проблем. Криза виступає закономірним кроком до нового рівня впорядкованості соціуму, нового світового порядку.

ПІСЛЯМОВА

Сьогодні людство живе у третьому тисячолітті і це, хочемо ми того чи ні, змушуємо кожного із нас замислитись над ходом історії, здобутками і втратами в розвитку суспільства, взаємовідносинах між людиною і природою. Дещо перефразувавши нашого славетного співвітчизника Миколу Гоголя, хочеться запитати: “Людство! Куди ти йдеш?.. Дай відповідь!..” далі – точно за текстом Гоголя: “Не дає відповіді”. А так багато запитань, на які вона вкрай потрібна!

Своєрідно відбивається плин часу на долі України. Українська держава сьогодні перебуває на шляху до вільної, справді незалежної демократичної держави. Але справді незалежну і заможну українську державу ще тільки розпочали будувати. І ми віримо – впевнені! – що активну участь у розбудові цієї держави візьмете і Ви.

Філософія ніколи не може бути завершеною в осмисленні ні минулого, ні сучасного, ні майбутнього людства, як не може бути завершеною в осмисленні природи людини, проблем пізнання, будови Всесвіту, багатьох інших сфер буття.

На кожному новому етапі розвитку людства відкриваються нові факти, стають відомі нові явища, виникають нові проблеми, які вимагають від нових поколінь нових підходів, творчого осмислення духовної, в тому числі і філософської, спадщини, історії людства і прийняття нових абсолютно оригінальних і неповторних конкретних рішень. Така природа людини, суспільства, наукового і філософського пізнання. Якщо Ви це зрозуміли, ми вважаємо що курс філософії Ви вивчали не дарма.

***Бажаємо Вам успіхів у власному раціональному осмисленні
буття і творчому застосуванні філософських знань на
практиці!***

Навчально-методичне видання
(українською мовою)

ФІЛОСОФІЯ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

для семінарських занять та самостійної роботи
студентів 1-го курсу
медичних та фармацевтичних факультетів
Видання друге, доповнене

Відповідальний за випуск: *І.Г Утюж* - доктор філософських наук, професор кафедри суспільних дисциплін ЗДМУ

Підписано до друку

Умов. друк.

Наклад

Оригінал-макет виконаний в ЦВЗ ЗДМУ
69035, г. Запоріжжя, пр-т Маяковського 26,

Видавництво ЗДМУ

69035, Запоріжжя, пр. Маяковського, 26